

STRATIFICAREA GENETICĂ A TOPONIMIEI ROMÂNEȘTI ȘI PROBLEMA CONTINUITĂȚII ROMÂNILOR (I)

DE

DRAGOȘ MOLDOVANU

0. Deja B. P. Hasdeu își exprima convingerea că „istoria numirilor propriie, desbătute strat după strat, ar fi istoria cea mai completă a vicisitudinilor succesive ale unui teritoriu și ale succesivelor relațiuni politice, religioase, culturale, de orice altă natură, ale unui popor“¹. Stratificarea numelor de locuri are o importanță atât de mare pentru toponimie, încât pînă nu de mult a fost considerată drept obiectivul unic al acesteia. După Ch. Rostaing, „scopul toponimiei este determinarea cu precizie a stratului de populație cărui îi aparțin toponimele și, în consecință, a aportului respectiv al fiecăruia dintre popoarele care ne-au ocupat țara“². Din 1949, însă, Petar Skok limitează acest obiectiv al „stratigrafiei toponomastice“ la toponimia diacronică, celei sincronice revenindu-i sarcina „sistemizării toponomastice“³. În ultimele două decenii, pe lângă stratificarea după origini a numelor de locuri, pe care o vom numi *genetică*, s-au făcut și încercări de cronologizare a succesiunii tipurilor denominative în cadrul unui sistem lingvistic unic, respectiv de stratificare *tipologică*, îndeosebi cu aplicație la domeniul slav⁴ și mai puțin la cel românesc⁵.

¹ B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvenle den bătrîni*, III, București, 1881, p. 88. Acest obiectiv a fost urmărit de José Balari y Jovani, în cartea *Origenes históricos de Cataluña*, 1899, despre care Antonio Griera spunea că „alcătuiește o istorie magnifică a culturii catalane făcută cu ajutorul numelor de locuri“ (*Les études de toponymie dans le domaine catalan*, în vol. *Troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, II, Louvain, 1951, p. 80). Hasdeu însuși încercase așa ceva în *Istoria critică a românilor*, al cărei plan a fost inspirat de *Antichitățile slave* ale lui Josef Šafarik — după cum a observat P. P. Panaitescu (*Rotul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica românească*, în RSI, VI, 1962, p. 243—244).

² Charles Rostaing, *Les noms de lieux*, Paris 1948, p. 5. Cf. și Vasile Ioniță: „Problema stratificării este poate cea mai importantă latură a studiului toponimiei unui ținut“ (*Nume de locuri din Bana 1, Timișoara*, 1982, p. 38).

³ Pierre Skok, *La linguistique de Ferdinand de Saussure et la toponymie*, în vol. *Troisième Congrès*, II, p. 130.

⁴ Stanislaw Bospond, *Toponymie slave comme science auxiliaire*, în vol. *VI Internationaler Kongress für Namenforschung*, III, München, 1961; idem, *Klasifikacija strukturalno-gramatična slowiańskich nazw geograficznych*, Wrocław, 1957; idem, *Die slawische Siedlungsgeschichte im Lichte der Ortsnamentypen*, în *Proceedings of the thirteenth International Congress of Onomastic Sciences*, II, Varșovia—Cracovia, 1982; Ivan Lutlerer, *Chronological value of suffixes in the Czech place-names*, în vol. *Proceedings of the ninth International Congress of Onomastic Sciences*, Louvain, 1969; Ernst Eichler, *Zur Struktur und Chronologie slawischer Namentypen*, în *Onomastica Slavogermanica*, III, 1967.

⁵ Th. Capidan, *Les noms géographiques de Roumanie et le Dictionnaire Toponymique Roumain*, în „Langue et Littérature“, IV, 1948; Gh. Bolocan, *Stratificarea în toponimie*, în LR, XXIV, 1975, p. 583—585 (articol comentat de către I. Pătruț, *Despre stratificarea în toponimie*, în CI, XXII, 1977, p. 209—212 și Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 39 și urm.).

În literatura noastră de specialitate, abordarea problemelor de stratificarea genetică a toponimiei a fost determinată de la început de necesitățile ilustrării tezei continuității. S-a spus că „nu există o toponimie mai împetritată ca a noastră”⁶; or, se punca întrebarea dacă în acest mozaic numele de locuri create sau transmise de români sînt cele mai vechi, atestînd prin aceasta permanența populației românești în actualul său teritoriu.

1. [*Teoria repartiției zonale a toponimelor românești și străine*] — Primele încercări de separare genetică a toponimelor denotă o viziune strict spațială a istoriei: fiecare popor a lăsat urme exclusiv într-o anumită zonă geografică, astfel încît valurile migrațiilor se reflectă direct în succesiunea ariilor. Creatorul acestei teorii a fost Hasdeu, care a preluat ideea mai veche a retragerii în munți a românilor în evul mediu. După el, „munții [...] au fost pururea verguri de orice împoporare slavică”, evidentă însă la cîmpie⁷. Delimitarea ar reflecta „legea istorică” a migrației popoarelor, pe care Hasdeu o stabilește în termenii următori: „O gînte munteană [cum erau românii vechi, n.n.] se mută totdeauna din deal în deal; o gînte cîmpeană [cum erau slavii, n.n.] — din șes în șes; excepțiunile sînt prea puține, dacă sînt”⁸. Ideea caracterului inexorabil al factorului geografic în destinul popoarelor, de factură romantică, este desmințită însă la fiecare pas de istoria însăși, în care evoluția nu este altceva decît o suită de acomodări la noi medii, care creează necesități noi.

Concepția lui Hasdeu este împărtășită de către A.D. Xenopol, după care „aproape toată terminologia geografică a muntelui poartă un caracter pronunțat românesc”⁹; numele vechi ale marilor riuri nu s-au putut păstra decît tot în zona izvoarelor acestora¹⁰. Vom regăsi ideea la istorici ca Dimitrie Onciul¹¹ și N. Iorga¹², la geografi ca S. Mehedinți¹³ sau V. Tufescu¹⁴, la

⁶ I. - A. Candrea, *Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra toponimiei Olteniei și Bănătuului*, curs litografiat, București, 1927—1928, p. 39.

⁷ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV*, I, București, 1878, p. 270, 272—273.

⁸ *Ibidem*, p. 260. Pe la 1901, Iosif Popovici vorbea de „axioma izvorită din viața patriarhală a popoarelor, că românii au locuit dealurile și codrii, iar slavii în vecinătatea lor erau stăpîinii livezilor și mlaștinelor, cum ne arată istoria” (*Scieri lingvistice*, Timișoara, 1979, p. 200—201).

⁹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*³, II, București, f. a., p. 36; cf. idem, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, Iași, 1884, p. 209; idem, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 7859*, I, Paris, 1896, p. 120.

¹⁰ Idem, *Istoria românilor*, II, p. 43.

¹¹ Dimitrie Onciul, *Scieri istorice*, I, București, 1968, p. 264—265: „Păstrarea nomenclaturii românești predominantă este o dovadă elocventă că acești munți au găzduit neîntrerupt un popor care le-a întipărit naționalitatea” (articol din 1887).

¹² N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, I, București, 1922, p. 158; idem, *Histoire des Roumains*, II, București, 1937, p. 311 („nimic nu dovedește prezența slavilor în regiunea dealurilor și în văile munților, unde ei n-au lăsat nimic ca nomenclatură”); cf. III, p. 60—61 (unde citează opinia lui A. Schmidt).

¹³ S. Mehedinți și V. Mihallesculeu, *Introducere în geografie pentru clasa I secundară*⁶, București, 1937, p. 84 („sus la munte, străinii nu s-au așezat niciodată”); S. Mehedinți, *Opere complete*, I₂, București, 1943, p. 212.

¹⁴ Victor Tufescu, *Nume populare pentru regiuni geografice din România*, în SCGG, XXIV, 1977, p. 172: „Pe văi, cei ce s-au aflat în treacă ori au sălășluit un răstimp au putut da nume apelor (cum au făcut slavii ori cumanii); dar pe înălțimile munților au umbliat numai oamenii pămîntului cu turmele lor, păstrînd neatins fondul străvechi al denumirilor geografice”.

etnografi ca Romulus Vuia¹⁵, la lingviști ca Gustav Weigand¹⁶, Th. Capidan¹⁷, Ernst Gamillscheg¹⁸. Ca și Xenopol, I. - A. Candrea credea că numele vechi ale unor râuri ca Oltul, Siretul, Lotrul s-au păstrat tocmai pentru că acestea „au un curs foarte întins în regiunea muntoasă“, în timp ce Dimbovița și Ialomița au cursuri montane neînsemnate¹⁹. În același sens se dirijează observația lui S. Pop, aceea că un afluent al Crasnei are nume ungurese pînă în zona de munte, *Maria Patak*, pe cînd afluenții săi superiori au nume românești : *Valea Plopii*, *Valea Vlăduțului*, *Valea Ungurului*²⁰. În Transilvania, susținea G. Giuglea, „așezările populațiunii românești, ca și ale toponimiei [sic !] se întind în valuri, ca niște trepte ce urcă de la șes spre înălțimi, unde «masa» lor se îndeasă mereu. E semn că în șesuri, la cea mai de jos treaptă a scării, au pătruns elementele streine și apoi au împins pe înaintași“²¹. Prin aceasta, G. Giuglea încerca să stabilească o „normă a marilor înălțimi“ (corespunzînd „normei ariei izolate“ din neolingvistica lui M. Bartoli) care indică zonele de conservatism toponimic maxim²². Ideea că numele de locuri slave se constată în „cîmpii și văi“, în timp ce la munte sînt foarte puține oronime slave (sigur ar fi doar *Cozia*) este împărtășită și de către Emil Petrovici²³, după care românii ar fi rezistat neslavizați la munte, de unde s-ar fi coborît în cîmpie abia prin secolele al XII-lea — al XIII-lea (cel puțin în Moldova și Țara Românească)²⁴. Reluînd ideea lui G. Giuglea, Ilie Dan crede că s-ar putea constata în Bucovina un fenomen de dublă „iradiere toponimică“ : a numelor românești, plecînd dinspre munți, și a celor străine, venînd dinspre șes²⁵. După Al. Cristureanu, regiunile muntoase, „conservatoare“, se caracterizează prin „numărul relativ scăzut al toponimelor de origine slavă“²⁶. Formularea lui Vasile Ioniță este lipsită de orice rezerve : „Muntele a fost elementul geografic fizic de care nu a îndrăznit să se apropie și unde nici nu a putut să rămînă [sic !] vreunul dintre cuceritorii temporari ai pămîntului românesc“²⁷.

¹⁵ Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, I, București, 1975, p. 265.

¹⁶ Gustav Weigand, *Ortsnamen im Ompoly und Arányos-Gebiet*, in BA, I, 1925, p. 35.

¹⁷ Th. Capidan, *Les noms géographiques de Roumanie*, p. 158 („numele slave ajung numai pînă la o anumită altitudine“).

¹⁸ Ernst Gamillscheg, *Despre originea românilor*, în „Revista Fundațiilor“, 1940, nr. 8, p. 267 : absența oronimiei slave „se explică prin împrejurarea că aceste vîrfuri au rămas totdeauna în raza populației românești, în timp ce luncile roditoare din văi au fost ocupate de cuceritorii slavi“.

¹⁹ I. - A. Candrea, *op. cit.*, p. 32—33.

²⁰ Sever Pop, *Recueil posthume de linguistique et de dialectologie*, in „Acta philologica“, IV, 1966, p. 191.

²¹ George Giuglea, *Cuvînte românești și romanice*, București, 1983, p. 328, cf. p. 326 („scările etnice corespund, grosso modo, cu cele topice“). Vezi, în același sens, și L. Lupăș *Réalités historiques dans le voïvodat de Transylvanie*, în „Transylvanie“, 1938, p. 174.

²² G. Giuglea, *op. cit.*, p. 350—351.

²³ Emil Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 245, 280 ; idem, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania“, LXXIV, 1943, p. 129.

²⁴ Idem, *Daco-slava*, în DR, X₂, 1943, p. 265 ; idem, în vol. *Dezbaterile din sesiunea largită de la 25 noiembrie 1958 asupra formării limbii și poporului român*, București, 1959 (litografiat), p. 63. În *Continuitatea daco-romană și slavă*, din „Transilvania“, LXXIII, 1942, p. 870, el crede că „reromanizarea Daciei“ ar fi început prin secolul al VIII-lea.

²⁵ Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, Iași, 1980, p. 44—45. Cf. și Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 43.

²⁶ Al. Cristureanu, *Intervenție*, în *Actele celui de-al XII-lea congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, I, București, 1970, p. 1126.

²⁷ Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 120.

1.1. Ideea repartiției zonale a toponimelor românești și slave nu a putut fi argumentată, ci și-a menținut pînă astăzi caracterul ipotetic. Ceva mai mult, ea a fost infirmată chiar de către susținătorii săi. Xenopol însuși arată că „și munții, pînă în piscurile lor cele mai înalte, sînt presurate [sic !] cu numiri slavone”²⁸, iar hidronimia slavă este prezentă atît la cîmpie cit și la munte²⁹. Dimitrie Onciul observa și el că „nomenclatura topografică de origine slavă este răspîdită peste întreaga Dacie”³⁰. „Cercetînd harta”, afirmă Constantin C. Giurescu, „găsim pînă în văile cele mai ascunde și pînă pe virfurile cele mai înalte urmele așezării slavilor, ale conlocuirii lor cu populația dacoromană [...]. Caracteristic e faptul că ele se întrec [s.a.] cu denumirile românești”³¹ — idee susținută și de Sextil Pușcariu³². Regiunea numită de slavi *Vlașca*, observa Giurescu, nu era la munte, ci la șes; de aceea el susține că „mai ales la șes [s.a.] au găsit slavii pe dacoromani”, apărați nu de munți, ci de pădure³³. Dacă nomenclatura maghiară se oprește uneori în pragul muntelui, alteori ea domină zona montană: în Carpații estici, constată S. Pușcariu, oronimele străine „dovedesc un amestec mare de unguri cu românii”³⁴. După ce face afirmația că „multe din riurile cu nume slav la munte au nume românești”, Emil Petrovici adaugă: „numele slave de riuri și de piraie arată că slavii n-au rămas numai în depresiunile mai largi, ci au pătruns adînc în văile mai mici ale munților”³⁵. O cercetare de ansamblu întreprinsă de G. Ivănescu confirmă ideea extensiei în spațiul montan a toponimelor de origine slavă³⁶.

Dar nu numai hidronime — cum susținea Emil Petrovici — ci și oronime sînt (într-o mai mică proporție însă) slave, de pildă în *Semenic Locva* (< ser. *lòkva* „mlaștină, smîrc”) și *Jervanu* (< *žeravén* < bg. *žerav*, ser. *žerav* „ecor”, cf. toponimele bg. *Žerven*, *Žervenî*, gr. *Ζερβανά*)³⁷, în

²⁸ A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, II, p. 56. Este adevărat, însă, că prea puține din exemplele date de Xenopol pentru a proba că numele slave se întîlnesc „destul de des” rezistă unei critici mai atente: *Domogled*, *Sviniacea* și *Glava*; în rest, este vorba de oronime personale (*Domanul* — de fapt, *Gîrdomanul* —, *Budislavul*), de polarizări de la numele apelor sau ale satelor (*Belcovăf*, *Coprivul*, *Racovișanul*), de toponime românești de la apelative de origine slavă (*Nedeia*, *Zănoaga*); cf. *Histoire des Roumains*, I, p. 125.

²⁹ *Ibidem*, p. 62.

³⁰ Dimitrie Onciul, *România în Dacia Traiană pînă la întemeierea Principatelor (Chestiunea română)*, București, 1902, p. 20.

³¹ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*⁴, I, București, 1942, p. 255. „Amestecul intim” al toponimelor de origini diferite se constată nu numai la noi, dar și în întreaga Europă, infirmînd ideea zonelor toponimice „pure”.

³² Sextil Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 303. Pentru critica tezei retragerii în munți a românilor, vezi p. 58—59.

³³ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 266.

³⁴ Sextil Pușcariu, *Elimologi*, în DR, III, 1923, p. 675 (*Ceahlăul*, *Rarăul*, *Ineul*, *Giurma-lăul*, *Lapașul*). Originea maghiară a unora dintre acestea este însă discutabilă.

³⁵ Emil Petrovici, *Continuitatea daco-romană*, p. 869; idem, *Dovezile filologice ale continuității*, în „Transilvania”, LXXIV, 1943, p. 9.

³⁶ G. Ivănescu, *La toponymie de la zone carpatique*, Iași, 1978, p. 19.

³⁷ Pentru adjectiv, vezi *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, Sofia, 1971, p. 536 (în alte dicționare: *žeraven*); pentru toponime, vezi Jordan Zaimov, *Die Bestiedlung der Balkanhalbinsel durch die bulgarischen Slaven*, I, Sofia, 1967, p. 132. Absența accentului median a permis sincopa (ca și în toponimele bulgărești citate), iar suf. adjectival slav a fost acomodat prin apropiere de rom. *-ă*, după cum în oronimele *Jervinu al Mare* și *Jervinu al Mic* de lângă Gornovița, rămase neexplicate în prezentarea lui G. Giuglea (*Pe urme de cuvînt ollenesc*, în „Mitropolia Olleniei”, XVII, 1965, p. 957), el a fost acomodat prin apropiere de *-in*: **Jeravén* > **Jervin* > (cu meta-

Șureanu *Bilele* (<scr. *bilo* „jugum montis“, *bila* „montes continui“)³⁸, în Pârîng *Zebru* (<bg. *zâber* „stîncă înaltă, pisc“) și *Scovarda* (<bg. *skovrada* „tigaie“)³⁹, în Munții Latoriței *Tîrnovul* (<v. bg. *trănovi* „mărăcinos“), în Munții Lotrului *Riġla* (<bg. **râġlja* <*râġam* „a înțepa, a împunge“; sensul este „cea care înțepă“, subînțelegîndu-se „munte“, de genul feminin în slavă; aceeași bază, modificată prin anaptixă, explică foarte bine și cuvîntul *râġălie*, cu „etimologia necunoscută“ în DLR), în Leaota *Alġiuu* (cf. rus. *jaġlyj* „iute, harnic; mănos“)⁴⁰ și *Tîncăbul* (<v. bg. **lînkavŭ* <*lînŭkŭ* „subțire, svelț“, cf. *Tonca* în Harghita, *Tonchii Gruî* în Obeina Mare <ucr. *tonka*, *lonkyj* „idem“), în Făgăraș *Mîzgavul* (<v. bg. **mîzġavŭ* „cu mîzgă, noroios“ <*mîzġŭ*)⁴¹, în Perșani *Veneția*, hidronim cu bază oronimică (<v. bg. **vĕnĭc-ja* „apa cununii“,

teză, poate sub influența lui *javră*) *Jevrin*. Numele cocorului este bine reprezentat în oronimia slavă (cf. și ucr. *Jurantea*, desemnînd un munte de lângă Cîrlibaba). Este posibil ca sensul adjectivului să fi fost acela de „sur“, care a făcut ca *zerav* să însemne în scr. și „bou sur“, „cal sur“ (cf. muntele *Surul* din Făgăraș, pe nedrept suspectat ca oronim personal de către Emil Petrovici, *Studii*, p. 278–279). O altă posibilitate, care ar trebui verificată pe teren, este aceea ca la baza oronimului să fie *žrvanj* „piatră de moară“, un derivat scr. din *žrŭny* „moară“ la un caz oblic, cu metateza *nv>vn* (vezi P. Skok, *Iz srpskohrvatske toponomastike*, III, în „Južnoslovenski filolog“, VI, 1926–1927, p. 94 nota 8). În cazul *Jeravăfului*, care desemnează un afluent al Birladului (atestat ca atare la 1414, cf. DRH, A, I, p. 52, iar în traducerea țirgie a unui document din 1560 cu fonetism ucr., *Juravăt*, cf. DR, A, XVI–II, p. 150) și un deal la izvoarele acestuia, și pe care G. Weigand îl corelează cu bg. *Žerav* (*Ursprung*, p. 88), este mai probabil că avem a face cu un omonim est-slav (Gîorge Pascu, *Toponimie românească*, în „Revista critică“, XIII, 1939, p. 156–157 îl explică dintr-un rus. *žeravčezaravčec* „răchilele“), deși pentru sudul Moldovei s-ar putea admite existența unor toponime sud-slave. Alternanța *Slănie/Solan* din zona Troțușului s-ar putea regăsi aici, ca și în numele unui loc la sud de Blăgești (jud. Vaslui), *Berezana/Brezina*, care aminteste de satul dispărut *Brezeni* (atestat la 1650 și 1706, cf. *Catalogul documentelor moldovenesti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, București, II, 1959, p. 409, V, 1975, p. 149), numit alternativ *Brezeni/Berezni* în traduceri sau falsuri din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (de ex. DRH, A, XIX, p. 153, XXI, p. 355, XXII, p. 117). Cît timp iipsesc primele documente originale, este greu de spus dacă este vorba de o alternanță veche sau dacă nu cumva ea s-a creat mai tîrziu în împrejurări care rămîn pentru noi obscure.

³⁸ Cf. Petar Skok, *Etimoloġijski rječnik hrvatskoga i li srpskoga jezika* I, Zagreb, 1971, p. 162. Înfățișarea muntelui (două culmi legate printr-o șa foarte pronunțată) ne face să optăm pentru etimonul scr., pentru că bg. *bilo* are un sens prea general („culme de munte“), iar rom. *bilă* „buștean“ nu satisface sub aspectul înțelesului. De remarcat că apelativul scr., care desemna șaua unui ansamblu binar, a trecut la pl. în românește, denumind virfurile sale.

³⁹ Muntele are vîrf plat și rotunjit ca o tigaie; pentru alte oronime slave de la această bază, vezi VI. Šmilauer, *Handbuch der slawischen Toponomastik*, Praga, 1970, p. 162. Termenul slav a pătruns în română doar cu sensul derivat, acela de „plăcintă“ sau „clătită“ nepotrivit. Însă în oronimie, unde denominația pleacă în mod obișnuit de la asemănarea cu obiecte de uz casnic (*cazan*, *cofă*, *căldare*, *albie*, *castură*, *leafă* etc.) și nu cu produse alimentare. Aspectul caracteristic face mai puțin probabilă ipoteza unei creații de la un n. pers. *Scovardă*.

⁴⁰ Cf. Max Vasmer, *Etimoloġičeskij slovar' russkogo jazyka*, IV, Moscova, 1973, p. 544. Termenul, prezent în limbile slave de est și în cele baltice, nu pare să le fi fost cunoscut și celor slave de sud. Chestiunea limitei sud-vestice a zonei de influență slavă răsăriteană este însă departe de a fi rezolvată, iar semnificația corespunde perfect caracteristicilor sociogeografice esențiale a muntelui, care „avînd mai multă înclinațiune spre sud și sud-vest, inverzește de timpuriu [...] Acest munte este foarte rodnic și căutat de păstorii de oi“ (Ioan Răuțescu, *Dragoslavele*, Cîmpulung Muscel, 1937, p. 206). Concordanța semantică și aspectul adjectival evident limitează mult șansele unei explicații printr-un n. pers., chiar dacă N. A. Constantinescu înregistrează un antroponim *Alġu* (*Dicționar onomastice românece*, București, 1963, p. 419).

⁴¹ Emil Petrovici include oronimul printre cele care „pot fi ușor recunoscute ca nume de persoană“ (*Studii*, p. 205). Noi nu cunoaștem un astfel de n. pers. și, ținînd seama de sensul adjectivului, ne îndoiim că ar putea exista.

cf. v. scr. *věničī* „culmen montis“, v. bg. *věničī*, bg. *veněc* „cunună“⁴², în Vrancea Zboina și Macradiul (explicate de Iorgu Iordan din v. bg. *izbojna* „exerescentă“⁴³ și *mokrědīvŭ* „umed“⁴⁴), v. bg. **Zaběla (gora)* „muntele graniței“ (cf. v. bg., v. scr. *zabělŭ* „pădure îngrădită“, alb. *zabël* „pădure de graniță“, bg. *zábel* „braniște“)⁴⁵, *Neharna Mare și Mică* (<ucr. *neharnyj* „diform,

⁴² Atestările slave le dăm după Ivan Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, Köln — Viena, 1975, p. 187. Plecând de la pronunția actuală, *Vineția*, Walther Scheiner (*Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens*, în „Balkan-Archiv“, III, 1927, p. 153) și Emil Petrovici (*Recenzie*, în DR, X, 1943, p. 529 nota 2) îl considerau un toponim românesc, de la adjectivul *vinețiu*, dar formele vechi *Veneția*, începând de la 1235 (Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, București, 1968, p. 243), ne arată că numele a fost modificat ulterior prin atracție paronimică. Pentru țip. cf. *Cununa (Pirul Cununii)* și *Cununshi* la Brodina de Sus, jud. Suceava, de la oronimul *Cununa*. Alte toponime slave de la baza citată sint menționate de Vl. Šmilauer, *Handbuch*, p. 189—190.

Corospondentul sășesc al *Veneției* este *Kronstadt*-ul din apropiere (= Brașovul), numit în documentele vechi *Corona*, al cărui nume nu a putut fi explicat convingător din interiorul limbii germane, unde *Krone* nu are și înțelesul de „corona montis“ (de aceea Gustav Kisch s-a gândit la un germ. med. de sus *krane* „boabă de ienupăr“, apropiat de *Krone* prin etimologie populară, care ar fi fost un fel de calc după *Brașov*, explicat din **Bradij-dul*! — cf. *Stebenbürgen im Liecht der Sprache*, Leipzig, 1929, p. 99); pare deci mai probabil că toponimul german preia practic un v. rom. **Coruna*. Oronimul era foarte mult folosit de către românii din evul mediu, lăsând numeroase urme în toponimia balcanică: *Konora*, *Korona*, *Koronatje* (munți și dealuri în Serbia, cf. Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu*, București, 1959, p. 54, 58, 65); *Curuna*, numele mai multor dealuri și localități din regiunile locuite de aromâni și meglenoromâni (cf. Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, în „Langue et Littérature“, III, 1946, p. 66); *Korana*, mare afluent stîng al râului *Kupa* din Serbia, ale cărui atestări din veacul al XIII-lea au forma *Corona*, pentru care s-au oferit explicații neverosimile (scr. *kōra* „coajă“ + suf. tc. *-ana* — deși turcii erau pe atunci încă în Asia —, o bază ilirică comparabilă cu *Corintum*, un celtic *Karner*, un alb. *kronje* „izvor“ — vezi discuția la Ernst Dickenmann, *Studien zur Hydronymie des Savesystems*, în AECO, VII, 1941, p. 216—217, care nu are în vedere și termenul românesc). Nici Petar Skok nu contribuie prea mult la elucidarea etimologiei: după ce menționează opinia lui Barić, care încerca să apropie *Korana* de a prelatin *karr-* „piatră“, el crede că poate reface o bază traco-iliră **krōn-* „izvor“ (din care ar descinde și alb. *krua*, articulat *krōi*; cf. *Etimologijski rječnik*, II, p. 152); cheia etimologiei o dă însă un alt *Korana*, din bazinul Vardarului, discutat de noi în continuare (p. 437), cărui meglenii îi spun *Coruna* și *Curuna*, și care permite refacerea unui vechi rom. **Corona*, cu *o* redat în slavă în *o*. Nici articolul *korona* din dicționarul lui Petar Skok (p. 157) nu reușește să coreleze toponimele *Kōrona* (vale), *Velika Korona* și *Korunski dô* (ape) cu sensurile apelativelor slave (scr. *kōruna* „coroană; șarpe“, bg. *koróna / korŭna* „coroană; o parte a războiului de țesut“) și nici oronimul *Kunōra* cu alb. *kunōra* „cununie“ (unde apelativul explică doar mobilul metatezei, atracția paronimică).

⁴³ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 40.

⁴⁴ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 134. Pentru a elimina dificultatea de ordin fonetic, credem că punctul de plecare al oronimului trebuie să suporte o ușoară corecție: v. ucr. **Mokradivŭ*> **Mokradiu* (datorită pronunțării, obișnuită în ucr., a lui *-v* în finală absolută ca *-y*)> (prin asimilare, articulat) *Macradiu*, după care au urmat o serie de evoluții secundare, din necesitatea de a evita hiatul, care s-au constituit în variante cu circulație paralelă în zonă: *Macradiul* (a. 1830 și 1836, cf. Aurel V. Sava, *Documente putnene*, II, Chișinău, 1931, p. 114 și 138), *Macradetul* (a. 1755, *ibidem*, p. 18), *Macradetul* (a. 1827, *ibidem*, p. 99 — și actuală). Suf. *-đđ* alternează în limbile slave cu *-jadj*: *mokrědŭ/mokradi* „mlăștinos, băhnos“ (vezi Franciszek Stawski, *Zarys słowotwórstwa prastowiańskiego*, în vol. *Słownik prastowiański*, I, Wrocław — Varșovia — Cracovia — Gdańsk, 1974, p. 64), iar *-ivŭ* era un sufix de substantivare, indicînd posesorul prin excelență al unei calități („Băhnosul“).

⁴⁵ Numele acestui munte nu s-a păstrat, dar el trebuie presupus ca centru polarizator pentru cele două hidronime *Zăbala*, desemnînd un afluent al Putnei în Vrancea și al Rîului Negru în Ardeal, ale căror izvoare descînd din aceeași cumpănă muntoasă (zona vîrfurilor Lăcăuți — Arșoaia — Bunul). Această împrejurare, precum și caracterul neverosimil al etimologiilor date hidronimelor de către Otto Liebhart (*Die Ortsnamen des Seklergebietes in Siebenbürgen*, în „Balkan-Archiv“, III, 1927, p. 80), din magh. *zabola* „rîu, zăbală“, Gustav Weigand (*Ursprung der süd-*

urit; hid⁴⁶), *Hirboca* (<ucr. *horbáka*, augmentativ al lui *horb* „cocoasă, gheb; dimb⁴⁷), *Lăcăuțul* (<ucr. **lukovec* „bombat“, cf. *luk* „ceapă“, *lukovicja* „bulb, căpățină“) ⁴⁸, în Stînișoara Cozla (<ucr. **koz(i)lja* „al țapului“) ⁴⁹,

karpatischen Flussnamen in Rumänien, în JAHRESB. XXVI—XXIX, 1921, p. 83), reluată de Gustav Klsch (*Siebenbürgen*, p. 18) și Iorgu Jordan (*op. cit.*, p. 58), din ucr. *zabalakati* „a flecări, a sporovăi“, Al. P. Arbore (*Toponimie putneană*, în „Milcovia“, I, 1930, p. 38), dintr-un sl. *săbáileca* „a murmura, a face zgomot“ (?), St. Pașca (*Recenzie*, în DR, VII, 1931—1933, p. 410), din sl. **za-bala* „mocirlă“ (?), ne determină să considerăm primar oronimul, substituit ulterior prin numele vîrfurilor zonei muntoase (fenomen destul de frecvent). Sensul inițial al apelativului v. bg. va fi fost acela de „limită“ pentru că el derivă din verbul *zabélja* „a deveni alb, a face alb“ (limitele de pădure se marcau prin desfacerea coajei copacilor), cf. *Bálgarski etimologičen rečnik*, I, p. 568—569; or, aici era într-adevăr granița dintre două „țări“, cea „ungurească“ și cea „a cumanilor“. Pentru evoluția fonetică, cf. oicronimele *Bala* < *Béla* (Emil Petrovici, *Studii*, p. 189; idem, „*Monoflongarea*“ ea> a după labiale în elementele slave ale dacoromânei, în RSI, VIII, 1963, p. 90—92).

⁴⁶ Pentru apelativ, cf. B. D. Hrinčenko, *Slovar' ukrainskogo jazyka*², Berlin, 1925, s.v., echivalat cu rus. *bezobraznyj*. Acești munți, așa cum se observă cu ușurință din harta 1 : 25.000 (unde sînt numiți *Nehirna*), sînt ansambluri stîncose contorsionate, cu vîrfuri ascuțite și pante extrem de abrupte. Gh. Bolocan (*Modele derivate în toponimie*, în LR, XXIV, 1975, p. 195) pleacă de la alt sens al apelativului ucr. „murdar, noroios“, considerînd primar hidronimul (care desemnează un pîrîu ce izvorăște din acești munți); dar pîrîul, aflat într-o zonă stîncoasă, nu are caracteristica presupusă, iar polarizările de tip popular se fac de obicei de la oronim la hidronim și nu invers. Un alt munte *Neharna* se află în zona comunei Mînzălești, jud. Buzău (vezi Ion Donat și colectivul, *Indicele numelor de locuri* la DIR, B, vol. I, București, 1956 p. 92). Un corespondent românesc ar putea fi oronimul *Pocitura* din Paring.

⁴⁷ Un toponim *Hirboca*, denumind un deal, un sat și prale din comuna Vadul Soreștilor, jud. Buzău, este explicat de Emil Petrovici din ucr. *hlíboka* „adîncă“, în timp ce *Hirboveț* din jud. Suceava este derivat de la ucr. *horb* „deal“ (*Toponimice slave de est pe teritoriul Republicii Populare Române. I. Toponimice prezentînd h provenit din y*, în RSI, IV, 1960, p. 48). Dimpotrivă, Gustav Weigand corela primul nume cu ucr. *horb*, dar fără să încerce să-i explice terminația (*Ursprung*, p. 82). Un ucr. *hlíboka*, *hlúboka* a dat în rom., în mod obișnuit, *Hliboca*, *Hulboca*, *Holboca*, așa încît este greu de crezut într-o atracție paronimică a apelativului *hirb*. Muntele din Vrancea este mai mic în raport cu vecinul său, Mușa și Giurgiu, dar are pante abrupte și profil caracteristic de „cocoasă“. Această înfățișare ne-a sugerat apropierea de ucr. *horbáka* (un diminutiv *horbok* nu ar putea motiva finala -a), definit insuficient de către Hrinčenko („deal, înălțime“), dar al cărui sens se poate stabili ținînd seama de funcția sufixului (cf. *rybaka* „spadă mare și lată“, *konjaka* „cal mare, greoi, masiv“) ca „deal mare, masiv; cocoasă mare“, iar evoluția fonetică este mai ușor de acceptat: **Horbáka* > (*prin asimilare*) **Horbáca* > (*prin apropiere de hirb*) *Hirboca* (după Sextil Pușcariu, „cazurile cînd vocala accentuată influențează pe cea neaccentuată [...] nu sînt mai dese decît cele în care vocala accentuată e cea influențată“, cf. *Limba română*. II. *Rostirea*, București, 1959, p. 101). Că sensul primar nu a fost cel hidronimic o dovedește faptul că din acest munte izvorăsc trei prale numite *Hirboca*, două dintre ele curgînd spre est (*Hirboca Mare* și *Mieă*) iar unul spre vest.

⁴⁸ Vîrful muntelui are efectiv această înfățișare. Evoluția toponimului slav presupune pronunțarea bilabială a lui -v- și folosirea obișnuită a unui caz oblic, locativul: **Lukowcu* > **Lucăuțu* > (*prin asimilare sau atracție paronimică*) *Lăcăuțu*. De la apelativul *lac* nu se poate porni (deși cuvîntul nostru a pătruns și în ucr.) pentru că nu există lacuri în zona apropiată a acestui munte.

⁴⁹ E. Petrovici, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în SCL. IV, 1953, p. 72—73. Autorul recunoaște ca o „dificultate“ a etimologiei sale faptul că grupul -lj- nu a evoluat la -i- (ca în *Cozia*). Din acest motiv, I. Pătruț încearcă să explice toponimele dintr-un n. pers. *Coza* cu suf. -i- (*Onomastică românească*, București, 1980, p. 69). Dar durificarea lui -lj- nu este un accident izolat, ci afectează și toponime bulgărești (*Kozla*) explicate tot de la apelativ de către Jordan Zaimov (*Bálgarski geografski imena s -jk*, Sofia, 1973, p. 114 — tot aici și *Kozlja*); acest fenomen este, de altfel, destul de răspîndit la derivatele în -j-, atît pe teren românesc cît și pe teren slav. Ceva mai mult, un n. pers. **Cozla* nu este atestat nici măcar o singură dată: aceasta este, de fapt, „dificultatea“ etimologiei lui I. Pătruț, care se elimină de la sine în cazul toponimelor rare, dar peste care nu se poate trece în situația în care toponimul are

Ostra (<ucr. *ostruj* „ascuțit“)⁵⁰, *Peșteana* (<ucr. *peșcanj* „nisipos“)⁵¹, în Obcinele Bucovinei *Peciște*, lângă Pojorîta (<ucr. *pečyšče* „loc ars de soare“, „loc cu rămășițele unei locuințe“)⁵² și *Vejul (Mare și Mic)*, lângă Moldova-Sulița (<ucr. *veža* „turn; vîrf de munte“)⁵³ — ambele aparținînd stratu-

o anumită frecvență (cum are *Cozla* în Ardeal — cf. G. Kiseh, *op. cit.*, p. 123 —, în Banat, lângă Berzasca, și în Moldova) în timp ce antroponimul este cu totul necunoscut. Dovada cea mai bună a justeței interpretării lui Emil Petrovicei o constituie însă atestarea formei *Cozia* a oronimului nostru într-un document slav de la finele veacului al XVI-lea (datat : 1458), cf. DRH, A, II, p. 418 și localizarea făcută de editori la p. 475. Situația este oarecum paradoxală, pentru că ne-am fi așteptat ca oronimul să aibă forma mai veche, **Cozlia*, iar nu pe cea evoluată (care nu s-a menținut pînă în vremea noastră). O altă *Cozie* ne ajută să înțelegem cum stau lucrurile. La 1421 ambasadorul Ghillebert de Lannoy îl înfilăște pe Alexandru cel Bun într-un sat domnesc „Cozial“, după ce trecuse prin „mari pustietăți“. Acest sat a fost considerat de către Constantin C. Giurescu ca fiind același cu *Cozia* din branștea Bohotinului, menționată ca atare la 1454 (DRH, A, II, p. 54). Punctul său de vedere a fost combătut de Maria Holban, care crede că deosebirea formală dintre nume este prea mare pentru a permite identificarea. Constantin C. Giurescu revine, completîndu-și argumentația istorică și arătînd că, dimpotrivă, asemănarea este „surprinzătoare“ pentru cine cunoaște deformările nomenclaturii topice românești în scrierile călătorilor și, adăugăm noi, în vechile hărți ale Moldovei (vezi discuția la Constantin C. Giurescu, *Probleme controvertate în istoriografia română*, București, 1977, p. 152—153). Într-o *Addenda et corrigenda* (AIIA, XV, 1978, p. 527—528), Ștefan S. Gorovei propune — cu destul temei — identificarea localității *Cozial* cu *Cozia* din ținutul Cernăuți (atestată ca atare la 1488, cf. DRH, A, III, p. 62), care se afla efectiv în drumul călătorului francez; corecția sa schimbă datele geografice, nu însă și pe cele lingvistice ale problemei. Urmărind îndeaproape modul de reflectare a toponimiei Moldovei în memorialistica și cartografia europeană veche, ne convingem, într-adevăr, că deformările erau curente, dar explicabile totuși, într-un fel sau altul. Adăugarea lui *-l* final nu poate fi însă motivată, așa încît trebuie să presupunem că forma auzită de Ghillebert a fost **Cozlia*. Într-adevăr, metateza era cel mai obișnuit procedeu de evitare a nexurilor consonanțice românești de către străini. Coroborînd acest caz cu primul, conchidem că prin secolele al XV-lea — al XVI-lea formele *Cozi(ia)* și *Cozlia* alternau, iar această alternanță s-a tranșat mai tîrziu, în sensul generalizării unei forme sau a alteia. Credem că cea de a doua se mențineau fie datorită vorbitorilor de limbă slavă care vor mai fi existat în Moldova acelor timpuri mai ales prin zonele montane ale țării, fie datorită faptului că acești vorbitori fuseseră româniizați mai tîrziu astfel încît păstraseră anumite deprinderi articulatorii slave.

Neverosimil este apelativul *cozlă* „dîlmă“ menționat de Porucic (de la care a fost preluat de Petre V. Rotaru și George A. Oprea în *Lexiconul lor toponimic*, București, 1943, s.v.), pe care se bazează etimologia lui Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 35). Acest așa-zis apelativ este, de fapt, un cuvînt refăcut de către Vasile Bogrea plecînd de la un extras din *Descriptio Tartariae* a lui Broniovius („*kozles* seu tumuli, vulgo *mogilii*“), în care eruditul clujean vedea originea toponimelor *Cozla* (*Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 104 și 302). În realitate, *kozles* este latinizarea greșită a pluralului *közlar* al cuvîntului tătarăsc *közä* „movilă de piatră“ (cf. W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, II, Petersburg, 1899, col. 1300), operată de Broniovius, care nu făcea decît să citeze termenul folosit de populația „Tartariei“ împreună cu echivalentul său polonez. Cum vom mai avea ocazia să arătăm, Porucic era un geograf informat, care a inclus în glosarul său și destul termeni livrești, a căror existență fusese presupusă de alții sau „intuită“ de el însuși, dar pe care cercetările de teren ulterioare n-au reușit să-i redescopere.

⁵⁰ Gustav Weigand, *Ursprung*, p. 84; Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 109; J. B. Rudnyčkyj, *Geographical Names of Boikovia (Middle Carpathians)*², în „Onomastica“ (Winnipeg), XXIII—XXIV, 1962, p. 63; Vl. Șmilauer, *op. cit.*, p. 135.

⁵¹ Emil Petrovicei, *Studii*, p. 160.

⁵² Cf. Hrinčenko, *op. cit.*, s. v.; P. S. Lysenko, *Stovnyk poleškyh hovorit*, Kiev, 1974, p. 158 (informație comunicată de Ioan Lobiuc). Vezi și toponimul ucr. *Pečyšču* citat de J. B. Rudnyčkyj, *op. cit.*, p. 111 și rom. *Peiște* în R. S. S. Moldovenească, citat de A. Eremia, *Nume de localități*, Chișinău, 1970, p. 125 și 160.

⁵³ Reflexele toponimice slave ale acestei baze le prezintă selectiv Vl. Șmilauer, *op. cit.*, p. 190.

lui est-slav anterior infiltrațiilor huțule —, în Munții Apuseni *Virful Tirtavii* (< bg. *tärtavij* „încovoiat, cocoșat”)⁵⁴, *Camnița* de lângă Roșia (< bg. **kamenica* „pietros” < *kameň* „piatră”), *Piatra Craivii* (< bg. *krajeva* „a hotărului”)⁵⁵, *Ciumerța* (< bg. **čemerica* < *čemer* „spinz”) ⁵⁶, *Tircavul* lângă Grosi (< bg. **tärkavü* „defrișat” < *tärkam* „a rade, a curăța”) ș.a.m.d. Pe de altă parte, faptul că afluenții unor riuri cu nume slave sau maghiare au, la munte, nume românești este lipsit de semnificația istorică ce i se dă: fenomenul se remarcă cu ușurință și în zonele de deal sau de cîmpie, indiferent de riul pe care l-am avea în vedere, și nu pledează cituși de puțin pentru anterioritatea populației românești. Impresia că riurile cu nume slave ar avea nume românești la munte izvorăște din confundarea noțiunii de „curs superior” cu cea de „afluent”. În sfârșit, este greu de crezut că numele marilor riuri s-au păstrat în zona montană: pentru a admite aceasta, ar trebui să dovedim mai întii că aici s-au menținut și hidronime minore, iar în al doilea rînd că nici un mare riu lipsit de curs intramontan nu și-a menținut numele vechi. Cum aceste dovezi nu se pot aduce (cea mai frapantă „abatere” fiind *Argeșul*), urmează că nu dimensiunea cursului intramontan, ci importanța de ansamblu a apei, caracterul său „major” a impus conservarea denumirii.

Concluzia care se desprinde din studiul etimologic al nomenclaturii este aceea că „toponimia de origine slavă o întilnim pretutindeni, indiferent de așezarea geografică a provinciilor românești și de natura fizică a locurilor respective”⁵⁷. Ideea continuității românilor în zonele montane este negată în manieră categorică de către arheologi, iar istoricii medievali infirmă și ei ipoteza coboririi de la munte la cîmpie⁵⁸. Studiind fenomenele de roire a satelor și de colonizare enezială și voievodală în Transilvania secolelor al XIV-lea — al XV-lea, Șt. Pascu conchide: „Nu se poate constata o direcție unică de roire, dinspre munte spre șes sau dinspre șes spre munte, dinspre deal spre cîmpie sau invers. Se constată o frecvență aproape egală în amîndouă direcțiile”⁵⁹.

1.2. Dar dacă zonele de munte nu au o toponimie exclusiv românească, nu este oare posibil ca cea existentă să fie mai veche aici decît aiurea ?

⁵⁴ Atestat de Silvestru Moldovan, *Zarandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei*, Sibiu, 1898, p. 161 ; are o înălțime de 1 314 m. Cuvîntul bg. la Najdea Gerov, *Rěčnik na bälgarskij jazyk*, V, Plovdiv, 1904, p. 364.

⁵⁵ Emil Petrovici (*La population de la Transylvanie au XIe siècle*, în „Revue de Transylvanie”, X, 1944, p. 79) se gîndește la un **krajjeva* „a craiului”, la fel ca și Gustav Weigand (*Ortsnamen im Ompoly- und Arányos-Gebiet*, p. 4), sau G. Kisch (*op. cit.*, p. 195). Or, toponimul are o justificare istorică precisă, pentru că aici a fost vreme îndelungată granița dintre unguri și *Erdevelu* al lui Geiu și al urmașilor săi (cf. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*², I, București, 1972, p. 20).

⁵⁶ Emil Petrovici, *La population*, p. 80 ; idem, *Studii*, p. 150.

⁵⁷ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 6.

⁵⁸ Ion Nestor, *Autochtones et Slaves en Roumanie*, în vol. *Les Slaves et le monde méditerranéen, VIe — XIe siècles*, Sofia, 1973, p. 49 ; Eugenia Zaharia, *Les sources archéologiques de la continuité daco-romaine*, în „Apulum”, XII, 1974, p. 284 ; Octavian Toropu, *Romanitatea țirzie și slăromăntii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III — XI)*, Craiova, 1976, p. 194 nota 980 ; P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București 1979, p. 118 ; Gh. Ștefan, *Le problème de la continuité sur le territoire de la Dacie*, în „Dacia”, XII, 1968, p. 350 („Ideea unei retrageri de lungă durată a populației în munți ni se pare perimată”).

⁵⁹ Ștefan Pascu, *Habitatul transilban*, în „Lucrări științifice. Istorie — științe sociale — pedagogie” (Oradea), 1972, p. 17.

Conservatismul etnografic și lingvistic al acestor zone, „adevărate muzee“, a fost remarcat de mulți cercetători. Robert Lorient ne încredințează că „regiunile muntoase precum Alpii, Pirineii, Carpații, care în toate epocile preistoriei au servit drept refugiu populațiilor învinse, conțin, după cum se știe, numeroase relieve toponimice de o mare vechime. Dimpotrivă, teritoriile de câmpie, măturate de invazii multiple, au suferit, datorită ultimilor cuceritori, o nivelare lingvistică relativ recentă“⁶⁰. După G. Giuglea, „în creierul munților“ noștri există o serie de „numiri capital-“¹, adevărate relieve de nomenclatură veche, cu o semnificație similară cea a martorilor de eroziune din geografie. „În toate țările romanice, susține pe drept cuvânt G. Giuglea, acestea formează dovezile cele mai puternice pentru vechimea locuitorilor de acolo“⁶². De aceea el a căutat insistent să descopere „fosile sau quasi-fosile“ toponimice, adică nume care păstrează elemente ale unui stadiu lingvistic revolut, dinaintea contactului cu slavii. Așa ar fi oronimele *Buscatul* (Munții Apuseni), care ar menține un v. germ. **bosk* „pădure“ cu suf. lat. *-atum*⁶³, *Varingul* (< lat. vulg. **valanca* < *lavanca* < *labina* „cădere de pământ“, „avalanșă“ cu suf. preromanic *-anca*) și *Parîngul* (< gr. φάρμαγγος „ripă adîncă“, prin filieră lat.)⁶⁴, *Cindrelul* (< gr. vulg. ἑχενδρα „viperă“, tot prin lat.)⁶⁵, iar dintre localitățile montane *Buninginea*, cu „nume preslav“ pentru că include suf. lat. *-igo*, *-iginem*, a cărui funcțiune a încetat încă din perioada daco-romană (de atunci s-au menținut în rom. doar *funingine* < *fuliginem* și *pecingine* < *petiginem*)⁶⁶ și *Abrudul*, care „nu poate fi originar din nici o limbă vorbită în Dacia de la colonizare încoace“⁶⁷.

⁶⁰ Robert Lorient, *Les éléments préromans dans le Nord de la France*, în *Troisième Congrès*, I, p. 57.

⁶¹ George Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 328. El era convins că „la noi caracterele toponimice vechi, preromane sau romane, nu trebuie să fie cercetate decît în satele de munte“ (*Traces de l'époque daco-romaine*: *Abrud*, *Burdă*, în „Langue et Littérature“, III, 1946, p. 206).

⁶² Idem, *Cuvinte românești*, p. 301.

⁶³ *Ibidem*, p. 302; acceptat de Șt. Pașca, *Contribuții toponomastice*, în DR, XI, 1948, p. 95.

⁶⁴ G. Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 309–312; idem, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944, p. 104 și nota 79. Etimologia lui G. Giuglea a fost acceptată imediat de către C. Diclescu, *Elementele vechi grecești din limba română*, în DR, IV, 1924–1926, p. 495; Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 81; Ion Conea, *Două nume topice de origine străveche în munții Oltenei: Farangos, Barrancos, Parîng, Varing*, în BSG, LI, 1932, p. 88–97. G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 5, atrage atenția asupra faptului că ea mai fusese dată de către N. Densușianu. Tot la un cuvînt grecesc, φάλλαγγα, se gîndea și Lambrior (Ioan Nădejde, *Din lucrările inedite ale răposatului Lambrior*, în „Contemporanul“, VI₂, 1886, p. 394).

⁶⁵ George Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 313.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 316–317. Tema ar putea fi, după el, lat. *voraginem* „prăpastie, ripă“, dar indiferent de temă „rămîne sufixul ca probă de neînălăturat pentru concluzia noastră“ (*ibidem*, p. 317 nota 1).

⁶⁷ *Ibidem*, p. 317; același punct de vedere la Ernst Gamillscheg, *op. cit.*, p. 266. G. Giuglea încercase să explice oicronimul de la un **Ad Brudum*, în care substantivul ar fi un n. pers. dacic (*Bordus*, *Burdus*, *Brudus* „bărbosul“), refăcut plecînd de la numele peștelui „cu barbă“, *bruda*: „Apelativul **Brudus* nu trebuie să surprindă în țara acestor daci bărboși, cum se văd atîția pe colomna lui Traian“ (*Traces*, p. 205). De fapt, surprinzătoare ar fi tocmai existența acestui nume propriu, și aceasta tocmai din motivul invocat ca argument de autor! Cît privește etimologia lui *brudă*, ea continuă să rămînă neclădită (vezi, mai nou, Vasile Arvinte, *Contribuții etimologice: brudiu, brudă*, în „Dacoromania“, V, 1979–1980, p. 77).

Pentru numele de munți s-au propus și explicații de la antroponime⁶⁸ sau apelative⁶⁹, dar singurele pe deplin convingătoare rămân cele pentru *Cindrel* (pentru că n. fam. *Cindrea* a fost atestat într-un sat din împrejurimi) și pentru *Buscal*, de la un n. pers. *Buŭcal*, pe care-l întâlnim în evul mediu atât în Țara Românească, cât și în Moldova (la 1487, cf. DRH, A, III, p. 32) și Serbia (nume de vlah la 1220), iar evoluția grupului *-ŭc-* la *-sc-* era obișnuită (cf. *Buŭcățeni* în Moldova, devenit *Buscățeni* și apoi *Boscoteni*). Altfel stau lucrurile pentru *Varing* și *Parîng*, nume care n-au putut fi încă descifrate. Astfel, Constantin C. Giurescu se lasă sedus de asemănarea oronimului cu *părîncul*, numele popular al unei specii de mei (atestat de DLR și în forma *parîng*), și presupune că „în perioada întunecată de după părăsirea Daciei, a migrației popoarelor“, aici ar fi practicat daco-romanii „neîntrerupt“ agricultura. Această activitate ar fi confirmată și de alte toponime, precum *Mălaia* din apropiere, care constituie împreună „o mărturie a acelei epoci îndepărtate, una din cele mai grăitoare, atestând [...] continuitatea populației daco-romane în ținutul carpato-dunărean“. Este drept că în unele zone perimontane s-a cultivat *părîncul* (cum o dovedește, de pildă, toponimul *La Parenciște* de la Sîrbi, în Bihor)⁷⁰, dar acest lucru ar fi fost imposibil pe *Parîng*, unde singura ineletricire umană „tolerată“ de natură rămîne pășunatul alpin; *Mălaia* este, de fapt, *Maleia*, un pîrîu care izvorăște de sub *Parîngul Mic*, al cărui nume nu are nici o legătură cu *mălaiul*. Semnificativ este cuvîntul ardelenesc *părîngoare* „parte a unui munte lipsită de vegetație“, pe care DLR îl derivă de la *Parîng*, și care reflectă o caracteristică evidentă a masivului. Am putea admite că s-ar fi putut cultiva aici *părîncul* numai dacă am avea în vedere extensia oronimului asupra întregii zone muntoase care include *Parîngul*, dar această accepțiune nu are un caracter popular, ci este o creație recentă a geografilor. Puțin convingătoare este și asociația făcută de G. Pascu, Iorgu Iordan și J. Hubschmid cu *părîngă* „prăjină“, „cobiliță“ (cu variantele *parîngă* și *părîng*, cf. DLR): sensul de „creastă înaltă, alcătuită din stînci mari și pietre tari“ pare a fi o creație a lui Porucic, neconfirmată de nici o sursă lexicografică, iar asociația „coromîslă“ — „creastă de munte“, deși productivă aiurea, nu o putem documenta și în toponimia noastră. În sfîrșit, *Parîngul* nu putea fi un reflex direct al magh. *porong* „prăjină; barieră“, cum presupunea G. Pascu, pentru că apelativul ar fi trebuit să dea în românește mai degrabă **Porîng* (cf. *dorong* > *dorîngă*, *galamb* > *golîmb*), iar infiltrarea în zona respectivă a unui oronim maghiar major este greu de înțeles.

⁶⁸ Șt. Pașca, *Contribuții toponomastice*, p. 100 (*Cindrelu*); Emil Petrovici, *Studii*, p. 279 (*Parîng*, *Cindrel*); I. Pătruș, *op. cit.*, p. 137 (*Cindrel*), 140–144 (*Parîng*, *Varing*, *Buscatul*); N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 224 (*Buscata*).

⁶⁹ Gorge Pascu, *Toponimie românească*, p. 163 (*Parîng* = *părîngă* = magh. *porong*); Iorgu Iordan, *Toponimie*, în BIFR, III, 1936, p. 171–172 (*Parîng* < *phalanga*, cu corespondentele române ale cuvîntului latin; obiecție de ordin fonetic la etimologia lui G. Giuglea: gr. *φάλαγγος* nu ar fi putut ajunge la *Parîng*, pentru că grupul *-an-* nu era accentuat; această obiecție cade însă în ipoteza că termenul grec ar fi putut veni prin intermediul latinei, pentru că s-ar fi produs schimbarea accentuării, cf. Pascu, *op. cit.*, p. 163); idem, *Toponimla românească*, p. 41; J. Hubschmid, *Auffällige Übertragen von Gegenständen und Körperteilen auf Geländeformen*, în RIO, XII, 1960, p. 85–91 (*Parîng* < *părîngă* „coromîslă“); Constantin C. Giurescu, *Înțelesul topicului „Parîng“*. *Date despre agricultura românească din Carpați în evul mediu*, în vol. *Omagiul lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 304–306 (*Parîng* < *parine* „mei“).

⁷⁰ Traian Mager, *Ținutul Hălmaგიului. Monografie. Cadrul istoric*, Arad, 1938, p. 165.

„bucătărie“)⁷⁶. Un v. sl. **Vărŭl'niikŭ*, cu suf. -*ŭl'i* (care forma derivate deverbale cu înțeles de nomina instrumenti) și -*ikŭ* (cu funcție pseudo-diminutivală)⁷⁷ avînd sensul de „căldare mare“, putea deveni în românește **Vărlanic*, apoi *Vărling*, pentru că accentuarea proparoxitonă favoriza sincoparea elementului vocalic al sufixului secundar; pentru -*ln-* > -*n-*, vezi *infra*, p. 406: **čilaničiči* > *Cincis*.

După Ion Conea, semnificația primară a *Părîngului* va fi fost tot aceea de „groapă“, deoarece muntele arată ca „ciuruit de circuri“: „E plin Părîngul de căldări, găuri, zănoage, gropi, iezere“; posibilitatea ca un munte să fie denumit plectind de la o formă de relief negativ este confirmată de oronimele *Gropu*, *Groapa*, *Gropile*, *Găuri* din aceeași zonă, așa încît „numele de *Părîng* nu e singur, ci stă prins într-o horă de sinonime“⁷⁸. Un geolog vorbește și el de „zănoagele și hăurile fără fund ale Părîngului“⁷⁹. În acest caz, ne putem gândi la un sinonim al *Vărîngului*, derivat de la verbul v. bg. *pariti* „a fierbe“, numai că de data aceasta, în afară de bg. *parilja* „sală de abur a unei băi“, nu mai găsim și alte derivate, care să desemneze obiecte de uz casnic. De aceea, fără a abandona cu totul ipoteza creației sinonimice, ni se pare mai verosimilă o raportare la bg. *pároq* „al treilea corn mijlociu și mai mic al furcii“⁸⁰ > **Párong* > *Părîng*. Pentru a putea înțelege despre ce este vorba, trimitem la schița unei furci de lemn de tip arhaic făcută de T. Pamfile⁸¹, cu patru ramificații, dintre care a treia nu se desprinde din coada de lemn ca celelalte, ci din al treilea corn, așa încît este mai scurtă, pentru că vîrfurile sînt tăiate aproximativ egal. Urmărind versantul nordic al crestei dintre Părîngul Mic și Părîngul Mare, observăm trei ramificații mai lungi: *Mija*, *Sliveiul* și continuarea crestei principale (care însă își schimbă direcția); din ultima, chiar în dreptul Părîngului Mare, se mai desprinde o culme scurtă, paralelă cu *Sliveiul*, pînă la Zănoaga Stînei. Imaginea acestei furci primitive trebuia să-i apară limpede celui care urecă pe creastă, deoarece ramurile au o înălțime ascendentă: 2397 m *Mija*, 2420 m *Sliveiul*, 2518 m Părîngul Mare. În această situație, ni se pare firesc să ne întrebăm: oare *Mija* și *Sliveiul* vor fi fiind oronime românești personale (cum teoretic este posibil), sau oronime slave (postverbal de la *mizati* „a scîlpi, a luci“ și **slivj* < *slēja* „a se împreuna, a se uni“), mai ales că *Sliveiul* se împreună cu creasta principală în dreptul vîrfului *Gemănarea*? Dacă numele *Gemănarea* s-a dat pentru că acolo se află două vîrfuri „gemene“⁸², nu este oare cu putință ca și oronimul slav să fi fost creat plecînd de la același element caracteristic, să fi desemnat vîrful împreună cu ramificația sa (ca și *Părîngul*), după care, concurat de numele românesc, să-și fi restrîns accepția doar la culmea secundară? Ținînd cont de contextul geografic, noi credem că așa s-au petrecut lucrurile.

⁷⁶ *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 122; *Rečnik srpskohrvatskog knježevnog i narodnog jezika*, II, Belgrad, 1962, s.v. Cf. și pol. dial. *warznik* „oală mai mare“, ucr. dial. *varnicja* „albia pîriului“, citate de T. A. Marusenko, *Iz nabljudenij nad ukraïnskimi nazvanijami reljefov*, în „*Studia slavica*“, XVIII, 1972, p. 203 și 216 de la aceeași bază.

⁷⁷ Pentru acestea, vezi Franciszek Stawski, *op. cit.*, p. 111 și 93.

⁷⁸ Ion Conea, *Două nume topice de origine străveche*, p. 90–91.

⁷⁹ Victor Corvin Papiu, *Geologie și drumetie*, București, 1963, p. 83.

⁸⁰ T. Pančev, *Dopálnenie* la Najden Gerov, *op. cit.*, VI, Plovdiv, 1908, s.v.

⁸¹ Tudor Pamfile, *Agricultura la români. Studiu etnografic cu un adaus despre măsurătoarea pămîntului și glosar*, București, 1913, p. 136, figura 65.

⁸² Vezi Nic. Popescu, *Părîng. Șurean*, București, 1965 p. 48.

Pentru *Buningine*, Gustav Weigand a oferit o etimologie cu mult mai convingătoare, de la bg. *bunika* „măselariță (nebunăriță)“, *buničîn* „locul unde crește măselarița“, cu evoluția : **Bunicinea* > **Bunincinea* < **Buninginea*⁸³. G. Giuglea nu a întrevăzut posibilitatea ca așa-zisul sufix să rezulte din propagarea lui *-n-* într-un context fonetic asemănător, așa cum se întâmplă, de pildă, în numele muntelui *Părănginosul* din Carpații Apuseni⁸⁴. Singura dificultate, nesesizată de către Weigand, e aceea că apelativul bg. este un împrumut din ser. *bunika* < **bĭn-ika*, cf. bg. *blenika*, realizat deci după vocalizarea lui *-l-* în sîrbă^{84bis}. Etimonul se poate accepta, deci, numai dacă cercetările istorice vor confirma presupunerea că în zona respectivă au avut loc coloniări sîrbești (sau bulgărești tirzii).

Nici *Abrudul* nu poate fi vechi, pentru că etimologiile propuse n-au reușit să depășească dificultățile fonetice legate de trecerea de la presupusele forme vechi la cele atestate în vremea noastră. Ipoteza continuității numelui antic al orașului Roșia, *Alburnus*, susținută de Massmann (care refăcea un intermediar **Albrud*), n-a putut fi reținută nici de către Hasdeu⁸⁵; cu toate acestea, ea reapare într-un articol semnat de M. Homorodean, care-o susține întemeiat pe asemănarea dintre *Abrud* și fr. *Aubord* < *Alburnus*, de care pare să-l despartă o simplă metateză⁸⁶. Dar dacă în franceză grupul latinesc *al-* a evoluat în mod normal la *au-*, în română el s-a menținut, iar dacă acolo substituția lui *-n-* prin *-d-* se justifică prin atracția paronimică a apelativului *bord*, la noi ea nu ar fi putut avea nici o motivare. B. P. Hasdeu (*loc. cit.*) se gîndea la menținerea unui **Abrudeva* (**Abrudava*), care i se părea a fi identic cu un Ἀβρολέβα din Tracia; Vasile Pârvan, Ernst Gamillscheg, Cicerone Poghirc vedeau aici continuarea unui dacic *Abruttus*/*Abrruttum*, plecînd de la atestarea unei localități Ἀβροτος în Moesia inferioară⁸⁷; Ovid Densusianu încerca să-l explice de la un compus iranic *āb* „strălucitor“ și *urūd*, *rōd* „(pat de) riu“⁸⁸; J. Melich, urmat de N. Drăganu, Gustav Kisch și Gottfried Schramm, reconstituie un dacic **obrudom* „aur curat“, corespunzător gr. ὀβρυζον, lat. *obridium*⁸⁹; bazat pe informațiile dintr-un articol al lui E. Benveniste, E. Lozovan este de părere că tema dacică va fi fost **obrussa* = gr. ὀβρυζα „cupelafie“

⁸³ Gustav Weigand, *Ortsnamen*, p. 18.

⁸⁴ Amintit de Silvestru Moldovan, *Zarandul*, p. 181. Pentru alte cazuri de propagare a lui *-n-*, vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, II, p. 138–139.

^{84bis} Cf. *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 90.

⁸⁵ HEM, I, 92–93. Etimologia s-a bucurat totuși de credit din partea nespecialiștilor (vezi, de pildă, Silvestru Moldovan, *Zarandul*, p. 65).

⁸⁶ M. Homorodean, *Raporturi toponomastice franco-române* [sic !], în SUBB (Philologia) XVII, 1972, nr. 2, p. 23.

⁸⁷ Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1982, p. 160, 162, 169; Ernst Gamillscheg, *op. cit.*, p. 265–266; Cicerone Poghirc, *Sur les éléments du substrat du roumain*, în „Dacoromania“, I, 1973, p. 199; idem, în *Istoria limbii române*, II, București, 1969, p. 354.

⁸⁸ Ovid Densusianu, *Noms de lieux roumains d'origine iranienne*, în vol. *Donum natalicium Schrijnen*, Nijmegen – Utrecht, 1929, p. 428–429. Într-un toponim scitic, *-u-* neaccentuat s-ar fi sincopat, ajungîndu-se astfel tot la *-br-*.

⁸⁹ N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie*, în DR, I, 1920–1921, p. 131–134; Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 50; Gottfried Schramm, *Eroberer und Eingewessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend. n. Chr.*, Stuttgart, 1981, p. 187.

și poate, metaforic, „piatră de probă”⁹⁰. Toate aceste etimologii se lovesc de imposibilitatea de a justifica într-un mod cât de cât plauzibil menținerea grupului consonantic *-br-* intervocalic, știut fiind faptul că evoluția lui la *-ur* este un fenomen anteromănesc general. Într-adevăr, nici teza conservatismului toponimelor în raport cu apelativele, nici supoziția separării prin „etimologie populară” a numelui în *a + brud* (N. Drăganu), nici ipoteza menținerii în zonă a unei populații dacice neromanizate (G. Schramm) nu pot salva niște etimologii care nu îndeplinesc condiția esențială a *posibilității* lingvistice.

După N. Drăganu, evoluția unui antic **Aurud* sau a unui românesc **Auru-* cu sufixul magh. *-d* la rom. *Abrud*, magh. *Obrud* ar fi posibilă printr-o filieră slavă (**Aurud*), după care grupul *-vr-* ar fi devenit *-br-* și în română și în maghiară⁹¹. În realitate, transformarea lui *v* în *b* se produce sporadic doar în poziție inițială sau în grupele *rv*, *lv* din română⁹², iar diftongul *au-* ar fi trebuit să dea în slavă *a-*, ca în *aurum* > *ar* și *paucum* > *pak*⁹³, cf. toponimele bg. *Rorač* (< **Ararač*)⁹⁴, *Ararci*, *Ararsko*, *Araruša*⁹⁵, având baza romanică *Aurar-*. Respingând etimologia lui G. Weigand, dintr-un n. pers. slav *Obrad* (care n-ar fi putut deveni nici *Abrud* în română și nici *Obrud* în maghiară)⁹⁶. N. Drăganu se oprește în cele din urmă la trei posibilități: de la un n. pers. neatestat; dintr-un compus slav *obŭ* „în jurul” + *rud* „roșu”; dintr-un compus *obŭ + brudŭ* „murdărie”⁹⁷. Dar nici una nu este plauzibilă, fie pentru că lipsește atestarea, fie din motive semantice.

Noi credem că *Abrudul* (atestat la 1271 ca *terra Obruth* și *Abruth*)⁹⁸ este un toponim românesc compus cu vechea prepoziție *a* „la” și *Brud* (reprezentând o variantă ardelenescă a lui *brod* „vad” în funcție toponimică, cf. și *brădină* pentru *bródină*). Închiderea lui *-ó-* la *-ú-* pare a fi un fenomen exclusiv românesc (pentru că n-am întâlnit varianta în nici unul din inventarele lexicografice slave accesibile nouă)⁹⁹, răspândit îndeosebi în Transil-

⁹⁰ E. Lozovan, *Abrud et la métallurgie de l'or en Dacie*, în RIO, XIII, 1961, p. 277–284.

⁹¹ Nicolae Drăganu, *România în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 488.

⁹² Alexandru Philippipe, *Originea românilor*, II, Iași, 1927, p. 192.

⁹³ Petar Skok, *La diphtongue latine au dans les langues balkaniques*, în vol. *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*, IV, Paris, 1952. În alte zone decât cea „traco-latină”, diftongul *-au-* a putut deveni (în sîrbocroată) și *-ov-* (*aurata* > *ovrata*), *-av-* (*claustrum* > *klaastro*), *-ovo-* (*laurus* > *lovor*). Vezi și P. Skok, *Beiträge zur thrakisch-illyrischen Ortsnamenkunde*, în ZONF VII, 1931, p. 42; idem, *Les origines de Raguse. Étude de toponymie et de linguistique historiques*, în „Slavia”, X, 1931, p. 462 nota 2, 495.

⁹⁴ Jordan Zaimov, *Grčki i romanski elementi v pirdopskata toponimija*, în vol. *Izsledvanija v čest na akad. D. Dečev*, Sofia, 1958, p. 174.

⁹⁵ B. Šimenov, *O karaktere mestnih nazvanij romanskogo proishozhdenija v NR Bolgarii*, în vol. *Actes du XIe Congrès International des Sciences onomastiques*, II, Sofia, 1975, p. 281.

⁹⁶ Gustav Weigand, *Ortsnamen*, p. 17; N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, IV, 1924–1926, p. 1 133.

⁹⁷ Nicolae Drăganu, *România*, p. 488–489. „Probabil slav” îl consideră și I. I. Russu, *Numele de localități în lăbljele cereale din Dacia*, în CL, II, 1957, p. 244 nota 2; dimpotrivă, Kniezsa István îl crede maghiar, dar nu reușește să găsească termenul care i-ar sta la bază (*Erdély viznevei*, Cluj, 1942, p. 23).

⁹⁸ Coriolan Suciū, *op. cit.*, I, p. 23.

⁹⁹ Vezi în special Ivan Boiukliev, *Leksemi ot koren brod- v starobalgarski ezik*, în „Izvestija na Institutata za balgarski ezik”, XI, 1964, p. 77–82 și *Slownik prastowiański*, I, s.v. *brodъ, brodъnъ, brodъn'ъ*.

vania¹⁰⁰, unde se constată (mai ales la moți) și utilizarea frecventă a prepoziției respective; ea s-a aglutinat la multe substantive dînd naștere unor adverbe locale (*acasă*, *afund*, *amunte*, *ales* „la pîndă” — cu *leş* < magh. *les* — ș.a.)¹⁰¹ și a fost folosită și la crearea altor nume „mixte”, precum *Avrig* (cu n. pers. sās. *Freck*, *Frick*; la 1364 : *Affrica*), *Așnig*/*Șnig* (cu sās. *Șnig* „Schmiegen”, provenit și el dintr-un v. magh. *Sum-ugy-um*, actual *Somogyom*; la 1317 : *Sumugun*; la 1325 : *Symyg*), *Așintîș* (cu magh. *Czintos*; la 1357 : *Acynthus*) etc.¹⁰². Este un tip de construcție mult folosit în latina dunăreană¹⁰³, menținut îndeosebi în toponimia aromânească (*Agură* „la Gură”, *Aruncu* „la Runc”, *Aștină* „la Stînă”, *Atoacă* „la Toacă” și chiar *Avadu* „la Vad”)¹⁰⁴, deși nu lipsește cu totul nici din cea dacoromână (*Abrod* în Dolj, *Acurți* în Vilcea)¹⁰⁵. Extensia de la numele vadului (*Brod*) la cel al pîriului este obișnuită în toponimia slavă¹⁰⁶ și se putea produce foarte bine și pe teren românesc. Corespondentul structural și semantic slav este *Dobrudul* din vecinătate, denumind un mic afluent al Ampoiului de lingă satul Trîmpoaiete, pe care N. Drăganu încerca — fără succes — să-l explice printr-un compus slav *dobro* + *rud* „foarte roșu”, redus mai apoi prin haplogogie; el excludea posibilitatea ca *do* să fie prepoziție („la”) datorită convingerii sale greșite că în astfel de compuse numele trebuie să mențină neapărat forma de genitiv¹⁰⁷.

Un alt oronim cu o „formă evident latinească” ar fi, după N. Drăganu, *Păguiorul*, desemnînd un deal din Transilvania pe care ar fi fost odinioară un castel român; după părerea lingvistului clujean, „numirea [...] trebuie derivată fără îndoială dintr-un lat. *pāgulēus*”, diminutiv de la *pagus* „sat” cu suf. *-ior*, sau direct dintr-un **pāgulēolus* „sătișor”. El sesiza și posibilitatea ca oronimul să fie un reflex al magh. *pogony* „pădure tînără crescută după tăiere, dumbravă”, dar nu insistă asupra ei, pentru că sufixul nu se putea atașa decît unui termen românesc, iar un împrumut din magh. *pogony* nu-î era cunoscut. Apoi, după N. Drăganu, originea latinească ar fi susținută

¹⁰⁰ Vezi DA s.v. și Alexiu Vicîu, *Colinde din Ardeal. Dalini de Crăciun și credințe populare*, București, 1914, p. 198 : *brud* „pod”, *brudar* „podar”.

¹⁰¹ HEM, I, col. 41 ; DA, s.v.

¹⁰² Cf. Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 79, 175 ; Sever Pop, *op. cit.*, p. 187 ; idem, *Die Toponymie Siebenbürgens*, extras din „Siebenbürgen”, 1943, p. 339. Atestările le dăm după Coriolan Suciu, *op. cit.*, I, p. 48, 49, II, p. 174. Walther Scheiner (*op. cit.*, în „Balkan-Archiv”, II, 1926, p. 53) explică *Avrigul* din magh. *ebreg* = *ebred* „treaz” (adverb), ceea ce nu pare posibil, în pofida atestărilor (*Ebrek* la 1370, *Ebreg* la 1413), pentru că numai *e-* inițial deschis ar fi dat *a-* în română, iar *-b-* ar fi trebuit să se păstreze ; de aceea forma maghiară, care apare sporadic, este mai degrabă rezultatul unei etimologii populare. Pentru *Apold*, derivat de Gustav Kisch și Sever Pop din *a* + sās. *Pult*, este însă preferabilă etimologia lui N. Drăganu (*Români*, p. 478 nota 4) dintr-un n. pers. germ. *Appold*.

¹⁰³ Cf. Th. Capidan, *Les noms géographiques*, p. 154—155 ; H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București — Paris, 1978, p. 14.

¹⁰⁴ Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 31 ; Pericle Papahagi, *Din toponimia aromână. Numiri de localități formate cu prepoziția a* (= lat. *ad*), în „Arhiva”, XXX, 1923, p. 165 și urm.

¹⁰⁵ Th. Capidan, *Les noms géographiques*, p. 154.

¹⁰⁶ Vezi exemple la Ernst Dickenmann, *op. cit.*, în AECO, V, 1939, p. 67.

¹⁰⁷ N. Drăganu, *Români*, p. 489. Pentru frecvența excepțională a compuselor prepoziționale în toponimia bulgară, vezi I. Duridanov, *Prefiksalno-imeniŋat tip v bŋlgarski i negovoto znaenŋie za toponimiŋnata stratigrafija*, în „Onomastica” (Wrocław), VI, 1960, p. 121—153 și, în special, p. 124 (cu prepoziția *do*), incluzînd exemple care arată că flexiunea numelui nu este obligatorie (*Dodrum*, *Dominovec*), mai ales atunci cînd numele topic este străin (cum ar fi fost cazul unei adaptări rom. *Brud*). Menționăm și toponimele *A Deal*, *A Moara Conachi*, atestate de Harta rusă din 1835 în j. Tecuci, în care prepoziția nu a reușit însă să se aglutineze.

de numele satului *Păgaia* din fostul județ Sălaj, „care nu poate fi explicat decât din un lat. **pāgālia*“¹⁰⁸. Prima etimologie a lui N. Drăganu a fost reținută de către Gustav Kisch¹⁰⁹, cea de a doua de Aurelian Sacerdoțeanu¹¹⁰ și Ioan Șarba¹¹¹. Dimpotrivă, C. Diculescu includea ambele toponime în seria „elementelor vechi grecești din limba română“, derivându-l pe primul din gr. *πάγος* „vîrf de munte“, iar pe al doilea dintr-un **παγάλιον* „măgură“¹¹².

Supozițiile lui N. Drăganu nu au fost acceptate de Ovid Densusianu, care reține ca plauzibilă explicarea prin maghiară a *Păguiorului* și arată că etimonul stabilit de acesta pentru numele de sat este neverosimil: în latină *-alia* forma derivate colective (ca *minutalia* > *măruntaie*), așa încît un **pagalia* „mai multe sate la un loc“ nici în latinește „nu e ușor de admis“, iar pe de altă parte „nu putem să ne închipuim că într-un punct așa de extrem [sic!] ar fi putut exista un grup de mai multe *pagi*“¹¹³. El se pronunță categoric și împotriva etimologiei lui C. Diculescu: „Istoriceste, nu vedem cum *πάγος* grecesc ar fi putut să ajungă ca denumire de localitate tocmai în regiunea Sălajului“, obiectîndu-i ignorarea unor cerințe ale metodei științifice: „asemenea apropieri făcute fără nici o basă științifică nu pot să aibă nici o valoare cît timp nu au avem alte dovezi, alte realități istorice, alte confirmări filologice care să se raporteze, grupîndu-se în jurul unei identificări“¹¹⁴. Însuși N. Drăganu revine asupra etimologiei sale, descoperind existența în Transilvania a apelativului românesc (de origine maghiară) *păhui* „pădure, ținut muntos, păduros“, care „slăbește mult posibilitatea derivării lui *Păguior* din latinește, fără însă a o înlătura cu totul“; totodată el nu era de acord cu părerea lui C. Diculescu, argumentînd că „nu se poate trece cu vederea peste *păhuiu*“¹¹⁵. Un alt punct de vedere a fost exprimat de Iorgu Iordan, după care *Păguiorul* nu este decît o variantă a lui *păcui* „vîrf, pisc“¹¹⁶.

Păcui nu este însă cunoscut decît în zona Dunării, și aici doar cu sensul de „mică insulă aluvionară“ (DLR), avînd capetele (sau unul din ele) de formă ascuțită; de aceea nu avem un motiv întemeiat pentru a asocia *Păguiorul* cu acest cuvînt. Ceva mai mult, *Păguiorul* nu are vîrful ascuțit (N. Drăganu vorbește de „vîrful plan al muntelui“ — detaliu pe care ni-l confirmă Dumitru Loșonți). De aceea noi optăm tot pentru explicația de la un apelativ de origine maghiară, **păgui* „pădure tînără“, devenit mai apoi *păhui* sub influența graiurilor ucrainene carpatice¹¹⁷. Cît privește *Păgaia*, ea trebuie încadrată — așa cum procedează Emilian N. Bureștea — în seria derivatelor personale cu suf. *-aia*, alături de *Bunaia*, *Negraia* (în Bihor, lingă

¹⁰⁸ N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, în AHN, II, 1924, p. 259—260.

¹⁰⁹ Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 41—42.

¹¹⁰ Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei românilor în evul mediu*, București, 1936, p. 225.

¹¹¹ Ioan Șarba, *Permanențe autohtone în denominația bihoreană*, în „Biharea“, III, 1975, p. 15.

¹¹² C. Diculescu, *Elementele vechi grecești*, p. 496—497.

¹¹³ Ovid Densusianu, *Probleme de toponimie și onomastică*, curs litografiat, București, 1928—1929, p. 125—127.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 129 și 128.

¹¹⁵ N. Drăganu, *Etimologii. Elemente unguerești*, în DR, IV, 1924—1926, p. 764 și nota 1.

¹¹⁶ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 456.

¹¹⁷ În acest fel explică Tamás Lajos trecerea lui *g* la *h* (*Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapesta, 1967, p. 597).

Tonești)¹¹⁸, mai ales pentru motivul că în Bihor este cunoscut numele *Pag* (la Cristești o familie veche se cheamă astfel)¹¹⁹.

Tot Nicolae Drăganu a susținut că diversele oronime *Timpa* de pe teritoriul românesc și din afara lui continuă toponime preromane de la o bază **limpa*. „Dacă examinăm locurile numite *Timpa*, spunea el, este evident că acest cuvânt a numit la început un 'munte prăpăstios' sau 'ripos', 'clina sau coasta stîncoasă a muntelui', 'povîrniș'". Printr-o evoluție semantică, *Timpele* ar fi desemnat mai apoi o vale sau o trecătoare, ca și gr. biz. τέμπη. Ținînd seama de semnificația apelativului, oronimele nu pot avea nici o legătură cu adj. *țimp* „teșit” din v. bg. *topŭ*¹²⁰. Demonstrația lui N. Drăganu, sprijinită pe cunoașterea afirmată a înfățișării locurilor și pe numeroase paralele lexicale cu limbile vechi și moderne, i-a convins pe C. Diclescu (care mai invocă un doric τῶμα = τῶμος „măgură”)¹²¹, S. Pușcariu („Drăganu a arătat că *Timpele* noastre au o formă *ascuțită*, deci că nu pot fi aduse în legătură cu *țimp* din slavă”)¹²², I. Conea¹²³, Carlo Tagliavini (care aduce noi probe pentru a demonstra difuziunea termenului în limbi neindo-europene, situație care ar face inacceptabilă etimologia din *țimp*)¹²⁴, A. Sacerdoțeanu¹²⁵, C. Lacea (care recunoaște o înrudire cu alb. *țimp*, *țimbi* „stîncă”)¹²⁶, Cicerone Poghirc¹²⁷, J. Hubschmid (după care ar fi un apelativ preromanic, de la un i.-e. **limp*)¹²⁸, G. Ivănescu (care îl raportează la un i.-e. **dhmbhos* „tumul”)¹²⁹, Dimpotrivă, A. Philippide¹³⁰, Gustav Weigand¹³¹, Gustav Kisch¹³², O. Liebhart¹³³ explică oronimul ca o substantivare a lui *țimp* „fără vîrf, teșit, turtit”, care preia semnificația geografică a v. bg. *topŭ*¹³⁴. Iorgu Iordan ezită să se pronunțe : pe de o parte, el este impresionat de numeroasele corespondente lexicale invocate, foarte apropiate ca formă de oronimele noastre, ca și de asemănare dintre sensurile apelativelor și caracteristicile fizice ale munților („ascuțiți, nu teșiți”) stabilite de N. Drăganu ; pe de altă parte,

¹¹⁸ Emilian N. Bureștea, *Valori ale sufixului -aia în toponimie*, în LR, XXXIV, 1985, p. 66.

¹¹⁹ Traian Mager *op. cit.*, p. 133. Vezi și N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 341 (n. fam. *Pagu* în Ardeal).

¹²⁰ N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie*, p. 109–117 ; idem, *Etimologii*, în DR, IV, 1924–1926, p. 765 nota, unde invocă în sprijin un fragment de text arom. : „alăsa' ocl'iu' s'pitrundă pină diparte, diparte, iu se-arădzima țerlu pri tîmpile a munților” (povestire a lui Marcu Beza, scriitor cult, în *Antologie aromânească* de Tache Papahagi, București, 1922, p. 225), care ar atesta sensul de „vîrf” dat în *Glosarul antologiei*, p. 492. Acest sens nu este însă confirmat prin alte atestări, așa încît ne întrebăm dacă cuvîntul nu înseamnă aici „stînci” la fel ca alb. *țimpi*, cu care pare să se înrudească.

¹²¹ C. Diclescu, *op. cit.*, p. 497.

¹²² Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, IV, 1924–1926, p. 1398 ; cf. idem, *Limba română*, I, p. 176 („ar putea fi un nume anteroman”).

¹²³ I. Conea, *Două nume topice*, p. 91.

¹²⁴ Carlo Tagliavini, *Postille rumene. II. Timpă*, în „Studi Rumeni” III, 1928, p. 90–92.

¹²⁵ Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații*, p. 220.

¹²⁶ Constantin Lacea, *Cetatea de pe Timpa de lângă Brașov și „cătunul” de sub ea*, în AAR (Lit.), s. III, t. XII–XIII, 1942–1944, p. 91–92.

¹²⁷ Cicerone Poghirc *L'hydronymie roumaine*, în LB, XVII, 1974, nr. 3, p. 36.

¹²⁸ Johannes Hubschmid, *Praeromanica*, Berna, 1949, p. 95.

¹²⁹ G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 18.

¹³⁰ Alexandru Philippide, *Originea românilor*, I, Iași, 1923, p. 460.

¹³¹ G. Weigand, *Kritiken*, în BA, II, 1926, p. 264.

¹³² Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 43.

¹³³ Otto Liebhart, *op. cit.*, p. 74.

¹³⁴ Cf. B. Conev, *Istorija na bălgarski ezik*, II, Sofia 1934, p. 40.

ronimele *Țîmpul Mare* și *Țîmpul Mic* din Loviștea par să susțină forma l' explicația lui A. Philippide¹³⁵. În favoarea ipotezei lui N. Drăganu pare să mai pledeze, după Iorgu Iordan, atestarea de către Porucic a cuvîntului cu sensurile indicate de lingvistul clujean: „coastă foarte întinsă, stîncoasă și cu pantă foarte repede (prăpăstioasă)“ și „deal sau munte care se ridică brusc și la mare înălțime deasupra unui șes“¹³⁶.

O primă obiecție care se ridică împotriva explicației lui N. Drăganu este, cum a sesizat Iorgu Iordan, alternanța *Țîmpa / Țîmpu*, menținută și de apelativele date de Porucic, *Țîmpă/Țîmp*, care dovedește că, formal, este vorba de adjectivul românesc acordat cu genul entopicului (*măgură, munte*). Acest indiciu îl face pe Iorgu Iordan să se îndoiască de existența reală a apelativelor cu semnificațiile date de Porucic¹³⁷. În al doilea rînd, nici unul dintre înțelesurile refăcute de N. Drăganu pe baza înfățișării locurilor nu se potrivesc cu aceasta. *Țîmpa* din Bucovina (în Obeina Mestecănișului) este un deal jos (1 241 m), acoperit cu pășune, care, după spusele informatorilor (verificate de noi la fața locului), „nu are vîrf, deasupra e *șăștiină*“ (Botuș), este „un loc *gropilat* la mijloc, lăsat, *așezat*“ (Fundul Moldovei). În plus, ea este mult prea departe de defileul de la Mestecăniș (de care o separă munți mai mari) pentru a primi accepția toponimică veche grecească, în pofida impresiei lui N. Drăganu. Cum reiese limpede din profilele făcute de Mircea Homorodean, *Țîmpu* din Hațeg și *Țîmpa* de la Negrești (jud. Satu Mare) au tot o formă teșită¹³⁸. *Țîmpa* de lângă Brașov „e un fragment din platforma de 1 000 m a Poienei Brașovului, cu care stă în legătură evidentă“¹³⁹: configurația culmii, iar nu caracterul prăpăstios al coastelor a fost elementul avut în vedere de denominatori. Virful uneia dintre *Țîmpele* de la izvoarele Lotrului, numit *Pleașa Țîmpei*, este tot un loc plan, cum se poate observa dintr-o fotografie realizată de către Ion Conea¹⁴⁰. Ținînd seama de frecvența oronimelor *Țîmpa* în Carpații noștri, nu putem admite că ele ar putea menține denumiri preromane, pentru că *toponimele antice nu se constituie în serii pe teritorii restrînse, ci numai pe spații geografice mai largi: cu cît un toponim este mai frecvent, cu atît el este mai nou, reflectînd circulația bazei lexicale pînă în timpurile noastre (sau aproape)*. Așadar, la originea toponimelor menționate nu poate fi decît apelativul românesc de origine slavă, a cărui circulație este confirmată prin anchete toponimice, cu înfelesul corespunzător înfățișării obiectelor geografice¹⁴¹. Se vede că N. Drăganu a refăcut

¹³⁵ Iorgu Iordan, *Notes de toponymie roumaine*, în BL, VI, 1933, p. 40.

¹³⁶ Idem, *Toponimia românească*, p. 133–134. Cf. T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopiei din limba română în Basarabia*, extras din „Arhiva Basarabiei“, Chișinău, 1931, p. 23 și 80 (reluat de Petre V. Rotaru și George A. Oprescu, *Lexicon toponimic*, București, 1943, s.v. și de A. Eremia, *Chestionar toponimic*, Chișinău, 1967, p. 29).

¹³⁷ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 134 nota 1.

¹³⁸ Mircea Homorodean, *Vechea patrie a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, 1980, p. 164 (și fig. 37 a, 38).

¹³⁹ N. Orghidan, *Observațiuni morfologice în regiunea Brașovului*, în „Țara Birsei“, I, 1929, p. 65.

¹⁴⁰ Ion Conea, *Două nume topice*, planșa 1, figura B.

¹⁴¹ Existența unei serii oronimice însoțită de prezența constantă a acestei caracteristici geomorfologice se opun etimologiei date de Pavel Binder, de la un n. pers. *Tompa* [= *Țîmp(e)ja*] (*Semnificația veche a termenului munte, pe baza datelor istorice (sec. XVI–XVIII), cu privire specială la Munții Cibinului*, în I.R., XXX, 1981 p. 240).

senzurile plecînd de la cele ale așa-ziselor corespondente lexicale străine, iar nu de la cercetări de teren, cum a lăsat să se înțeleagă¹⁴²; și este la fel de clar că Porucie, și de această dată, a creat cuvinte influențat de surse livrești, și anume chiar de informațiile lui Drăganu: este simptomatice faptul că aceste apelative n-au mai fost înregistrate cu ocazia amplelor anchete directe și indirecte efectuate de noi în Moldova. Oronimul nostru nu are nici o legătură cu numele de munți *Tumba* din Peninsula Balcanică, despre care Y. E. Boeglin crede că descind dintr-un prei.-e. **leppa*¹⁴³.

Convins că moșii sînt urmașii alanilor, Ovid Densusianu încerca să explice o serie de oronime din zona respectivă prin avestică și osetă. El compara *Zărândul* cu av. *zaranya* „sol de aur“¹⁴⁴, deși era conștient că forțează legile de evoluție fonetică ale limbii române, care cerea ca *ā + n* să devină *in*. Or, dacă pentru cuvintele latine și dacice el nu admitea nici o abatere de la „transformarea fonetică normală, caracteristică limbii românești“¹⁴⁵, pentru cele iranice, propuse de el însuși, se arăta mai înțelegător: „Impresia pe care o avem astăzi e că elementele streine care s-au așezat în aceste regiuni au continuat multă vreme să trăiască izolat, [...] au format o insulă aparte. Peste trei, patru sute de ani, prin urmare tocmai prin secolul al IX-[lea] și mai tîrziu chiar, prin secolul al X-[lea], aceste elemente au putut fi românisate“¹⁴⁶. O astfel de soluție interpretativă nu s-ar putea primi, însă, decît dacă „abaterile“ ar fi numeroase, iar pentru elucidarea lor etimologică alte rezolvări ne-ar apare ca imposibile. În realitate, explicațiile date de Densusianu n-au reușit să se impună, îndeosebi datorită unor obiecții ale lui N. Drăganu¹⁴⁷. Acesta găsește într-un document maghiar de la 1237 un n. pers. *Zarand*, de la care toponimul se poate dezvolta fără piedici de ordin fonetic¹⁴⁸. Oronimul *Desteagul*, derivat de Ovid Densusianu de la un oset.

¹⁴² Singura atestare ce ar putea sprijini ipoteza lui N. Drăganu este glosa dată de O. Vințel *Timpei* de lingă Ocna Mureșului, care ar fi „un deal mai tîguiat, mai aseuțit“ (*Micro-toponimia din satele Cristeiului de Mureș, Micloșlaca, Uioara de Jos și Uioara de Sus — jud. Alba*, în vol. *Probleme de onomastică*, Cluj-Napoca, 1980, p. 246). Judecînd după caracterul de podiș al zonei, înclinăm să credem că mențiunea descinde mai degrabă din lecturile autorului decît din informațiile date de subiecți.

¹⁴³ Y. E. Boeglin, *Le massif Tupižnica et le nom du Timok (Serbie orientale)*, în vol. *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et Sud-est européennes. VI. Linguistique*, Sofia, 1968, p. 743. Este vorba, de fapt, de reflexe tîrzii ale lat. *tumba*, prezente în aromână, în greacă și în bulgară, care nu dovedesc cituși de puțin menținerea unui strat toponimic arhaic.

¹⁴⁴ Ovid Densusianu, *Noms de lieux*, p. 426.

¹⁴⁵ Idem, *Probleme de toponimie și onomastică*, p. 58.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 77.

¹⁴⁷ N. Drăganu, *România*, p. 306—307 și nota 2, 487. Vezi și Sextil Puscariu, *Recenzie*, în DR, III, 1922—1923, p. 841 („asemănări fortuite“). Totuși, paralelismele stabilite de către Densusianu sînt reluate de Cicerone Poghirc, fără comentarii critice, în *Irano-daco-romanica*, în SAO, VIII, 1971, p. 25—26.

¹⁴⁸ Acest nume nu poate avea însă nici o legătură cu numele antic *Ζάρωνδος* < oset. *zărond* „bătrîn“, citat de V. Bogrea (DR, III, 1922—1923, p. 1099) și de A. Rosetti (*Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga — București, 1947, p. 365—366), pe care Iorgu Iordan (*Toponimia românească*, p. 538) îl invocă în sprijinul etimologiei lui N. Drăganu, pentru că un nume vechi ar fi trebuit să se supună aceleiași legi fonetice. Nu cunoaștem originea n. pers. relevant de N. Drăganu și de aceea nu putem avea certitudinea că el este o formație independentă în raport cu numele de localitate iar nu un toponim în funcție antroponomică absolută (*pentru că și acest lucru era posibil*). Dar chiar dacă s-ar dovedi că n. pers. descinde din toponimul *Zarand* rămîn alte posibilități de interpretare a toponimului, de pildă de la un n. pers. *Zaran* < bg. *zaran* „dîmineață“ cu suf. magh. *-d*. Neconvingătoare sînt celelalte etimologii propuse. Astfel,

dast „tuns, ras“ + *lega* (pers. *tēg*) „munte“¹⁴⁹, plecînd de la descrierea lui Silvestru Moldovan, care îl prezintă ca fiind pleșuv, este explicat de N. Drăganu din *Geszteg* (corespondentul său ungurese) < magh. *geszt* „lemnul copaciului între coajă și inimă“ + suf. *-eg* „lemnos, bățos“¹⁵⁰. Cuvîntul maghiar avea însă și sensurile de „inimă de copac“ și „pădurice“, mai potrivite pentru a fi utilizate în acest caz¹⁵¹. Pentru oronimul *Zaișul*, Ovid Densusianu recurgea la av. *zāšā* „înfiorător“¹⁵², cărnua N. Drăganu îi opunea magh. *zajos* „zgomotos, tumultuos“¹⁵³; el este mai probabil un toponim personal, de la n. pers. *Zajo* + suf. *-eš*.

Oronimul *Rîzna* este explicat de Ovid Densusianu de la av. *arāzi* „drept“, „în sus“, cu suf. *-na* „foarte productiv în limbile iranice“¹⁵⁴. După N. Drăganu, el „are înfățișare slavă“, dar soluțiile sale (*ryš* „ris“ + *-na* sau *rizina* „zdreanță“)¹⁵⁵ nu conving. Nu cunoaștem aspectul muntelui, așa încît etimologiile pe care le propunem, la rîndul nostru, urmează să fie verificate pe teren. Ar putea fi vorba de o metateză a v. bg. *zrūno*, *zrīno* (bg. *zérno*, *zárno*) „grăunțe“, „ceva mic, de formă rotundă; bucată de ceva“, „fărîmă“¹⁵⁶, prin extensiune „grohotiș“, similară cu cea care se constată în *Rîjnou*, pe care G. Giuglea îl explica din *žrūnovy* „al morii“¹⁵⁷. A doua imposibilitate ne este sugerată de apelativul *rîznă*, care pe lângă înțelesul de „căruța cu care se scoate piatra din baie“ (înregistrat deja de Frîncu și Candrea¹⁵⁸, dar omis în DLR), sau „vagonetul cu care se transportă piatra, minereul etc. de la locul de extracție pînă la gura unei mine“ (DLR), îl are și pe acela de „conținutul unui asemenea vagonet“ (DLR), respectiv a unei căruțe. Dacă în zona muntelui s-a depozitat *rîznă*, atunci el p putea foarte bine să primească

V. Bogrea se întreba dacă toponimul nu are cumva vreo legătură cu magh. *szarándok* „peregrin, călător“ (vezi *Etimologiile sale* din DR, I, 1920—1921, p. 271—272); nu poate avea, de vreme ce acest apelativ a dat în românește *sărîntoc*. Gustav Kisch (*Stebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 51—52) se gîndea la forma fino-ugrică din care provine magh. *aran(y)* „aur“, *zagan*, imprumutată la rîndul ei din limbile iranice (cf. avest. *zaranya* „aur“, cu suf. local *-d* „loc unde este aur“; dar cuvîntul fino-ugric (**sarāna*, de fapt) a pierdut consoana inițială de timpuriu, pentru că cele mai vechi atestări din v. magh. nu o mai au (prima, din secolul al XI-lea, este *aranas* „aureus“, cf. *A magyar nyelv történeti-etymológiai szótára*, I, Budapesta, 1967 p. 170). Ipoteza originii personale este întărită de faptul că numele a fost inițial un oiconim, care a devenit oronim cu mult mai tîrziu, printr-o extensiune livrescă (vezi Octavian Mindrîț, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *Toponimia geografică — mărturie a locuirii străvechi și permanente a teritoriului județului Arad*, în „Ziridava“, XI, 1979, p. 229; autorii par convinși că toponimul a desemnat inițial o „țară“ și că ar aparține „substratului preîndo-european“ sau măcar „indo-european“, dar convingerea lor nu se întemeiază pe nimic).

¹⁴⁹ O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 427; idem, *Probleme de toponimie*, p. 14—15.

¹⁵⁰ N. Drăganu, *Români*, p. 307 nota 2.

¹⁵¹ Cf. *A magyar nyelv történeti-etymológiai szótára*, I, p. 1 056.

¹⁵² O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 427; idem, *Probleme de toponimie*, p. 40—44.

¹⁵³ N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, VII, 1931—1933, p. 303; idem, *Români*, p. 307 nota 2.

¹⁵⁴ O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 427; idem, *Probleme de toponimie*, p. 45—47.

¹⁵⁵ N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, VII, 1931—1933, p. 303.

¹⁵⁶ Cf. *Bálgarski etimologičen rečnik*, I, p. 669.

¹⁵⁷ G. Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 117 (aprobate de N. Drăganu, *Români*, p. 569).

Este discutabil dacă sensul va fi fost acela de „pîrlu morii“, pentru că apelativul slav se folosea în hidronimie cu o semnificație metaforică: „pîrlu care macină malurile“ (cf. P. Skok, *Iz srpsko-hrvatske toponomastike*, III, p. 94).

¹⁵⁸ Teofil Frîncu și George Candrea, *Români din Munții Apuseni (Moții)*, București, 1888, p. 43.

numele acesteia, tot așa cum un deal de lângă Abrud a căpătat numele *Știurț*¹⁵⁹ de la un apelativ sinonim cu *rizna* (cf. DLR, s.v. *șturț*: „loc unde se depozitează minereul care urmează să fie prelucrat sau deșeurile; p. e x t. materialul depozitat în acest loc“).

Faptul că la moși *șură* înseamnă „gura unei peșteri“ îl face pe Ovid Densusianu să creadă că acest cuvânt descinde din av. *sūra* „gaură“¹⁶⁰. N. Drăganu vede aici o extensie semantică a rom. *șură*¹⁶¹ — ceea ce este posibil (mai ales că există și expresia „a avea o gură cît o șură“). Ultimele oronime presupuse de origine iranică de către Ovid Densusianu sînt *Coșomanta* (comparat cu sanser. *kōša* „boltitură“, „ceea ce servește ca să învelescă“, av. *kusra* „boltitură“, „ceva gol“ + suf. *-manta*, deosebit de productiv)¹⁶² și *Gaiur* (din av. *gairi*, cf. sanser. *giri* „munte“, cu remarcă: „doar existența lui *u* în forma *Gaiur* nu e așa clară și nu poate fi ușor explicată“) ¹⁶³. Dacă acestea ar fi vechi, atunci primul ar fi trebuit să se termine în *-mînta*, iar cel de al doilea să ajungă la un **Găir*. De aceea noi preferăm soluțiile pe care ni le oferă limbile slave. În ucr. există verbul *mantytjy* (rus. *maniti*) „a înșela, a amăgi, a atrage“, de la care se poate reface un adjectiv feminin **manta* „înșelătoare, ademenitoare“, și un adjectiv feminin *kosa* „înclinată, oblică“, virtual substantiv „coastă“ (evoluție realizată de scr. *kōsa* „pantă de munte“, „povîrniș“, „cuestă“, cehul, sorabul de sus *kosa* „oblicitate“); de la un **Kosamanta* „coastă înșelătoare“ (adică „lipsită de fermitate, care se năruie“) se putea ajunge la forma românească. Adjectivul ucrainean dă naștere la o serie de compuse nominale cu forma sa de neutru, *koso*, de pildă *kosogir* „costișă, povîrniș“, *kosookyj* „sașiu“ etc., dar nu cunoaștem și un substantiv *manta* cu care să se poată combina; el ar putea fi totuși cel care stă la baza apelativului *mantačka* „un fel de lopățică îngustă, dată cu catran și cu nisip, cu care se ascute coasa“, de unde *mantăcyljy* „a ascuți coasa cu mantačka“¹⁶⁴, a cărui legătură semantică cu *mantyljy* este greu de sesizat. Pentru *Gaiur* ne gândim la un compus ucr. (sau rutenizat) **Gájhora*, similar cu rus. *gájgora* „pădurice“¹⁶⁵, care putea deveni **Gáioru* și apoi *Gaiur(u)*, la fel cum un **Lisahora*, cu o structură analogă¹⁶⁶, a devenit *Lisaura* (sat lângă Suceava). Acomodarea finalei *-a* s-a făcut sub influența unui termen entopic de genul masculin sau neutru (*munte, deal*), ca și în oronimul *Ziragurul* din aceeași zonă¹⁶⁷, a cărui primă parte poate fi comparată cu ucr. *dzjur* „izvor“: **Dzjuragora* „dealul izvorului“. (Dacă etimologia noastră este corectă, atunci înseamnă că oronimul a fost preluat de români înainte de secolul al XIII-lea, cînd are loc trecerea lui *g* la *h*.)

Numele muntelui *Orul* (cca 1 000 m) din raza comunei Bisoca, jud. Buzău, ar fi, după C. Diculescu, de origine veche grecească, de la gr. ὄρος

¹⁵⁹ Cf. Ion Rusu Abrudeanu, *Moșii*, București, 1928 p. 218.

¹⁶⁰ O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 428; idem, *Probleme de toponimie*, p. 51–52.

¹⁶¹ N. Drăganu, *Recenzie*, in DR, VII, 1931–1933, p. 303.

¹⁶² O. Densusianu, *Noms de lieux*, p. 428; idem, *Probleme de toponimie*, p. 47–50.

¹⁶³ Idem, *Probleme de toponimie*, p. 34–36.

¹⁶⁴ Cf. B. D. Hrinčenko, *op. cit.*, s.v.

¹⁶⁵ Atestat la N. I. Tolstoj, *Slavjanskaja geografičeskaja terminologija. Semasiologičeski etjudj*, Moscova, 1969, p. 53 nota 34.

¹⁶⁶ Cf. formele dialectale actuale *lisohir, lisohora, lisohor'* menționate de T.A. Marusenko, *op. cit.*, p. 210.

¹⁶⁷ Menționat de Frincu — Candrea, *op. cit.*, p. 31.

„munte“¹⁶⁸. N.A. Constantinescu¹⁶⁹ și I. Pătruț¹⁷⁰ cred că este vorba de un antroponim neatestat, **Orul*, inclus în n. fam. *Orescu* și în numele satului *Orești*. După părerea noastră, acest antroponim este *Horul* (de unde și n. fam. *Horăscu*), atestat în documentele muntenești¹⁷¹, cu obișnuita pierdere a lui *H-* inițial¹⁷². Pe de altă parte, ținând seama de faptul că *Orul* este singurul munte propriu-zis într-o microzonă de dealuri, nu putem evita ipoteza unei creații toponimice slave, *Hora*, acomodată morfologic, similară cu *Gorul*, care denumește cel mai înalt munte din Vrancea, mai ales că ea este susținută de coprezența altor toponime slave, în timp ce existența în zonă a n. pers. respective, teoretic posibilă, nu poate fi probată. O bază antroponimică pare să aibă oronimul *Măltău* de lângă Cimpulung Muscel¹⁷³, sau *Măltarea* din jud. Buzău (pentru tipul formativ, cf. Gavrilă *Sularea* din Mogoș, lângă Abrud, un contemporan al lui Horea)¹⁷⁴, pe care C. Diclescu le corela cu gr. *μαζήρον <μαζός „sfîrc“ și μαζάριον¹⁷⁵.

După A. D. Xenopol, *Vf. Cocan* de lângă Olt (Lovișteea) ar fi vechiul *Cogaion* dacic sau *Caucaland* gotic¹⁷⁶. Numele corect al muntelui este însă *Ciocanul*, în care recunoaștem apelativul *ciocan* cu sens oronimic¹⁷⁷. La rîndul său, Constantin C. Giurescu se întreba dacă *Cogaionul* nu va fi fost muntele *Gugu* din masivul Godeanu¹⁷⁸, dar acesta are tot o bază lexicală românească, *gug*, cunoscut în Banat cu sensul de „ridicătură de teren, deal, vîrf“¹⁷⁹. Pe linia lui Nicolae Densusianu, Octavian Răuț crede că oronimul *Zana Mare* de lângă Gugu ar fi o fosilă toponimică, menținînd numele *Dianeii*¹⁸⁰; este vorba, probabil, de interpretarea greșită a pronunției *zana* <*geană* „deal“, care pare să se fi menținut și la noi în anumite zone, nu numai în aromână¹⁸¹. Același cercetător vede în numele *Gruțul Zăului* păstrarea numelui lui *Deus* păgîn (Jupiter Optimus Maximus), iar nu creștin (cum consta-

¹⁶⁸ Constantin Diclescu, *op. cit.*, p. 497.

¹⁶⁹ N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 123.

¹⁷⁰ I. Pătruț, *op. cit.*, p. 73.

¹⁷¹ Cf. N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 297. Pentru corespondențele slave, vezi V. Frățilă, *Nume de familie, supranume și toponime de pe valea inferioară a Tîrnavelor provenite din hipocoristice*, în AUT (Filologie), XXI, 1983, p. 16.

¹⁷² Această posibilitate este sesizată și de către I. Pătruț, *loc. cit.*, care însă nu se oprește asupra ei, pentru a-l putea explica pe *Orle(a)* ca derivat antroponimic românesc.

¹⁷³ N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 318.

¹⁷⁴ Ion Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 265.

¹⁷⁵ Constantin Diclescu, *op. cit.*, p. 497–498.

¹⁷⁶ A. D. Xenopol, *op. cit.*, I, p. 109, 114.

¹⁷⁷ Pentru acesta, cf. Dumitru Loșonți, *Contribuții toponimico-etimologice*, în LR, XXIV 1975, p. 240–241.

¹⁷⁸ Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973, p. 48–49 (acceptat de Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 207 și de Octavian Mîndruț, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *op. cit.*, p. 231).

¹⁷⁹ Cf. Dumitru Loșonți, *Cuc, Cucă, Gug, Gugă și derivatele lor*, în LR, XXVIII, 1979; Francisc Király, *Note etimologice* în AUT (Filologie), XVII, 1979, p. 179. Circulația în Banat a apelativului, dovedită de Francisc Király, face ca explicarea oronimului de la un nume de persoană (Emil Petrovici, *Studii*, p. 276; Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, București, 1984, p. 32–34) să fie prea puțin convingătoare. Fără temei este și etimologia lui Gustav Kisch, de la *goga* „momile, sperietoare“ (*Stebenbürgen*, p. 217).

¹⁸⁰ Octavian Răuț, *Toponimie și istorie bănățeană*, în SLLF, IV, 1978, p. 261.

¹⁸¹ Cf. Ovid Densusianu, *Grăul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 318 (probabil „deal“); Bujor Vulcu, *Conținutul apelativului „deal“ și tipurile de deal în terminologia geografică populară din împrejurimile Orăștiei*, în „Sargetia“, V, 1968, p. 627 („pantă ușor înclinată“).

tăm în textele din secolul al XVI-lea), iar în numele popular al unui deal, *Cetatea lui Ierolie*, un gr. *Hieros Elias* (de prin secolele al X-lea — al XI-lea)¹⁸². Respingînd ambele interpretări, ne întrebăm dacă cel de al doilea nume nu este cumva o românizare a magh. *iroł*, formă dialectală a lui *gyürü* „inel, cerc“ „obiect de formă rotundă“ (cum va fi fost acea cetate).

Un oronim mult discutat, care continuă să fie socotit preslav deși nu i s-a dat încă o etimologie care să-i confirme vechimea¹⁸³, este *Bihorul*, care pe lingă muntele din Carpații Apuseni (la 1611: *Bihor*)¹⁸⁴ mai desemna cetatea lui Menumorout (la începutul secolului al X-lea: *castrum Byhor*, la 1075 *civitas Bichor*, *terra Bichari*, la 1093 *Byhor*, la 1113 *Bychar*, la 1198 *castrum Bychor*, la 1202—1203 *castrum Byhor* s.a.)¹⁸⁵, situată, după toate probabilitățile, la vreo 10 km la nord de Oradea, apoi o localitate (*Bihard*) și un deal (*Biharom*) în Ungaria, un sat (*Bychory*) în Cehoslovacia, o cetate în Serbia (la 1455: *Bihori*, azi numele unui ținut: *Bihor*, *Bior*, *Bijor*) și tot aici un cătun (*Bihoriće*) și un sat în Dalmația (*Bihorine*), poate și altele¹⁸⁶. Lăsînd la o parte ipoteza fantezistă a lui Ioan Șarba (de la un **bi* = ? + **c(h)ar* = *kar-* „stîncă“)¹⁸⁷ și corelația cu arom. *bigă* „stîncă“, alb. *bigórr* „idem“ făcută de Tache Papahagi¹⁸⁸ (*g* nu putea trece la *h* nici în română, nici în sîrbă, nici în maghiară, iar atestările pentru castrul lui Menumorout sînt anterioare epocii în care această transformare se produce în cehă și ucr.), precum și încercările de a-l atașa la seria sl. *hora*¹⁸⁹ (care se lovește de același impediment cronologic și de atestarea toponimului în Serbia, unde *gora* s-a păstrat) sau de a-l lega de varianta veche rom. *bihor* „bivol“, atestată la 1659¹⁹⁰ (care este probabil o contaminare între *bihol* < magh. *bihal* și *bohor* „bour“), rămin în discuție patru ipoteze: a lui Gustav Kisch (din rom. *vihor*, cu trecerea lui *v* la *b*: „muntele vihorului“, cf. oronimul *Vihorlat*)¹⁹¹, a lui J. Melich¹⁹² și Elemér Moór¹⁹³ (de la un n. pers. de origine slavă, prove-

¹⁸² Octavian Răuț, *op. cit.*, p. 265—266. Nestăvilita imaginație a amatorilor, susținută de absența pregătirii de specialitate a redactorilor, au dus la proliferarea în ultima vreme a interpretărilor mitologizante în tipărituri, reviste intitulate „de cultură“ sau chiar cu profil științific afirmat, unde coexistă cu subproduse ale latinomaniei, celtomaniei și tracomaniei agresive. Nu este în intenția noastră discutarea acestor „opinii“ sau „puncte de vedere“ care nici măcar nu intră în categoria ipotezelor, ci țin de domeniul fantasticului pur. A apropia, de pildă, numele unor munți din Carpații Apuseni (*Găina*, *Virful Steanului*, *Virful Zinei*, *Virful Medeesului*) de cel al unor zeități antice (*Gaea* și cele 3 Gorgone: *Steno*, *Euriál* = *Latona* = *zina*, *Medusa*), cum face Ioan P. Bogdan (*Țara vitelor*, în „Ziridava“, IX, 1978, p. 557, 559), este o tentativă care ignoră practic alfabetul științei.

¹⁸³ Vezi, de pildă, Gottfried Schramm, *op. cit.*, p. 207—208. Părerea autorului, după care forma cu *-a-* ar fi mai veche decît cea cu *-o-*, nu se poate admite dacă ținem seama atît de atestările numelui localității din Transilvania cît și de corespondentele sale. Este vorba, de fapt, de o simplă grafie maghiară, apărută într-o vreme cînd se făcea simțită confuzia dintre *a* și *o*.

¹⁸⁴ Gombocz Zoltán és Melich János, *Magyar etymológiai szótár*, I, Budapesta, 1914—1930, col. 398.

¹⁸⁵ Cf. Ștefan Pascu, *Votevodatul Transilvaniei*² I, p. 148; Corialon Suciu, *op. cit.*, I, p. 78.

¹⁸⁶ Vezi Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 305—306.

¹⁸⁷ Ioan Șarba, *op. cit.*, p. 12.

¹⁸⁸ Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963, p. 206.

¹⁸⁹ Menționate de Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 305. Toponim slav îl considera și Emil Petrovici (*Recenzie*, în DR, X, 1943, p. 539), fără a face precizări privind etimonul.

¹⁹⁰ Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, p. 315 nota 1.

¹⁹¹ Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 33.

¹⁹² Cf. Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 305—306.

¹⁹³ Elemér Moór, *Die slawische Ortsnamen der Theiszebene*, în ZONF, VI, 1930, p. 115.

nit dintr-o temă *bgh-* sau *bĕh-*), a lui Nicolae Drăganu (n. pers. *Vihor*)¹⁹⁴ și cea a lui George Giuglea (< sl. **bihor* < rom. *buhăr/buăr* < lat. *bubalus*)¹⁹⁵.

Deși Nicolae Drăganu susține că betacismul se putea produce la fel de bine în slavă ca și în română sau în maghiară, în realitate lucrurile nu stau chiar așa. Cazurile de betacism din sîrbă sînt foarte puține și s-au produs numai prin adaptarea unor neologisme din greacă sau din germană; de cele mai multe ori sîrbocroata nu face decît să mențină forme deja betacizate în latina dalmată sau dunăreană, dar respectă cu strictețe distincția între *b* și *v* în lexiconul slav propriu-zis. Cît timp exista aici apelativul de mare circulație *vihor*, el nu putea deveni în nici un caz *bihor* și același lucru se poate spune despre antroponimul corespunzător. Documentele ungurești atestă de timpuriu n. pers. *Bihor* (la 1086 : *faber Bichor*)¹⁹⁶, dar etimologia acestuia nu s-a putut încă stabili; or, certitudinea unui toponim personal *n-o avem decît atunci cînd știm că baza nu este susceptibilă de o utilizare independentă în toponimie*. Ipoteza lui G. Giuglea este deficitară prin faptul că neglijează corelația dintre fazele de evoluție ale românei și slavei: dintr-un latinesc balcanic **būwalu* s-a putut ajunge la un slav comun **bŭvalŭ* (de unde bg. *bivol*), dar un rom. **būhăru* a dat deja în bg. *bŭher*¹⁹⁷, iar un **būhor* este ulterior acestuia (**būwalu* > **būgaru* | **būhăru* > **būgoru* | **būhoru*). Noi credem că la baza lui *Bihor* (oronim și antroponim) este un sl. com. **bŭhor'ŭ*, care trebuie să-l fi dublat pe **būhor'ŭ* „ceva umflat, de formă rotundă, bășică“, dezvoltat de la verbul *buhali* „a se umfla“¹⁹⁸, după cum alături de *duhati* a existat varianta tematică *dyhati* (de la care cu același sufix s-a creat derivatul vechi slav **dyhor'ŭ* > rom. *dihor*). Așadar, intuiția lingviștilor maghiari ni se pare justă, numai că, stabilind sensul derivatului slav, sîntem de părere că putea fi vorba și de toponime descriptive, nu neapărat personale.

Pe urmele lui G. Giuglea, dar fără a avea și pregătirea lingvistică a acestuia, Constantin-Mircea Ștefănescu încearcă o reanaliză a întregii toponimii carpatice „în contextul general al toponimiei indo-europene“. Metoda sa constă din a apropia de un radical indo-european oronime românești care prezintă un grad convenabil de omofonie cu toponime din Europa și Asia, culesc, desigur, din indexurile la marile atlase geografice. Așa, de pildă, el persiflează etimologia dată de unii lingviști oronimului *Bărnarul* din Munții Bistriței („a deriva un nume de munte de la sl. *brna* 'moșieră' sau din sl. *brnitsa* 'teren mlăștinos' [...] ni se pare cel puțin naiv“), pe care-l apropie de fr. *Barneume*, engl. *Barnhill*, germ. *Barnberg*, toate grupate sub radicalul **bher*, **bhar* „munte, vîrf“¹⁹⁹. Cercetarea documentelor ne arată însă că este vorba de un nume de persoană: la 1688 Mihăiță Dodni cumpără „*Poiana lui Bărnar și Bărnariul la Dorna*“, iar printre martori figurează și un Andronic

¹⁹⁴ Nicolae Drăganu, *Românii*, p. 306.

¹⁹⁵ George Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 318–319.

¹⁹⁶ Gombocz Zoltán és Melich János, *op. cit.*, col. 398.

¹⁹⁷ Cf. *Bългарски етимологичен речник*, I, p. 94 (sensul este acela de „mele“, imprumutat ca atare din românește).

¹⁹⁸ Pentru acestea din urmă vezi *Słownik prasłowiański*, I, p. 437–438.

¹⁹⁹ Constantin-Mircea Ștefănescu, *Toponymie ancienne dans les Carpates roumaines*, în vol. X. *Internationaler Kongress für Namenforschung*, I, Viena, 1969, p. 489–490 (cu reluări în diverse numere ale revistei „Terra“). Explicația dată de lingviști este mai puțin naivă decît i se pare autorului, de vreme ce există destui munți care și-au luat numele de la această caracteristică (de pildă *Glodul*, *Glodurile*, *Glodejul* etc. în Bucovina).

*Birnar*²⁰⁰. Oronimele *Gorganele*, *Gorgoanele*, *Gorgănașul*, *Gorgănelul* etc. (dezvoltate din apelativul *gorgan* de origine cumană), împreună cu *Gorul* (slav sau nume de persoană) și *Gîrbova* (slav) sînt derivate din i.-e. **guer*²⁰¹, iar *Almașul* (maghiar), *Omul* (romănesc), *Holmul*, *Gilma*, *Dilma* (românești, de la apelative de origine slavă) din i.-e. **alm*, ca și lat. *altus*²⁰². Asemenea situații, care ne întîmpină la tot pasul, privează comunicarea geografului amintit de orice urmă de interes științific.

Determinați de lipsa de eficacitate a mijloacelor lingvistice de investigație, alți geografi, I. Conea, L. Badea și D. Oancea, își propun să folosească o „metodă de dialectică geografică sui-generis“, ale cărei rezultate, estimate ca fiind de o importanță deosebită, le prezintă atît la congresul internațional de științe onomastice de la Florența, cit și la un simpozion național de toponimie de la București²⁰³. Ingeniozitatea metodei constă din a întui, pe baza unei analize geografice complexe, zona montană în care probabilitatea unei continuități a populației românești să fie maximă, urmînd ca ipoteza să fie confirmată de nomenclatura propriu-zisă. După autori, Țara Hațegului „trebuie considerat a fi fost teritoriul de cea mai sigură continuitate dacoromană la nordul Dunării. Într-adevăr că trebuie să spunem, dacă n-a fost aici, apoi n-a fost nicăieri“. De aici urmează că prezența toponimelor vechi este imperios necesară în Hațeg, „pentru că dacă nu s-ar găsi deloc, ar însemna să nu mai pricepem în ce a constat această continuitate“. Așadar, dacă continuitatea n-ar fi fost în Hațeg, ea n-ar mai fi fost nicăieri, pentru simplul motiv că autorii n-ar mai putea-o pricepe.

Acest remarcabil *circulus in demonstrando* duce la rezultate pe măsură. Autorii stabilesc obiectivele de maximă importanță geografică, cărora nu le-ar putea corespunde decît oronimele cele mai vechi. Astfel, *Picuiul* „face parte din categoria de munți care trebuie 'în mod obligatoriu' să aibă un nume vechi [...] Numele său poate fi relativ nou (termenul este încă viu în graiul din Țara Hațegului), dar și — ceea ce este infinit mai probabil — de origine veche, preslavă“²⁰⁴. În aceeași situație sînt *Argeaua*, *Gruiu*, *Genunea*, cascada *La Armăsaru*, *Sorșile*, *Cîrlige*, *Muntele Muierii*, *Rezeatul*, *Sturul*, *Țarcu*, *Cununa Custurilor* și altele. Referindu-se la muntele *Bătăile*, autorii se întrebă: „Ce ne împiedică să legăm acest nume de luptele care au avut loc între romani și daci, pe aceste înălțimi, lingă zidurile cetății, în 106 ?“²⁰⁵. Despre *Piatra Scorilei* se spune : „dacă nimic și nimeni nu ne poate asigura că numele actual al muntelui *Scorila* este onomasticul unui cetățean dac de-acum vreo 2.000 de ani trecut în toponim, tot așa, nimic și nimeni nu ne poate convinge de con-

²⁰⁰ T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpuluiului Moldovenesc*, București, 1915, p. 13. N. A. Constantinescu (*op. cit.*, p. 23) explicase corect oronimul, fără să cunoască (sau să invoce) acest document.

²⁰¹ Constantin-Mircea Ștefănescu, *op. cit.*, p. 493–494.

²⁰² *Ibidem*, p. 492–493.

²⁰³ I. Conea, L. Badea, D. Oancea, *Toponymie ancienne, témoignage de la continuité dacoromaine dans les Carpates Méridionales de l'Ouest de l'OLL*, în vol. *VII Congresso internazionale di scienze onomastiche. Atti e memorie*, I, Florența, 1963; idem, *Concluzii istorice în lumina unor toponime din Țara Hațegului*, în vol. *Lucrările simpozionului de toponimie*, București, 1975.

²⁰⁴ Idem, *Toponymie*, p. 354.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 348.

trariul : că ipoteza ar fi falsă”²⁰⁶. Dar un *Scorilo* antic ar fi trebuit să sune astăzi **Scuriră*²⁰⁷, așa încît, vrînd-nevrînd, trebuie să ne gîndim, împreună cu N. A. Constantinescu și Ioan Pătruș, la un antroponim cu baza slavă *Skor*²⁰⁸, pe care o reintîlnim în *Scoreiul* din Făgăraș²⁰⁹; celelalte oronime, bazate pe apelative care mai circulează încă, nu ne oferă nici o dovadă de vechime. Recenzînd comunicarea, I. I. Russu observa că astfel de ‘probe’ „nu pot decît să contribuie la compromiterea tezei susținută cu multă pasiune de către cei trei autori”²¹⁰.

Asemănătoare cu aceasta (prin absența totală a motivărilor lingvistice) este încercarea de stratificare genetică a oronimiei din jud. Arad întreprinsă de Octavian Mindruș, Aurel Ardelean și Elena Grămescu: stratul cel mai vechi cuprinde „toponime din substratul preindo-european și indo-european” (*Zarand, Moma, Drocea, Siri, Bihor*), urmează cel al „substratului toponimic traco-dacic” (*Curcubăta, Gugu, Gruň, Groși, Măgură*) și cel al „topicelor [sic !] românești vechi” (*Runc, Blidaru, Ohabă, Mușa, Pleasă, Gorgan, Buragă, Bîrniță, Burnas, Boian* etc.) „formate în principal pînă la jumătatea mileniului nostru”²¹¹. Cît timp „substratul traco-dacic” se rezumă la apelative în funcție toponimică, el trebuie subsumat fără rezerve ultimei categorii; celălalt „substrat” este format aproape în întregime din n. pers. în funcție toponimică : *Zarand, Moma* (< v. bg. *moma* „puella”, iar nu dintr-un tracic *Moma*, cum consideră N. A. Constantinescu)²¹², *Drocea, Sir(i)u* (< v. bg. *sirŭ* „orbust”) ²¹³. Așa stînd lucrurile, concluzia autorilor („Stratificarea și originea topicelor [sic !] demonstrează în mod convingător locuirea străveche și continuă a teritoriului de populație autohtonă (traco-dacică, română, daco-romană, românească) la care s-au adăugat în anumite perioade istorice și alte populații”)²¹⁴ distonează în mod flagrant cu debilitatea mijloacelor de investigație de care dispun.

²⁰⁶ *Ibidem*, p. 356. Tot la *Scorilo* (*Scorilis*) se gîndește și Marius Bizerea, pentru a explica toponime de la est de Muntele Mic : *Piatra (Cleașu) lu Scorilă, Burdu Școșii, Valtă lui Scorilă* (*Toponimice dace și romane în sud-estul Banatului*, în vol. *Lucrările simpozionului de toponimie*, p. 125); sau Vasile Bologa, *Decebalus preacinstitul*, în „Noi Tracii”, VIII, 1981, nr. 79, p. 3.

²⁰⁷ Al. Graur, *Nume de locuri*, București, 1972, p. 106. Deși știe că *-i-* intervocalic trebuia să devină *-r-*, totuși C. Cihodaru nu reușește să-și înfrîngă tentațiile asociative, susținînd că nu numai *Scorila*, dar și *Brăila, Surdila* și *Burila* „sînt o moștenire din fondul toponomastic indigen” a căror rezistență ar fi fost facilitată de o românizare tirzie a dacilor (*Ostirea bizantină în cîmpia muntelui la sfîrșitul secolului al VI-lea și toponomastica*, în *AUI* (Istorie), XVIII, 1972, nr. 1, p. 4). Este vorba însă de derivate antroponimice cu sufixul slav *-ilo* (preluat și de onomastica noastră), unele avînd ca bază nume de persoane de origine slavă : *Brajo, Bar(j)u*.

²⁰⁸ N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 368; Ioan Pătruș, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 167. Acest n. pers. se întîlnește și în toponime bulgărești : *Skorii* (oronim, cu suf. *-ji*), *Skorilski dol, Skorilsko usoe, Skorilski răt* (cu suf. *-sk-*); cf. *Jordan Zaimov, Bălgarski geografski imena*, p. 158; N. P. Kovačev, *Toponimijata na Trojansko*, Sofia, 1969, p. 209.

²⁰⁹ Acest oronim era derivat de către Gustav Kisch (*Siebenbürgen*, p. 98) din *scorus!*

²¹⁰ I. I. Russu, *Recenzie*, în *SCL*, XIII, 1962, p. 410.

²¹¹ Octavian Mindruș, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *op. cit.*, p. 229, 230—231, 234 și *passim*.

²¹² N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 326.

²¹³ După I. Pătruș, *Siro* este un hipocoristic de la o bază *Si-* cu suf. *-r-* (*Onomastică românească*, p. 24). Nu ne putem opri la această posibilitate cît timp nu știm dacă numele a fost prenume sau supranume.

²¹⁴ Octavian Mindruș, Aurel Ardelean, Elena Grămescu, *op. cit.*, p. 240.

nume slave de localități, pe care le apreciază ca fiind ne semnificative, întrucât vor fi fost date de călugării slavi din mănăstiri (*Tismana, Crasna, Polovrași, Govora, Tulana, Bistrița, Clocociov, Cozia, Vărbila* etc.)²²³. Concluzia sa este că „slavii nu s-au risipit în mod egal peste tot pământul românesc [...], ei — în unele părți cel puțin — masele slave au rămas compacte, acoperind regiuni unitare, care pot fi încă delimitate geografic”²²⁴; românii, însă, au trăit mai mult la munte, ca și strămoșii lor daci²²⁵.

O inventariere cât de sumară a hidronimiei ne arată că numele slave străbat copios zonele moșnenești ale lui Ion Donat (*Luncavăț, Peșteana, Cerna, Crasna, Tismana, Bistrița, Blahnița, Șușița, Sadu, Coșuștea* etc. etc.), parte din ele fiind doar preluate ca nume de mănăstiri, iar nu create de călugării²²⁶. Discordanța a fost, desigur, observată și de către Ion Donat, care totuși, într-un studiu apărut 20 de ani mai târziu, persistă în a o considera nerelevantă: „între numele slave de așezări și hidronimia slavă nu există pretutindeni concordanță teritorială [...]. Pentru a înțelege just fenomenul, este necesar ca aceste două categorii de nume să fie analizate separat”²²⁷. Dar oricât am separa categoriile toponimice, nu vom putea aprecia stratul hidronimic slav ca fiind ulterior celui format de numele românești de localități, pentru că nu mai exista o bază etnică slavă (sau dacă mai exista pe ici pe colo prin mănăstiri, ea nu putea impune o hidronimie străină unei populații compacte românești); el este neîndoielnic anterior, iar prezența sa ne arată limpede că „zona românească” s-a creat prin asimilarea populației slave.

Imaginea geografică a „vetrelor toponimice” succesive (ca să folosim termenii lui A. Sacerdoțeanu)²²⁸ este în contradicție cu datele oferite de cercetarea de ansamblu a toponimiei noastre, care ne indică limpede structuri de tip „geologic”: într-o mapă toponimică dată, numele de origini diferite nu se delimitază în spațiu, ci numai în timp²²⁹. Cu alte cuvinte, nu există regiuni de pură toponimie turanică, slavă, românească etc. care să ne indice faptul că populațiile respective au coexistat fără a se amesteca unele cu altele, fără a se suprapune. Delimitările spațiale devin posibile numai după o operație de departajare cronologică a numelor din aceste ansamble toponimice astăzi eterogene, făcută pe baza unor criterii de cronologizare relativă.

²²³ *Ibidem*, p. 58—59. Autorul crede (p. 60) că aceste nume sînt foarte puține în realitate, pentru că unele dintre ele ar avea la bază nume de persoană, iar altele s-ar fi format pe teren românesc. Dar din seria sa se pot considera românești doar două, *Ohaba* și *Obreja*.

²²⁴ *Ibidem*, p. 76. Ideea reapare și în lucrări de mai târziu ale sale, de ex. *Considerații istorice asupra toponimiei românești*, I, în LR, XIII, 1964, p. 621 și *Probleme de onomastică românească*, în vol. *Actele celui de-al XII-lea congres internațional*, I, p. 117. De observat că cercetarea numelor de sate îl condusese și pe A. D. Xenopol la o concluzie asemănătoare, fără referire specială la Oltenia (*Istoria românilor*, II, p. 202).

²²⁵ Ion Donat, *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI*, în „Studii”, IX, 1956, p. 90.

²²⁶ Dacă hidronimia slavă a Olteniei ar fi o creație a călugărilor, ar fi de așteptat ca ea să existe numai acolo unde au fost mănăstiri; în realitate, ea cuprinde întreaga regiune carpatică și subcarpatică.

²²⁷ Ion Donat, *Considerații istorice*, I, p. 618 nota 4.

²²⁸ Aurelian Sacerdoțeanu, *Toponimia țării, document important al permanenței vieții istorice a poporului român*, în *Lucrările simpozionului de toponimie*, p. 44.

²²⁹ Vezi și constatarea lui A. Dauzat: „toponimele se prezintă în straturi lingvistice suprapuse, destul de asemănătoare cu sedimentele preistorice succesive ale geologiei” (*La toponymie française*, Paris, 1946, p. 13).

2. [Teoria „masei toponimice“] își propune să răspundă tocmai acestui deziderat al stratificării genetice utilizând criteriul cantitativ. Acest criteriu nu ține seama de o eventuală diferențiere a numelor după gradul de importanță al obiectelor (socio)geografice denumite, ci consideră nomenclatura un ansamblu unitar incluzând „mase“ diferite de nume avînd aceeași origine; cu cît masa este mai mare, cu atît vechimea și stabilitatea elementului etnic corespunzător este mai mare.

Primul care izează la noi de acest principiu analitic este M. Gaster. Analizînd 400 de nume din fostul județ Vilcea, el găsea că 70% sînt românești, 12% slave și 18% de origine obscură. Concluzia sa era aceea că „o populațiune neromânească copleșitoare, sau măcar numeric egală cu cea românească, n-a ezistat și n-a putut ezista într-acest județ“²³⁰. El recunoștea, totuși, că rezultatul său nu poate viza și perioada veche a istoriei românilor, „cea între secolele V—XII, mai toate numirile avînd un caracter limbistic și fonetic relativ modern“²³¹. Convins că nu toate numele de locuri pot sta pe același plan sub aspectul vechimii, Gustav Weigand își limita cercetarea la hidronimie, pe care o considera în bloc mai conservatoare decît restul nomenclaturii. Din hidronimele Vechiului Regat, doar 16% ar fi românești, cele mai multe (53%) fiind slave; de aici concluzia că românii ar fi venit din sudul Dunării într-un teritoriu în care au găsit instalate populații străine²³². Într-un alt studiu, consacrat numelor de localități din zona Ampoi—Arieș, Weigand constată din nou preponderența numelor străine (slave 15%, maghiare 48%) față de cele românești (38%)²³³.

Opunîndu-se punctului de vedere selectiv al lui Weigand, George Giuglea crede că, pentru stabilirea vechimii unei populații, toponimia trebuie studiată exhaustiv, ținînd seama de „masa toponomastică“, deoarece numai ansamblul contează în operația de cronologizare²³⁴. O asemenea cercetare duce la concluzii exact opuse celei la care ajunsese Weigand: chiar dacă „masa“ include și toponime străine, „vechimea originară a toponimiei respective [= românești, n.n.] rămîne în picioare, impusă de grosul numirilor“²³⁵. În situațiile (frecvente în Transilvania) în care un nume de localitate străin este înconjurat de o „masă“ toponimică românească, trebuie să admitem că grupul etnic românesc este cel vechi, în timp ce oictonimul ni-i indică pe „noii aciuși“²³⁶. Referindu-se la principiul metodologic al lui George Giuglea, Ion Donat îl consideră a fi „de cel mai mare preț“ în cercetările de toponimie istorică²³⁷, iar această optică se reflectă în mai toate studiile monografice realizate în ultimele decenii.

2.1. În ce măsură asemenea statistici, confecționate pe baza nomenclaturii actuale, pot fi relevante pentru epocile mai îndepărtate? Putem, oare, avea certitudinea că numele românești, cele mai multe astăzi, sînt și cele mai vechi? Iată două întrebări pe care lingvistul clujean nu și le-a pus,

²³⁰ M. Gaster, *Nomenclatura topică a județului Vilcea*, în BSG, VI, 1885, p. 138.

²³¹ *Ibidem*.

²³² Gustav Weigand, *Ursprung der südkarpatischen Flussnamen*, p. 94.

²³³ Idem, *Ortsnamen im Ompoly- und Arányos-Gebiet*, p. 31.

²³⁴ George Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 300.

²³⁵ *Ibidem*, p. 302.

²³⁶ *Ibidem*, p. 327.

²³⁷ Ion Donat, *Despre toponimia slavă a Olleniei*, p. 18.

preferind să-și formuleze teoria sub formă de postulat. Să vedem, însă, dacă acest postulat are coerența logică necesară și dacă el reușește să rezolve satisfăcător situații concrete.

Un mare afluent al Drinei se numește *Kólina*, hidronim cu „bază romanică“ (= românească); toți afluenții săi au nume slave²³⁸. După teoria lui Giuglea, cei mai vechi locuitori ar fi fost sîrbii, pentru că „masa toponomastică“ este slavă în imensa ei majoritate; românii, care au impus un singur nume, ar fi cei „aciuați“ mai târziu. Este, însă, evident că situația a fost, în realitate, alta: primii veniți au dat numele cursului principal, după care sîrbii l-au preluat și au completat nomenclatura bazinului hidrografic cu o întreagă serie de hidronime minore. Cine ar analiza după criteriul cantitativ toponimia din bazinul Prutului, ar ajunge la concluzia că românii, slavii, cumani și tătarii au trăit înaintea scîților, pentru că din zecile de mii de nume nu mai este nici unul scitic. Iar cine ar face o stratigrafie a Bucovinei după aceeași metodă, ar conchide că huțulii i-au precedat pe români, deși se știe cu precizie că aceștia au colonizat zona începînd cu ultimul sfert al veacului al XVIII-lea. Urmărind în cadastrul austriac de la 1854—1856 numele de locuri din bazinele superioare ale Moldovei și Moldoviței, am constatat că toponimia ucraineană era deja mai numeroasă, deși cele mai importante obiective geografice își menținuseră numele românesc. Prin urmare, într-o zonă cu populație românească rarefiată, coloniștii pot crea o toponimie majoritară în numai jumătate de secol. Asemenea situații dovedesc fără nici un dubiu că între „masa toponimică“ și vechimea unei populații nu există presupusul raport de determinare, pentru simplu motiv că numele de locuri care alcătuiesc „masa“ au vîrste diferite. Un singur nume românesc (cum este *Argelul* în com. Moldovița) poate fi mai vechi decît întreaga „masă“ de toponime huțule din jur, și invers, un singur nume străin, cum este *Moldova*, poate fi mai vechi decît toate toponimele românești care-l circumscriu. Operația de cronologizare nu poate evita separarea, dintr-un ansamblu toponimic unitar sub aspect etimologic, a numelor vechi de cele create în ultimele secole, neîndoielnic mai numeroase. Așa se explică de ce încercările de stratificare genetică a toponimiei noastre bazate exclusiv pe criteriul cantitativ nu reușesc să-și demonstreze concluziile, iar acest fapt afectează serios ideea însăși a continuității noastre, pe care autorii și-au propus să o susțină.

Studiind din punct de vedere etimologic toponimia din zona Sarmizegetusei dacice, Mircea Homorodean constată că ea „are un caracter preponderent românească. În acest sens — continuă discipolul lui George Giuglea — este suficient să menționăm că numele de altă origine [...] reprezintă doar 1% din totalul de peste 1 300 de nume de locuri culese din cele 15 localități“²³⁹. Plecînd de la această constatare, autorul consideră că „structura în majoritate românească a toponimiei locale dovedește numărul mare și vechimea apreciabilă a populației românești în partea locului“²⁴⁰. După părerea noastră, materialul analizat nu susține, însă, această concluzie. Mai întîi, considerăm că etimologiile românești date unor toponime importante au fost forțate. Astfel, numele satului *Beriu* (pronunțat *Berîi*) este explicat ca toponim

²³⁸ Dragomir Vujčić, *Hidronimi (imena voda) u lijevom slivu Drine*, Sarajevo, 1982, p. 69.

²³⁹ Mircea Homorodean, *Vechea valră a Sarmizegetusei*, p. 59.

²⁴⁰ *Ibidem*, p. 61.

românesc, de la n. pers. *Bera*²⁴¹, dar judecînd după primele atestări (*Byrni* la 1332, *Beryn* la 1334), el este un nume slav, derivat de la n. pers. *Berin*²⁴² cu suf. *-jī* (**Berinjī*) cu evoluție normală pe terenul limbii române (cf. *kopanja* > *copaie*; localitatea este în afara zonei în care *n* urmat de *j* se menține palatalizat). Numele satului *Sărăca* (oficial: *Sereca*), atestat la 1332 ca *Zarkad*, la 1335 ca *Zarka*, nu poate avea legătură cu rom. *Săraca*, cum crede autorul²⁴³, ci reprezintă mai degrabă adaptarea românească a unui toponim slav, **S(v)raka* „țarcă” (cf. scr. *Sračak*)²⁴⁴, din care descinde în mod independent și forma maghiară. Nu putem avea siguranța autorului că *Grădiștea* este românească²⁴⁵: el poate fi și slav. Pentru *Orăștie*, autorul îi opune explicației limpezi a lui Emil Petrovici (magh. **Varasd(i)* > *Orăștie* > *Orăștioara*), sprijinită pe o serie care nu admitem nici o posibilitate de explicare cu ajutorul limbii române (*Nădăștia* < magh. **Nădasd(i)*, *Răcăștia* < magh. **Răkosd(i)* etc.), o ipoteză absolut neverosimilă: de la *Orăș* s-ar fi creat mai întîi un diminutiv cu suf. *-cioară* (*Orăștioara*, numele localității apropiate), iar apoi s-ar fi ajuns la numele orașului printr-o „derivare regresivă”²⁴⁶. Nu avem nici un motiv să credem că cele două sate din apropiere, *Orăștioara de Jos* (popular: *Orăștioara*) și *de Sus* (popular: *Orăștia*), atestate spre mijlocul secolului al XV-lea fără nume distinct, ci doar ca *Waraswyze*, după numele apei, ar fi fost la fel de vechi ca și *Orăștia*, atestată la 1224 ca *Waras*; dimpotrivă, este mai plauzibil (atît sub aspect lingvistic, cît și istoric) să vedem în *Orăștie* numele vechi, anterior secolului al XIII-lea (cînd suf. magh. local *-d* își încetează funcțiunea)²⁴⁷, iar în *Orașu* adaptarea numelui oficial maghiar la localității de către locuitorii din așezările periurbane apărute mai tîrziu. Un argument suplimentar este patronimul *orăștean*, citat de Sextil Pușcariu²⁴⁸, știut fiind că patronimele conservă mai bine formele vechi ale numelor de localități. În acest caz, *Orăștioara* este un diminutiv oiconimic normal, care menține genul oiconimului primar, iar nu o acomodare a lui **Orășcioru* cu genul apelativului *apă*, cum crede autorul²⁴⁹, pentru că nu este vreun indiciu că riul

²⁴¹ *Ibidem*, p. 59.

²⁴² Menționat de Ioan Pătruț, *Nume de persoane și nume de locuri românești*, p. 17 nota 21.

²⁴³ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 59. Explicația lui Gustav Kisch (< magh. *szarka* „țarcă”) este departe de a fi satisfăcătoare, pentru că acest cuvînt ar fi dat în rom. *sarcă*, dacă nu chiar *țarcă* (vezi *Siebenbürgen*, p. 116).

²⁴⁴ Vezi corespondentele toponimice slave ale sl. **s(v)orka* la VI. Šmilauer, *Handbuch*, p. 174. Este probabil că unele dintre acestea provin de fapt din supranume (cum s-ar putea să fie și cazul oiconimului ardelean).

²⁴⁵ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 59.

²⁴⁶ *Ibidem*, p. 61–64. Singurul care s-a mai gîndit la rom. *oraș* a fost Gustav Kisch (*Zur Etymologie landeskirchlicher Ortsnamen*, în vol. *Beiträge zur Geschichte der ev. Kirche A.B. in Siebenbürgen*, Sibiu, 1922, p. 275). Iorgu Iordan crede că numele este o combinație a magh. *Város* cu suf. rom. *-iște* (*Toponimia românească*, p. 39), dar de aici n-ar fi putut rezulta decît **Orîște* sau **Orîște* (pentru analogii, cf. E. Petrovici, *Rom. Oriș, Oriș, Orișia, Orășa, Orășani, Orășeni* < magh. *varjas*, în SUBB, *Philologia*, I, 1956).

²⁴⁷ Pentru originea maghiară, vezi Paul Hunfalvy, *Neuere Erscheinungen der rumänischen Geschichtsschreibung*, Viena – Teschen, 1886, p. 125; N. Drăganu, *Recenzie*, în DR, III, 1922–1923, p. 940; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, III, p. 49; Emil Petrovici, *Recenzie*, în DR, X, p. 545 și mai ales *Studii*, p. 157. Fiind anterior secolului al XIII-lea, suf. *-d(i)* nu apare în mențiunile scrise ale toponimelor în *-dia* (*-tia*), dar el trebuie presupus cu necesitate pentru a putea explica în manieră unitară ampla serie de nume care au o bază lexicală (onomastică) maghiară.

²⁴⁸ Sextil Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în DR, VI, 1929–1930, p. 535.

²⁴⁹ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 63.

s-ar fi numit vreodată **Orăștioara*; cecalaltă *Orăștie* (= *Orăștioara de Sus*) are ca punct de plecare hidronimul (care, la rîndul său, este o extensie de la oicnim, cf. numele maghiar deja citat).

Pentru numele de apă *Dobra*, Mircea Homorodean nu exclude și o origine românească, de la un n. pers. *Dobre*²⁵⁰ — idee greu de acceptat, pentru că abundența hidronimelor *Dobra* atît pe teritoriul nostru cît și pe cel slav ne indică drept punct de plecare o însușire a cursului de apă²⁵¹. Tot slave (în speță: sîrbești) sînt *Lipád'a*, care desemnează o pădure (și, adăugăm noi, un deal) de lîngă *Orăștie* și *Lipovița* | *Lipod'îța*, denumind pîriul care izvorăște de aici, ambele incluse în categoria „toponimelor de origine obscură sau nesigură”²⁵²: de la *lipa* „tei” s-a format un colectiv cu suf. compus -*ád-ija*, ca în scr. *Šumádija* < *šuma* „pădure”²⁵³ și un derivat *Lip-ov-ica* „pîriul teilor”, după care cele două forme s-au contaminat în românește: *Lipod'îța*. Dacă numele satului *Căstău* (la 1332: *Kezto*, *Kozto*) ar fi avut vreo legătură cu rom. *căstău* „spînzurătoare”, cum crede autorul²⁵⁴, atunci cu siguranță că documentele ar fi înregistrat forma ungurească *Akazto*, care îi stă la bază; rom. *Căstău* nu este decît adaptarea denumirii maghiare, în care recunoaștem un *kesztyu* „mănușă” (scris *kezhew* la 1395)²⁵⁵, care este la rîndul său, după toate probabilitățile, o etimologie populară a germ. *Kasten(dorf)*²⁵⁶, numele coloniei săsești.

În al doilea rînd, nu putem fi de acord cu încercarea de eludare a importanței cronologice atestărilor plecînd de la ideea „caracterului arbitrar al înregistrării faptelor în documentele medievale”²⁵⁷. Este drept că prima atestare nu înseamnă și apariția unei localități, dar decalajele sînt atît de mari, încît nu lasă nici o îndoială privind anterioritatea cu cel puțin un secol a oicnimeilor străine (Romos: 1206; *Orăștie*: 1224; *Beriu* și *Căstău*: 1332) față de cele românești vechi (*Ludești* și *Bucium*: 1439; *Costești* și *Putinei*: 1444), ca să nu mai vorbim de celelalte, toate noi (*Luncani*: 1750; *Măgureni* și *Grădiște*: 1909). Atestarea tirzie a localităților ne arată clar că „masa”/numelor românești este un produs mai nou, care nu poate pune în cumpănă vechimea reală a coloniilor săsești sau maghiare din zonă. Deși a fost inimă Daciei, regiunea cercetată nu se înfățișează ca o microzonă de continuitate neîntreruptă a populației romanice, în polida ponderii zdrobitoare a toponimiei noastre în raport cu cea străină.

Într-un alt studiu, consacrat numelor de locuri din zona satelor *Cînciș* și *Valea Ploștii* (jud. Hunedoara), Mircea Homorodean tratează materialul într-o manieră asemănătoare: „În totalitatea ei, toponimia celor două sate este alcătuită din 205 nume de locuri, care reprezintă un total de 376 elemente topice (fiecare element fiind numărat ori de cîte ori apare). Analizîndu-le ca

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 66.

²⁵¹ Vezi, în acest sens, Ernst Dickenmann, *op. cit.*, în AECO, V, 1939, p. 101.

²⁵² Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 78.

²⁵³ Pentru acesta din urmă, vezi Petar Skok, *Iz slovenačke toponomastike*, în „Etnologa”, VII, 1934, p. 68.

²⁵⁴ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 78.

²⁵⁵ Cf. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, II, p. 472.

²⁵⁶ Vezi discuția etimologică la Gustav Kisch, *Siebenbürgen*, p. 73–74, care explică numele german dintr-un germ. med. de sus *kast* „stejar”.

²⁵⁷ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 60.

proveniență, am putut observa că, în marea lor majoritate (în proporție de 97,89%), aceste elemente topice sînt de origine românească (au fost create de populația românească)²⁵⁸. „Restul“ de 2,11% este însă toponimia de prim rang (hidronimele slave *Valea Ploștii* și *Cerna*), în care trebuie inclus și numele satului *Cinciș*, pe care autorul, urmîndu-l ca de obicei pe G. Giuglea, încearcă să-l explice dintr-un rom. **ciunciș*, derivat la rîndul lui din **ciunc*, formă arhaică a lui *ciung* „copac cu crengile rupte sau tăiate“²⁵⁹, respingînd etimologia lui Emil Petrovici (magh. **csulnokis*, formă veche a lui *csolnakos* „barcagiu“)²⁶⁰, deși ea dă posibilitatea de a explica primele atestări ale numelui (*Cholnukus* la 1360, *Chanokes*, *Chonokos* la 1446). Întrucît forma maghiară nu se poate explica din cea românească (și nici invers), iar cele două forme nu dau impresia unor creații independente, Emil Petrovici a căutat — și a reușit să găsească, după părerea noastră — o a treia formă, slavă, din care celelalte descind în mod independent: sl. **Cilnŭčiši* „loc cu bărci“ (< *člŭnŭ* cu suf. colectiv *-iši*), tradus de unguri, dar menținut de români²⁶¹.

Tot la criteriul cantitativ apelează și Ilie Dan într-o monografie cu un titlu elocvent: *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*. Autorul se arată atît de convins de ideea deplină reflectări a continuității noastre în nomenclatura topică, încît nici nu simte nevoia să o mai și demonstreze („Se înțelege că cel mai vechi și mai important strat aparține populației băstinașe“, pentru că stratul slav se întilnește „mai ales în văi și cîmpii“)²⁶². Se întimplă, totuși, ca și în bazinul Solonețului să fie toponimie slavă, dar autorul nu găsește cu cale să o înregistreze, convins că astfel de nume „reprezintă traduceri ale termenilor topici românești“ și, în consecință, „nu interesează toponimia românească“²⁶³. După această operație de eliminare absolut arbitrară, concluzia nu este greu de prevăzut: „stratul slav este slab reprezentat în toponimia Văii Solonețului“, în timp ce „stratul românesc este cel mai vechi, cel mai important, are un caracter stabil [...], avînd la bază apelative de origine

²⁵⁸ M. Homorodean, *Toponimia satelor Cinciș și Valea Ploștii (județul Hunedoara)*, în vol. *Studii și materiale de onomastică*, București, 1969, p. 90.

²⁵⁹ George Giuglea, *Nume topice din bazinul Ampoiului: Ampoi, Mureș, Ciunc(ă), Vullori etc.*, în „Apulum“, VI, 1965, p. 435 (unde îl compară cu it. *cionco* și conchide: „Conservațiunea *ciunc* la noi și în Italia cu *nc* în ambele părți duc[er]e de-a dreptul la punctul de origine și la epoca respectivă de acum două mii de ani. Prezintă aceeași valoare ca o inscripție latină săpată în piatră în acea vreme și păstrată pînă azi în grai viu și în toponimie“); N. Orghidan, G. Giuglea, M. Homorodean, *Probleme de toponimie*, în CL, X, 1965 p. 338—339 (unde se apreciază că forma din documente reprezintă un nume oficial, suprapus artificial peste numele românesc).

²⁶⁰ Emil Petrovici, *Studii*, p. 184. Această explicație a fost dată de la 1905 de Iosif Popovici (*op. cit.*, p. 151), care aprecia forma românească drept o etimologie populară.

²⁶¹ E. Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, I, în „Balcania“, VI, 1943, p. 513—515. Pentru evoluția fonetică, cf. munt. *cin* < **člŭnŭ*, față de bân. *ciun* < scr. *čun*. Lipsită de interes este etimologia lui Gustav Kisch < magh. *kincs* „comoară“ (*Siebenbürgen*, p. 216).

²⁶² Ilie Dan, *Toponimie și continuitate în Moldova de nord*, p. 41 și 42.

²⁶³ *Ibidem*, p. 160. Autorul confundă aici toponimia românească (respectiv, totalitatea numelor de locuri din România, indiferent de originea lor) cu toponimia de origine românească (în care se includ doar numele formate pe terenul limbii române). Cf. E. Janitsek: „Toate toponimele folosite de poporul român — indiferent de originea, de aspectul lor lingvistic sau de răspîndirea lor teritorială — constituie o parte integrantă din vocabularul limbii române, deci ele sînt, toate, nume topice românești“ (*Problema clasificării toponimelor românești după origine*, în SUBB (Philologia), XIX, 1974, fasc. 1, p. 114—115).

latină (dar și de alte origini), curente și astăzi în graiul vorbit. Aceste nume topice [...] fac dovada continuității neîntrerupte a românilor, care au numit din cele mai vechi timpuri locurile pe care le stăpîneau”²⁶⁴. Examinînd materialul cules de Ilie Dan și informațiile de ordin istoric pe care ni le oferă, constatăm că nici unul dintre toponimele românești (inclusiv numele de sate) nu prezintă indicii după care să le considerăm mai vechi de secolul al XIV-lea; în imensa lor majoritate, ele sînt toponime minore, și însuși Ilie Dan recunoaște, dar cu alt prilej, că „pentru istorie toponimia minoră sau microtoponimia are importanță mult mai mică decît toponimia majoră”²⁶⁵. În al doilea rînd, faptul că ele au la bază apelative curente este și el o dovadă a caracterului lor recent, cum tot Ilie Dan o spune în altă parte²⁶⁶. În sfîrșit, în ipoteza că populația românească a fost mai veche, nu ne putem explica de ce hidronomia importantă (numele văii, în primul rînd, *Soloneș*, dar și al afluenților săi mai de seamă, *Cacica*, *Racova*, *Blîndeșul* este slavă: este evident că primele denumiri date de o populație care se stabilește lingă un curs de apă sînt cele ale cursului însuși și ale principalilor săi afluenți²⁶⁷.

„După cum contactul cu slavii, cu toată masivitatea manifestării lui, nu a pătruns [sic !] în profunzimea sistemului limbii române, nici toponimia — ne încredințează Vasile Ioniță — nu a fost modificată, cu toată influența puternică de care a suferit. Ea a rămas românească, lucru de care ne putem da seama atunci cînd o analizăm în ansamblul ei, la nivelul întregii *mase toponomastice*, nu pe arii mai mult sau mai puțin întinse, și nu oprindu-ne la toponimia așezărilor de *pe văi* și nici doar la numele acestora [s.a.]”²⁶⁸. Am arătat însă că între manifestarea lexicală a unei influențe străine și manifestarea sa toponimică nu se poate stabili nici un fel de paralelism, după cum ne-o dovedesc atîtea situații de discordanță certă²⁶⁹; de aceea, invocarea gradului de penetrație a influenței slave în ansamblul limbii noastre nu poate fi considerată un argument. Exemplificările lui Vasile Ioniță, cu toponimia satelor *Vîrciorova* și *Șoșdea* din Banat, nu ni se par nici ele edificatoare²⁷⁰. O bună parte din nume rezultă evident dintr-o diferențiere sau o polarizare (*Văraticea* → *Dosul Văraticeii*, *Fașa Văraticeii*, *Izvoru Văraticeii* etc.), așa încît are un caracter relativ recent față de centrul denominativ inițial. Ca probe de vechime nu pot fi invocate nici toponimele personale (*Gaiu lu Zulufan*, *Pămîntu Ciumăronilor*, *Prunii Almăjonilor*, *Vadu lu Bălan*, *Valea Tămășonilor* etc. etc.) și nici numele unor obiective geografice cu totul neînsemnate (*După Moară*, *După Vînă*, *Fîntîna lu Budulan*, *Grîndășele*, *Iazu*, *Izvoru de la Buri*, *Mijlocu*,

²⁶⁴ Ilie Dan, *op. cit.*, p. 160.

²⁶⁵ Idem, *Contribuții la istoria limbii române*, Iași, 1983, p. 192; vezi și *Toponimie și continuitate*, p. 30.

²⁶⁶ Idem, *Toponimie și continuitate*, p. 51: „o etimologie clară înscamnă o vîrstă mai mică a numelui topic, în timp ce originea obscură trădează o mare vechime”.

²⁶⁷ *Blîndeșul*, rămas fără etimologie în monografia autorului, nu poate avea nici o legătură cu rom. *blînd* sau *Blîndu*, ci este un derivat de la ucr. *blýdnyj* „înselător” cu suf. *-ec* (care indică posesorul unei calități, cf. *nudréc* < *mudryj*): **Blydnéc*, apropiat apoi de rom. *blînd*. Sinonimul său este hidronimul *Sludnița* < ucr. *złudnyj* „înselător” (atestat la Zeno Kuzela und Jaroslau Rudnyčyj, *Ukrainisch-deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1943, s.v.).

²⁶⁸ Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 226—227.

²⁶⁹ Dragoș Moldovanu, *Etimologia hidronimului Moldova*, în ALIL, XXVIII, 1981—1982, A, p. 42.

²⁷⁰ Cf. Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 26—29.

Sîlnca, Unghele, Vadu Zînei, Zăloane ș.a. m.d.): oricît de impresionantă ar fi „masa“ acestor denumiri, ea nu poate concura ca vechime nici pe departe numele satelor (Șoșdea : 1343 ; Vîrciorova : 1433). Astfel de nume nu pot dovedi că toponimia dintr-o regiune „a rămas românească“, ci numai că a devenit românească.

2.2. După cum s-a putut observa din discuția precedentă, teoria masei toponimice ignoră în mod deliberat diferența dintre toponimia minoră și cea majoră, tocmai pentru că, în imensa lor majoritate, toponimele românești se includ în prima categorie. Teoria în cauză s-a elaborat pentru a contracara această situație de fapt și are ca rezultat inversarea perspectivei temporale pe care o deschide distincția respectivă. Tendința de nivelare a toponimelor sub aspectul importanței se observă la mai mulți cercetători, și în primul rînd la cei care încearcă să realizeze stratigrafii toponimice zonale. „Privite prin prisma masei lor, susține Mircea Homorodean, toponimele minore au o importanță *cel puțin egală* [s.n.] cu cea a toponimelor majore“²⁷¹. Statistica aproximativă a lui Emil Petrovici, după care 80% din toponimele de pe teritoriul țării noastre sînt românești, „dovedește cu prisosință [sic !] continuitatea poporului român pe teritoriul său de formare de la nord de Dunăre“²⁷².

Or, pînă în prezent nu s-au găsit exemple sigure de toponime minore străvechi, nici la românii sud-dunăreni și nici la cei nordici²⁷³. Numele satelor aromânești *Flămburêși* și *Cernêși*, pe care Pericle Papahagi le considera continuatoare ale lat. **Flammulensis* și **Tsiernensis*²⁷⁴, sînt, de fapt, patronimice (<*Flambură, Cerna*) cu suf. *-eși (-ași)*, existent și în dacoromână ca sinonim al lui *-eni (-ani)*²⁷⁵. Constatînd că în mai multe inscripții latinești numele împăratului *Traian* este scris *Troianus*, Constantin C. Petolescu este de părere că apelativul românesc *troian*, folosit ca toponim pentru a desemna urmele valurilor romane, nu a fost împrumutat din slavă — cum se credea — ci descinde direct din forma latină populară²⁷⁶. El conchide că *Troiane* „reprezintă dovezi ale continuității populației dacoromane în secolele de după Aurelian ; în perioadele tulburi din epoca migrațiilor, o serie de toponime au fost uitate, dar numele riurilor importante sau *Troiane* romanilor au persistat și s-au perpetuat în amintirea localnicilor dacoromâni“²⁷⁷. Dar încă

²⁷¹ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 23.

²⁷² *Ibidem*, p. 25. Cf. Emil Petrovici, *Studii*, p. 249.

²⁷³ Nenumărate sînt încercările amatorilor de a detecta astfel de toponime, dar ele fac fără excepție pasul care desparte sublimul de ridicol. „Vom recunoaște, afirmă de ex. Ioan Șarba, între numele topice din hotarul localităților, adesea, chiar arheipuri latine, mai mult sau mai puțin încifrate“, cum ar fi *Aristie* < lat. *arista* „spic de grîn“, *Horescu* < lat. *horrenm* „stup“, *Mîndre știle* < lat. *mandra* „staul“, *Orniță* < lat. *ornus* „frasin“, *Altal* < lat. *alle* „sus“ („dovadă a latinității e și poziția accentului“), *Curălura* < lat. *curare* „a curăța“ (*op. cit.*, p. 18–19).

²⁷⁴ Pericle Papahagi, *Din toponimia aromână*, în „Dunărea“, II, 1925, p. 65 ; idem, *Cîrșeși*, *ibidem*, I, 1924, p. 204–205.

²⁷⁵ O dovadă în plus este că primul sat se numește și *Flamburari*, în care *-ari* nu are funcția de a crea nume de agent, cum credea Th. Capidan (*Toponymie maeëdo-roumaine*, p. 75), ci aceea de formant patronimic : „cei (veniți) de lingă muntele *Flambură*“. Al doilea nume a fost explicat ca derivat în *-eș* de la sl. *črînŭ* „negru“, asemănător cu *Mokreš* sau *Topleš* (Th. Capidan, *ibidem*, p. 113) ; dar în acest caz numele satului ar fi trebuit să aibă formă de sg., eventual articulată (ca în numele localităților arom. *Cîrș* și *Cîrșu*).

²⁷⁶ Constantin C. Petolescu, *Varia Daco-Romana*, în „Thraco-Dacica“, IV, 1983, p. 143–145. Aceeași opinie la Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, p. 111–112.

²⁷⁷ Constantin C. Petolescu, *op. cit.*, p. 145. Acest punct de vedere mai fusese susținut și de către Ion Donat, *Reexaminări toponimice în legătură cu continuitatea : TROIANUL*, în „Luceafărul“, 1978, nr. 12.

din 1941 G. Giuglea, arăstase că rom. *troian* „val“ nu are nici o legătură etimologică cu *Traianus*, ci este un reflex al bazei lexicale romanice **troju*, și că doar târziu valorile romane de la noi au fost numite cu acest termen²⁷⁸.

Supoziția lui Simion Mehedinți, după care hidronimele majore străvechi trebuie să fie „însoțite, fiecare, de câte un mănunchi de alte toponime de aceeași origine“²⁷⁹, nu se confirmă. Astfel, trei hidronime *Ibru* (desemnând două pârâiașe din jud. Gorj și unul de lângă Orăștie) sînt apropiate de Vasile Frățilă de *Ibâr* (<'Εβρος) din Balcani și explicate printr-un dacic **Ibru*²⁸⁰. Conștient de dificultatea fonetică a menținerii grupului *-br-* în românește, autorul încearcă să o evite admitînd posibilitatea ca acest grup să se fi păstrat în elementele traco-dacice ale latinei, ca în toponimele *Abrud* <*Abrulus* sau *Țibâr* <*Cebus*. El citează opinia lui Vladimir Georgiev, după care forma ultimului hidronim (afluent drept al Dunării) denotă o evoluție de tip aromănesc a lui *ke-* la *te-*, anterioară metatezei slave (**Țibru* >bg. *Țibăr*, cf. v. sl. *dobrŭ* >bg. *dobăr*). Am văzut însă că numele Abrudului nu este vechi, iar evoluția formală a anticului *Cebus* nu se poate atribui „filierii“ aromănești²⁸¹. Este de crezut că la venirea slavilor în zonă transformarea africacei *č* la *ț* nu avusese încă loc în aromână, pentru că fenomenul este de tip analogie și s-a petrecut, după toate probabilitățile, spre sfîrșitul romănei comune. Așadar *ț*-slav inițial nu putea rezulta decît din *č* străromănesc, printr-o evoluție confirmată și de alte toponime (bg. *Cerecel* < rom. *Cerățel*, bg. *Vacicel* < rom. *Făcețel* (= *Făgețel*), bg. *Cikurā* < rom. *Cicură*)²⁸², iar grupul *-br-* fie că nu

²⁷⁸ G. Giuglea, *Éléments préromans en rhétoroman et en roumain*, în „Langue et Littérature“, I, 1941, p. 216–218 (unde se invocă sp. și port. *trocha*, retorom. *troi* „cărare“ - și toponimizat). Explicația sa a fost reluată cu un spor de documentare românească și romanică (sensuri regionale, toponime din Italia de nord) de Mircea Homorodean (*Despre toponimicul Troian*, în *Studii de onomastică*, III, Cluj-Napoca, 1982, p. 97–105).

²⁷⁹ Simion Mehedinți, *Opere alese*, București, 1967, p. 91.

²⁸⁰ V. Frățilă, *Originea toponimului românesc Ibru*, în LR, XXI, 1972, p. 247–251; idem, *Die Herkunft des rumänischen Toponyms Ibru*, în *XIe Congrès International*, vol. I, p. 320. Ipoteza sa este acceptată de Cicerone Pogăre (Sus les éléments du substrat roman, p. 198) și Arion Vraciu (*Limba daco-geților*, Timișoara, 1980 p. 176). Observăm aici că nici unul dintre toponimele citate de V. Frățilă nu este vechi: satul *Ibru* din com. Blandiana, jud. Alba este atestat abia în 1956, iar hidronimele oltenesești nu apar în documentele publicate pînă acum (după cunoștința noastră).

²⁸¹ Explicația lingvistului bulgar nu a fost acceptată de către Emil Petrovici, pentru motivul că „e greu de admis ca pe malul Dunării să se fi vorbit în trecut aromâna“ (*Toponimia carpato-balcanică și continuitatea daco-romană*, în *Dezbaterile*, p. 9). Cercetările lui Gustav Weigand au relevat absența toponimelor aromănești în Bulgaria (*Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, în *JAHRESBER. XIII*, 1908, p. 48), iar cele cu caracter istoric și onomastic ale lui Silviu Dragomir conduc și ele la concluzia că „aromânii n-au atins niciodată“ zona nordică a Peninsulei Balcanice: „O mișcare a elementului aromân spre nord [...] nu o putem identifica nici în lumina documentelor, nici a toponimiei“ (*Vlahii*, p. 67 și 177).

²⁸² Exemplele le dă B. Simeonov (*Noms de lieux romans en -eeel, -ieel*, în LB, XIII, 1968, nr. 1, p. 83–85) care, necunoscînd sistemul derivatelor românești de la colective în *-el*, le consideră creații ale unei „populații romanizate sau chiar semiromanizate“. Rectificarea o face Virgil Nestorescu (*Despre originea unor toponime bulgărești în -eeel (-ieel)*, în LR, XXIV, 1975, p. 261–262), care discută doar pe *Cornățel*, identificat în rom. *Cornățel* (și numele unei localități din Țara Românească, atestată la 1492) și pe *Cerecel*, care este rom. *Cerățel* (și numele unei localități din Țara Românească, atestată la 1492) și pe *Cerecel*, care este rom. *Cerățel*, dim. de la *ceret*, „loc cu ceri“, pe care diacul slav îl și scrie ЦЕРЪЦЕЛЪС într-un document de la 1510. Toponimul *Vacicel*, rămas pînă acum neexplicat, pe care B. Simeonov încearcă zadarnic să-l coreleze cu un apelativ „romanic“ *vaca*, ne dă posibilitatea să determinăm vechimea fenomenului (rom. *č* > bg. *c*): el nu poate fi altceva decît rom *Făgețel*, perceput ca *Făcețel* (cf. toponimul muntenesc *Făgețel*, scris de diacul slav ЦЪГЕЦЕЛЪС într-un document de la 1475, cf. DERS, p. 78), primit de bulgar

evoluate încă la *-ur-*, fie ajunsese la o fază intermediară, care a permis refacerea lui în slavă^{282bis}. Prin urmare, dificultatea fonetică nu poate fi înlăturată, astfel încît e de preferat explicația dată de către I. Pătruț hidronimelor noastre, de la un n. pers. **Ibru*²⁸³.

Deși recunoaște că „munții românești nu oferă în mod sigur toponime de origine antică“, G. Ivănescu susține, pe de altă parte, că „mai ales în regiunea Carpaților s-au putut păstra toponime dacice, căci mai ales în această regiune au trăit românii“ în epoca invaziilor²⁸⁴. Ultima afirmație se întemeiază exclusiv pe etimologia hidronimului *Năruja* din Vrancea, dată de d-sa, care nu poate fi aceeași cu a hidronimului *Nereju* (< magh. *nyires* „mestecăniș“), cum crede Iorgu Iordan²⁸⁵, ci trebuie corelată cu a hidronimelor baltice *Naruža* (cu suf. leton *-už-*), *Naruse*, *Naruša* etc., comparate de lingviști cu lit. *neriù*, *nėrti*, v. sl. *nreti*, slovenul *pondreti*, v. rus. *ponirali*, ucr. *nerly* „a scufunda“, „a afunda“²⁸⁶. Ar fi vorba de o bază dacică sau poate chiar preindo-europeană **nar*, **ner*, dezvoltată cu același sufix ca în letonă. Deși unii savanți au vorbit și de o bază indo-iranică *nārā* „apă“ (contestată de alții), G. Ivănescu nu crede că hidronimul nostru ar descinde de aici, pentru motivul că nu putem afla în aceste limbi un sufix *-uža*. Concordanța exclusivă cu toponimele baltice nu se poate explica, deci, decît prin substratul dacic. Este posibil, după autor, ca și *Nereju* să aibă aceeași origine (de la aceeași bază, cu alt sufix dacic, *-ež*), pentru că etimologia din maghiară nu explică, pe de o parte, sonorizarea lui *-š-* final, iar pe de alta menținerea nepalatalizată a lui *n + j* inițial. Plecînd de la această ipoteză, d-sa face două generalizări de mare importanță etnogenetică și lingvistică : „S-ar părea deci : 1° Că Vrancea este o regiune de continuitate a populației din epoca dacică pînă în cea românească [...] 2° Că limba dacică, prezentînd unele asemănări lexicale cu ilirica și balto-slava, s-ar integra în

în perioada slavei comune, cînd ea nu avea consoana *f* în sistemul său fonematic. așa încît era echivalată în împrumuturi fie prin *p*, fie prin *v* (cf. gr. βλασφημία — sl. ВЛАСКНМНѢ, ap. A. Meillet, *Le slave commun*, Paris, 1929, p. 38—39). În aceeași categorie intră toponimul *Muncel* de pe valea Ibarului, pe care Silviu Dragomir îl crede singura dovadă a prezenței nordice a aromânilor (*Vlahii*, p. 177), precum și o serie de vechi împrumuturi lexicale : bg. *carcaluša* < rom. *cerecelușu* (D. Scheludko, *Lateinische und rumänische Elemente im Bulgarischen*, în „Balkan-Archiv“, III, 1927, p. 284) sau scr. *cîra* < rom. *fecioară* (Petar Skok, *Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache*, în ZRPh, XXXVIII, 1914—1915, p. 545).

^{282bis} Probabil că are dreptate I. Șiadbei cînd susține că „numai existența vocalei nazalizate ar putea explica menținerea grupului intervocalic *-br-* în *Cebru* pînă în epoca invaziilor slave în sudul Dunării, căci populația romanică schimbase grupul *-br-* în *-ur-*“ (*Latin d'Orient et roumain commun*, în „Revue des études indo-européennes“, III, 1943, p. 224).

²⁸³ Ioan Pătruț, *Onomastică românească*, p. 79. N. pers. *Ibru* există în bulgară, unde a fost explicat (gresit, după autor) ca o scurtare de la *Ibrahim*. *Ibru* este însă bine reprezentat în onomastica românilor sud-dunăreni (cf. Ioan Caragiani, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, București, I, 1929, p. 103 nota 1, 264 nota 2, II, 1941, p. 245).

²⁸⁴ G. Ivănescu, *La toponymie de la zone carpatique*, p. 4 și 18.

²⁸⁵ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 80 și nota 5. Lipsite de interes sînt celelalte etimologii propuse : a lui G. Weigand : din bg. pentru *Năruja* „a împodobi“ și din ucr. *nerez* „porc nescopit“ pentru *Nereja* [sic !] (*Ursprung*, p. 83), a Margaretei Ștefănescu : *Nereja* [sic !] < bg. *nerězū* „verrat“ (*Elementele rusești-rutene din limba românească și vechimea lor*, Iași, 1925, p. 5), a lui Al. P. Arbore : *Năruja* < v. sl. *narusū* „roșcat“ (*op. cit.*, p. 28), a lui A. D. Xenopol : *Năruja* = rom. *Nera* (= Neagra) + suf. *-șa* (*Istoria românilor*, II, p. 57 nota 26).

²⁸⁶ G. Ivănescu, *Un hidronimic românesc de origie dacică : Năruja*, în AUF (Filologie), III, 1965, p. 267—271.

aria balto-adriatică despre care vorbește Krahe, fără a participa la aria cu toponimie 'europeană veche'²⁸⁷.

Urmîndu-l pe G. Ivănescu, Octavian Răuț crede că hidronimul bănățean *Nera* (popular: *N'érġăn*, *N'árġăn*) este „de o străveche origine autohtonă [sic!]”, întrucît „cu siguranță aceeași explicație este valabilă” și pentru acesta²⁸⁸. El combate etimologia dată de savanții maghiari de la baza *nyr* „mesteacăn”, pentru că acest copac nu-i prea răspîndit în zonă, iar „hidronimele care indică flora sînt de obicei pîraie puțin importante”²⁸⁹. Atît formele populare paralele cît și atestările vechi ale hidronimului (*Narad*, *Naradiu*, *Narag*, *Nyaragh*, *Nyragh*) îl determină pe O. Răuț să invoce și oset. *narăg* „îngust, strîm!” < **narak* „fișie, grumaz”, care va fi fost adus de iazigi prin secolul al IV-lea și se va fi suprapus peste autohtonul **Ner-*; ungerii ar fi preluat numele de la iazigi [sic!], deși n-ar fi exclus ca autohtonii să le fi avut pe amîndouă, iar unul din ele (de fapt, tocmai forma populară!) să-l fi transmis apoi ungurilor²⁹⁰. După cum se vede, ceea ce pentru *Năruja* era simplu și clar, se complică mult în cazul *Nerei*, pentru motivul că formele se opun cu înverșunare ipotezei autorului, obligîndu-l la adevărate tururi de forță.

Urmărind modul cum sînt adaptate în românește toponimele maghiare în -s, constatăm că niciodată nu se produce sonorizarea consoanei²⁹¹; de ex. numele satelor ardeleni *Mires* (două) și *Nireș* (două) au ca prime atestări formele maghiare *Ny(i)res*²⁹². Prin urmare, obiecția adusă de G. Ivănescu etimologiei lui Iorgu Iordan este întemeiată. Nici dacă s-ar pleca de la un magh. **nyárád*, cum procedează pe drept cuvînt Kniezsa István pentru *Niraju* din bazinul Mureșului²⁹³, nu s-ar ajunge în mod firesc la *Nereju* (**Nyárád* > **Nyárágy* > **N'érágyiu* > *Niraju*), deși apropierea este, în acest caz, mai mare. Cuvîntul osetic, deși explică foarte bine numele antic al unui braț al Dunării, *Ναρξασον*²⁹⁴, nu ajută nici ca sens și nici ca formă (> rom. **Nărac*; **Năreag*) la elucidarea numelor *Nerei*. Pe de altă parte, nu este întrutotul justă obiecția că hidronimele majore nu pot avea o bază fitonimică (este suficient să amintim aici numele *Tîrnavei*). Cît privește supoziția că baza **nar* ar fi însemnat „apă”, ea este infirmată de hidronimia baltică, unde în exemple ca lit. *Nar-upe* finala înseamnă ea însăși „apă”. După K. Būga, tema din *Naruža* etc. este lit. *neris* (gen. *neries*) „castor” (dezvoltat din verbul primar, „a se cufunda”, din care provin și bg., ucr. *ńeret*, rus. *nerot* „vîrșă”); Raymond Schmittlein nu era

²⁸⁷ G. Ivănescu, *Un hidronimic românesc*, p. 271. Împotriva explicației prin maghiară a hidronimului *Nereju* se pronunță și Gh. Moldoveanu, bazat pe de o parte pe asemănarea celor două nume, iar pe de altă parte pentru că „e greu de admis, dacă nu imposibil, ca o denumire maghiară să fi putut prînde ca denumire a unei ape, destul de mari, a două sate, tocmai aici, în inima Vrancei” (*Toponimie vranceană*, în „Ateneu”, V, 1968, nr. 8, p. 14).

²⁸⁸ Octavian Răuț, *op. cit.*, p. 258—259. Ideea este reluată și de Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 206.

²⁸⁹ Octavian Răuț, *op. cit.*, p. 258.

²⁹⁰ *Ibidem*, p. 259.

²⁹¹ Ioan Pătruț susține că și în cazul numelor de localități *Cluj*, *Dej*, *Blaj* nu este vorba de o sonorizare românească a unui n. pers. în -š, ci de un sufix originar -ž devenit surd în maghiară (*Nume-de persoane și nume de locuri românești*, p. 110). Același punct de vedere la Sever Pop, *Recueil posthume*, p. 172.

²⁹² Coriolan Suciu, *op. cit.*, I, p. 400, 427.

²⁹³ Kniezsa István, *Erdély viznevei*, p. 26.

²⁹⁴ Cf. Italo Rouca, *Presunti o probabili iranismi nell'onomastica daco-getica secondo la Geografia di Tolomeu*, în „Dacoromania” I, 1973, p. 246.

însă de acord cu această explicație, între altele și datorită convingerii sale greșite că numele de animale nu apar în hidronimie²⁹⁵. Corespondențele hidronimice din țările slave (rus. *Neretva*, *Neretka*, maced. *Neretina*) — considerate ca aparținând stratului preslav²⁹⁶ —, ne conving însă că baza respectivă trebuie să fie un termen entopic, și aceasta în marea majoritate a cazurilor. Judecând după seria apelativelor balto-slave citate de M. Vasmer²⁹⁷, este probabil că sensul va fi fost acela de „adincitură“, „(rîu) adîncit“, adică lipsit de albie majoră, strîns de dealuri sau de munți, după cum avem în vedere teme nominale sau verbale.

Și noi credem că *Năruja*, *Nereju* și *N'ergän* descind din această bază, orientîndu-ne după variantele hidronimelor baltice: *Neris*, de pildă, afluent al Niemenului, este atestat în formele: *Nyeriz*, *Nieriz*, *Nerge*, *Nerga*, *Nergia*, *Neryne*, *Nare*²⁹⁸. Ne întrebăm însă dacă un pîrîiaș de 9 km cum este *Neretina* citată de Ivan Duridanov, sau chiar unul din 29 km cum este *Năruja* și-ar fi putut menține numele preroman în condițiile perturbațiilor demografice din lunga perioadă a migrațiilor. Poziția Vrancei, în apropierea unei trecători transcarpatice, nu este în măsură să confirme mitul autohtoniei locuitorilor săi, întemeiat exclusiv pe textul lui Dimitrie Cantemir (și acela interpretat arbitrar). „Acele trecători, observa cu dreptate Julius Jung, nu alcătuiau pe atunci o graniță, ci mai bine o legătură“²⁹⁹. *Per viam Varanča*, cum aflăm chiar din primul document care-i atestă numele, la 1431, s-au scurs permanent într-un sens sau în altul semințiile călărețe ale turanicilor și ungurilor. Ea a fost teatrul luptelor dintre cumani și unguri, locul unde aceștia din urmă creează, pe la începutul secolului al XIII-lea, o marcă, și unde și-a fixat sediul episcopatul Cumaniei. Iar mai înainte de aceasta, ea a fost lipsită de așezările culturii Dridu, considerată de mulți ca protoromânească, după cum ne-o arată limpede hărțile arheologice de ansamblu ale Moldovei.

Această situație nu este înfirmată de concordanța de sufixe dintre hidronimele vrîncene și cele baltice, pentru că formanții respectivi se întîlnesc și în limbile slave. Sufixul *-ězi* avea o productivitate certă în paleoslavă, unde forma abstracte deverbale: *nomina actionis*, care adesea suportau o concretizare secundară, ce le transforma fie în *nomina agentis*, fie în *nomina acti* (de ex. *vrteži* „virteji“ < *vrteži* „a se învîrți“, *robeži* „margine, mal, capăt“ < *robili*, *robali* „a tivii, a tăia“ ș.a.)³⁰⁰. Era un sufix accentuat, care s-a menținut productiv în bulgară și care provenea din i.-e. *-egjo-; într-o fază mai veche,

²⁹⁵ Raymond Schmittlein, *Étude sur la nationalité des Aestii*. I. *Toponymie lituanienne*, Bade, 1948, p. 96. Pentru frecvența cu totul excepțională a numelor de animale în hidronimia baltică, vezi lunga listă dată de Aleksandras Vanagas, *Baltijskie gidronimy apelljativnogo proishozhdenija*, în XIe *Congrès International*, II, p. 598 — 599, iar pentru răspîndirea acestei nomenclaturi în hidronimia europeană, vezi Gerhard Rohlf, *Europäische Flussnamen und ihre historischen Probleme*, în VI *Internationaler Kongress für Namenforschung*, I, München, 1961, p. 14 — 17.

²⁹⁶ V. N. Toporov, O. N. Trubačev, *Lingvističeskij analiz gidronimov verhnego Podnepronja*, Moscova, 1962, p. 198; Ivan Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, p. 81.

²⁹⁷ M. Vasmer, *op. cit.*, III, p. 65.

²⁹⁸ Raymond Schmittlein, *op. cit.*, p. 95.

²⁹⁹ Julius Jung, *Contribuțiune la istoria trecătorilor Transilvaniei*, extras din „Convorbiri literare“, XXVIII, 1895, p. 35.

³⁰⁰ Cf. Franciszek Slawski, *op. cit.*, p. 69.

el se prezenta chiar în forma *-egû*, din care se pot cita mai puține exemple³⁰¹. Deci, de la un verb *nîreli* „a se cufunda“ noi credem că se putea foarte bine forma un derivat **Nîrêzi* (**Nerez*) cu sensul de „(rîu) adîncit“, iar cu forma mai veche a sufixului, un altul **Nîrêgû* (**Nerêg*), la care s-a adăugat sufixul substantival masculin *-ânû*³⁰²: **Nîrêgânû* (**Nerêgân*), conferindu-i o valoare augmentativă. Deplasarea ștokaviană a accentului a dus la sincoparea celui de al doilea *-e-*, iar primul a evoluat în mod firesc la *ê* velar|ă după palatalizarea lui *n* inițial. Datorită asemănării fonetice, maghiarii au apropiat toponimul de derivatul propriu, *nyárád*, fapt care explică satisfăcător diferențele dintre pronunția românească și înregistrarea numelui în documente. Este probabil că asemănarea cu formele baltice se explică prin folosirea aceluiași sufix, i.e. **-egjo*, cu ambele variante, de la aceeași temă verbală, care, de altfel, a fost utilizată și cu alte sufixe, atît în limbile baltice, cît și în cele slave. Unul dintre ele este sufixul slav *-uža*, care continuă un mai vechi *-ugja* (de ex. *kaluža*/*kaluga* <*kalû* „bailă“) ³⁰³. Tema de la care s-a făcut derivarea a fost, de această dată, substantivală, **ner-* „adîncitură“, care se potrivește perfect cu înfățișarea cursului de apă, o vale foarte îngustă cu numeroase chei. Tema este mai veche decît cea din hidronimele bulgărești și rusești, unde o întîlnim deja sufixată: **nerel-*. Judecînd după cronologia sufixelor realizată de slavii, *Nîrêgân* are numele cel mai vechi, dat probabil odată cu primul val de slavi; *Nîruja* și *Nereju* sînt mai noi, dar mai vechi totuși decît hidronimele slave. Prin urmare, hidronimele românești discutate nu sînt de origine dacică, iar similitudinile lor formale cu cele baltice nu pot fi invocate ca un nou exemplu de paralelism între dacă și baltică, ci ca unul între baltică și slavă. Cu aceasta se elimină unicul punct de sprijin mai ferm al ideii că zona noastră montană se caracterizează prin conservatorism toponimic.

Deși mărturisește că nu a reușit să detecteze nici măcar un singur exemplu de toponim minor păstrat din antichitate, „din lipsa unor dovezi mai concludente, istorice și, îndeosebi, lingvistice“ ³⁰⁴, Mircea Homorodean continuă să creadă că nu numai toponimia majoră, ci și cea minoră poate avea stabilitate în condiții istorice prielnice — cum ar fi acelea care vor fi existat în zonele vechilor „țări“ românești, „al căror caracter unitar dăinuie cu siguranță dintr-un trecut îndepărtat, pe alocuri chiar din antichitate“ ³⁰⁵. Acest punct de vedere contradictoriu se întemeiază pe citarea ³⁰⁶ interpretărilor date de doi lingviști de seamă, George Giuglea și Emil Petrovici, unor hidronime din Hațeg, *Rî de Moare* „Rîul Morilor“ și *Rîu Bîrbat* „Rîul lui Bîrbat“, care ar menține structuri morfologice latinești populare: pl. *moare* <*molae* „mori“ (**rivu de molae*)³⁰⁷ și fuziunea genitivului cu dativul (**rivus barbato*)³⁰⁸.

³⁰¹ *Ibidem*, p. 70.

³⁰² *Ibidem*, p. 130 (despre acest sufix).

³⁰³ *Ibidem*, p. 70.

³⁰⁴ Mircea Homorodean, *Vechea patrie a Sarmizegetusei*, p. 51.

³⁰⁵ *Ibidem*, p. 22.

³⁰⁶ *Ibidem*.

³⁰⁷ G. Giuglea, M. Homorodean, I. Stan, *Toponimia comunei Rîu de Mori (Țara Hațegului)*, în *FD*, V, 1963, p. 42.

³⁰⁸ Emil Petrovici, *Studii*, p. 276. Interpretarea este acceptată și de către Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, p. 139, Ionel Stan, *Quelques problèmes de toponymie roumaine*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. I, p. 1128, N. Stoicescu, I. Hurdubețiu, *Continuitatea daco-romanilor în istoriografia*

Afirmația că „țările” românești s-ar menține ca atare din antichitate nu are un punct de sprijin ferm, istoric sau lingvistic. Este drept că și unii istorici cred că „văile retrase ar putea prezenta o toponimie veche românească”³⁰⁹, se înțelege că „sînt regiuni muntoase cu totul și cu totul lipsite de onomastică românească străveche”³¹⁰ și presupun că „din noianul de hidronime și toponime minore românești pe care le avem, numeroase trebuie să fie de origine străveche”³¹¹; dar recunosc totuși că „dovada peremptorie pentru aceasta [...] nu se poate aduce”³¹². *Rî de Moare* nu este o „numire arhaică”, ci fixează doar pluralul dialectal *moare* pentru *mori*³¹³, iar nefolosirea articolului hotărît în cel de-al doilea hidronim, *Rîul Bărbat*, nu este nici ea un arhaism, ci reflectă impactul sistemului toponimic maghiar (oficial) asupra celui românesc (popular): construcția sintetică este semnalată la început numai în documentele latino-maghiare, în timp ce sintagma genitivă este prezentă în cele românești³¹⁴. (Se pot da și alte exemple de structuri genitivale românești devenite apozitive în nomenclatura oficială maghiară³¹⁵.)

Referindu-se la numele de ape românești mici, C. M. Ștefănescu crede că o parte din ele au rămas neslavizate, iar discordanța dintre caracteristicile fizice ale cursurilor și semnificația numelor în limbile slave ar fi un criteriu pentru a le putea distinge. Hidronimele *Ostra* (bazinul superior al Moldovei) și *Rebra* (jud. Bistrița-Năsăud) nu pot, prin natura lor, avea vreo legătură

română și străină, București, 1984, p. 199. Într-un studiu consacrat „vechimei morii de apă la români”, Constantin C. Giurescu combate presupunerea că românii ar fi înlocuit tirziu rîșnița prin moară, în secolul al VIII-lea sau al XII-lea, sprijinit, pe de o parte, pe „terminologia esențială a morii de apă, [care] e de origine latină” iar pe de alta pe originea toponimului în discuție, care este tot latină, „așa cum au arătat-o filologii din Cluj” (*Probleme controversate*, p. 135–137). Or, nici unul dintre termenii care denumesc părți ale morii nu descinde direct dintr-un termen latinesc, fiind folosit exclusiv (sau inițial) pentru aceasta, ci toți reprezintă extensii analogice ale unor termeni care au fost moșteniți din latină cu alte semnificații: *cai*, *chingă*, *căpăstru* etc. nu provin din lat. *caballus*, *cingula*, *capistrum* etc., ci din rom. *cai*, *chingă*, *căpăstru* cu alt înțeles de bază. Prin urmare, extensia semantică se putea face oricînd, așa încît singura dovadă de vechime rămîne doar numele generic, *moară*. Confundarea etimologiei secundare cu cea primară este aproape o regulă în lucrările istoricilor și etnografilor noștri, care încearcă astfel să determine vechimea întrebuintării unor instrumente meșteșugărești.

³⁰⁹ C. Daicoviciu, în *Dezbaterile*, p. 64. Vezi și I. Nestor, *ibidem*, p. 67 (care crede că în unele regiuni toponimia veche se va fi păstrat mai bine decît în altele).

³¹⁰ C. Daicoviciu, *loc. cit.*

³¹¹ *Istoria României*, I, București, 1960, p. 787.

³¹² *Ibidem*.

³¹³ Vezi D.I.R. s.v. *moară*. Nici G. Ivănescu nu admitea originea latină a hidronimului în discuție, apreciind că acesta ar fi „o deformare a sintagmei române *Rîul de Mori* în *Rî de Moare*, datorită unei transmisii mecanice”, sau păstrarea unui plural *moare* „care a trebuit să existe cîndva în română” (*Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 72). Or, dicționarul atestă menținerea acestui plural presupus ca dispărut.

³¹⁴ De exemplu *Rîu lui Bărbat* într-un document românesc de la 1732 (N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VI, București, 1904, p. 491), față de *Barbalwyze* din documentele latino-maghiare începînd cu anul 1391, care a determinat forma *Rîu Barbat* întîlnită mai întîi în descripția oficială de la 1750 (Coriolan Suciu, *op. cit.*, II, p. 80–81). Hidronimul este corelat de către N. Iorga cu numele lui *Bărbat*, fratele lui Litovoi (*Les Carpathes dans les combats entre Roumains et Hongrois*, în BSH, III, 1916, p. 232; idem, *Histoire des Roumains*, III, p. 152, 168, 205); indiferent de persoana celui în cauză, n. fam. este bine atestat în documentele transilvănene vechi.

³¹⁵ Numele satului *Valea Bradului*, de pildă, este menționat ca *Valya Brad* la 1525, *Balcalbrad* la 1805, *Vályabrád* la 1850, *Válye-Brád* la 1854, dar structura „apozitivă” oficială este concurențată de una populară care, de data aceasta, a reușit să se impună: *Valle Bradului* la 1733, *Vale Bradului* la 1750, *Valya Bradulu*, la 1760–1762 (Coriolan Suciu, *op. cit.*, II, p. 226).

cu sl. *ostră* „ascuțit“ sau cu *rebr* „movilă“³¹⁶. Primul trebuie să fie dacic, dintr-un compus i.-e. **ueis* „a curge“ și **etro* „iute, rapid“, care va fi denumit și alte cursuri de apă, precum este *Bistrila* sau *Bistra*, ulterior slavizate. „Este greu de presupus, argumentează autorul, ca populația băștinașă alături de care s-au așezat vechii slavi, să nu fi numit în nici un fel aceste râuri sau piraie“³¹⁷. Or, hidronimul *Ostra* nu este un termen denominativ primar, ci rezultă dintr-o polarizare, primul denumit fiind muntele de la obârșia sa. Acest fapt reiese limpede din documentul din 1475 care-i servește drept primă atestare: „un munte anume Ostra“³¹⁸. Ținând seama de zona în care apare, *rebra* trebuie explicată din ucr. *rebro* „coastă, ripă“ cu suf. *-ja* („ripoasă“), creație similară cu bg. *Rébăr* < **Rebrji*, de genul masculin³¹⁹, care și-a pierdut elementul palatal inițial impus de sufix. Nimic nu ne îndreptățește, deci, să credem că aceste nume nu au fost date de slavi de la început — și aceasta cu atât mai mult în cazul *Bistrei* și *Bistriței*, dată fiind frecvența și varietatea extraordinară a acestei baze în terminologia hidrografică ucraineană³²⁰.

Informații de procedeu lingvistic de stabilire a elementelor lexicale de substrat prin compararea lor cu lexicul baltic, istoricul C. Cihodaru îl aplică la hidronimia minoră din Moldova. D-și atribuie, astfel, onomasticii geto-dace numele *Jaurei*, „un afluent mărunt al Tutovei“, apropiat de lit. *jaura* „podzol“, „pământ calcaros“, și *Smila*, afluent al Birladului, numit astăzi *Simila*, căruia i-ar corespunde lit. *smilus* „plăcut, delicios“ și care se apropie ca formă de numele localităților antice *Smil(l)a* din sudul Dunării (explicate de către D. Dečev de la gr. *σμιλοξ* „tisă“) ³²¹. Autorul își reia ideile într-un alt studiu, unde mai adaugă un mare număr de antroponime care ar fi de origine geto-dacică, dovedind „continuitatea populației băștinașe romanizate în regiunile nord-dunărene“³²², a căror reanaliză iese din cadrul lucrării de față. *Iaura*, care se întilnește și în toponimia Bucovinei (vezi, de pildă, oiconimul *Jávora* citat de J. B. Rudnyčkyj)³²³, nu este altceva decât genitivul ucr. *jávor* „paltin“, așadar „(Apa) Paltinului“, cu obișnuita redare a lui *-w-* (bilabial) prin *-u-*. *Smila* este corelat de către Gh. Ghibănescu, plecând de la forma modernă a hidronimului, cu un sl. *similij* „negru“(?)³²⁴, iar de către Gustav Weigand cu un bg. *smile* „siminoc“³²⁵ — ceea ce nu s-ar putea admite decât dacă aceasta ar fi unica posibilitate, pentru că este vorba de o zonă de influență slavă *estică*. Ne-am mai putea gândi la o bază antroponimică: n. pers. *Smilo* cu suf. posesiv *-ja* (cf. topograficul bg. *Smilja*, cu aceeași strue-

³¹⁶ C. M. Ștefănescu, *Bistrița, Râmnic, Rebra*, în „Terra“, V, 1973, nr. 6, p. 46–47.

³¹⁷ *Ibidem*, p. 46.

³¹⁸ DJR, A, XIV, XV–I, p. 404. Numele muntelui s-a păstrat pînă astăzi.

³¹⁹ Jordan Zaimov, *Balgarski geografski imena*, p. 153.

³²⁰ Vezi J. O. Dzendzeliv's'kyj, *Sposterečennja nad ukrajins'kymy narodnymy nazvamy hidroroljefu*, în „Onomastica“ (Wrocław), XVII, 1972 p. 116–119, 122. Obiecția noastră vizează și interpretarea hidronimelor *Rînnua*, *Rîbra*, pe care C. M. Ștefănescu crede că le poate exclude din hidronimia de origine slavă și integra celei autohtone (*op. cit.*, p. 47).

³²¹ C. Cihodaru, *Sensul unor hidronimice, toponimice și onomastice geto-dace*, în AUI (Ist.), XIX, 1973, nr. 1, p. 31–32.

³²² *Idem*, *Continuitatea populației băștinașe romanizate în regiunile nord-dunărene și urmele ei în toponimie*, în CI, VIII, 1977.

³²³ J. B. Rudnyčkyj, *Geographical Names of Boikovia*, p. 104.

³²⁴ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XV, Iași, 1926, p. III.

³²⁵ Gustav Weigand, *Ursprung*, p. 77. Teoretic vorbind, etimologia sa este posibilă: cf. *Dimbu* cu *Siminic* la Vidra în Bihor (Traian Mager, *op. cit.*, p. 176).

tură³²⁶), dar dimensiunea cursului (40 km) face prea puțin plauzibilă această ipoteză. Avînd în vedere caracteristica geografică a râului, aceea de torent cu malurile mult erodate³²⁷, ne oprim la ucr. *smila* „vijelioasă, năvalnică“ (subînțeles : *voda* „apă“).

Tot preslav va fi fiind, după Octavian Răuț, numele *Iaunei* (afluent al Cernei bănațene), „singura asemănare ce se poate stabili fiind cu baltul *jauna* 'tînără' și, dat fiind cunoscutele [sic !] afinități dintre balta veche și limba dacilor, hidronimul poate reprezenta un adevărat relict lingvistic, care ilustrează atît caracterul de tinerețe al văii, cît și sacralitatea zonei“; această deducție ar fi confirmată de numele altui afluent al Cernei, *Naiba*, care ar refuza orice altă explicație în afară de v. pers. *naiba* „frumos“ și irl. *néeb* „sfînt“ (dintr-un v. celt. neatestat)³²⁸. În ce ne privește, noi preferăm să vedem în *Iauna* un derivat postverbal de la scr. *jāviti/jāvnuti* „a duce (oile, vitele la pășune)“, „a aduna (oile, vitele)“, cu sensul de „cea care duce sau adună (bolovani, agest)“; evoluția formală se explică prin pronunțarea bilabială a lui *-v-*, caracteristică graiurilor sîrbești din zonă, care a dus la redarea lui prin *-y-*³²⁹. *Naiba* trebuie să aibă aceeași justificare ca și cea a unui hidronim ardelenesc omonim, *Valea Naibii* „valea dracului, prăpăstioasă, greu de străbătut cu caru“³³⁰.

2.3. Debilitatea principiului cantitativ se vădește în mod particular din încercările de a sprijini etimologiile unor hidronime pe „masa“ numelor afluenților lor (sau ale altor obiective geografice vecine), ignorînd decalajele temporale dintre ele. Pentru a susține ipoteza (intemeiată) a originii autohtone a hidronimului *Tisa*, Sever Pop invocă numele românești ale afluenților (*Părăul Bogdan*, *Berbenescul*, *Bălțatul* etc.)³³¹, fără a realiza că între apariția primului și a celorlalte este un interval de mai bine de un mileniu. Asemănător este punctul de vedere al lui G. Giuglea, care susținea că *Abrudul* „se află în mijlocul unei 'mase' topice de această natură, în care elementele românești ating un procentaj impresionant și forța sa de continuitate se explică prin această realitate“³³². Or, din această „masă“ nici unul din nume nu este de origine dacică, pentru a susține presupusa etimologie a *Abrudului*. Tot astfel și lingvistul polonez Mikolaj Rudnicki contestă etimologia *Vistulei* de la baza **veis* (germanică sau celtică) pentru motivul că în bazinul fluviului respectiv nu se întîlnesc decît hidronime slave — de unde etimologia neverosimilă de la sl. com. **svejd*³³³. Stabilind aria muntenească a hidronimelor în *-(l)ui*, de origine pecenego-cumană, I. Conea și I. Donat recurg la criteriul „masei“ pentru a umple acest spațiu cu toponime presupuse a fi tot turcice, dar care se dovedesc

³²⁶ Citat după Jordan Zaimov, *Bългарски географски имена*, p. 159—160.

³²⁷ Vezi I. Hârjoabă, *Relieful Colinelor Tulovei*, București, 1963, p. 103 și harta de la p. 98—99.

³²⁸ Octavian Răuț, *op. cit.*, p. 265.

³²⁹ Vezi Emil Petrovici, *Studii*, p. 140—141.

³³⁰ Traian Pătrășcanu, *Toponimia comunelor Zlatna și Ciugud din raionul Alba*, în „Apulum“, VI, 1967, p. 683. Cf. și bg. *Djavalov dol*, citat de Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 160.

³³¹ Sever Pop, *Recueil posthume*, p. 188.

³³² G. Giuglea, *Traces de l'époque daco-roumaine*, p. 206.

³³³ Mikolaj Rudnicki, *Étymologie du nom de la Vistule et de la dénomination „Venei“* în vol. *Premier Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, p. 204—205. Ipoteza sa a stîrnit o „violentă opoziție“ din partea participanților la congres (p. 209).

a fi de alte origini, cele mai multe avînd fie o bază personală (*Gubavcea, Bărăgan, Dorofei, Bacea, Burdea, Bălăci, Berindei, Uria, Beria, Pogănuț, Comănuț, Talaba, Uzun, Borcea* etc. etc.), fie una apelativică românească (*Bărăcea, Zăval, Caragelele* etc.)³³⁴.

Contextul toponimic este avut în vedere și de către Gheorghe Bolocan și Radu Sp. Popescu, care nu acceptă explicația prin maghiară dată hidronimului oltenesc *Amaradia*, pe de o parte pentru că prezența ungușilor în Oltenia înainte de secolul al XIII-lea (cînd sufixul maghiar *-d* nu se mai folosea) „este greu de acceptat”, iar pe de altă parte pentru că „Valea Amarădiei reprezintă o zonă cu un pronunțat caracter românesc”, întrucît din 139 sate cu nume românești sînt 122³³⁵. Or, dacă avem în vedere faptul că nu s-au putut găsi în limba română nici un nume de persoană și nici un apelativ care să poată explica hidronimul, cu toate încercările lui B.P. Hasdeu³³⁶ și ale autorilor, sîntem obligați de rațiuni de ordin lingvistic să acceptăm soluția originii maghiare³³⁷, cu atît mai mult cu cît ea nu prezintă dificultăți reale, nici în privința temei și nici a sufixului. Tema nu poate fi alta decît magh. *hamar* „repede”, aceeași din hidronimul ardelean *Homorod*³³⁸, cu sufixele arhaice *-d-i*, ambele folosite în toponimia maghiară pînă la începutul veacului al XIII-lea. Funcțiunea celui de-al doilea sufix a fost precizată de către Emil Petrovici³³⁹, care a reușit prin această să elimine ipotezele mai vechi privind existența unor sufixe *-adia* sau *-ia*. Faptul că *-a-* nu a devenit *-o-* ne indică tot o perioadă de pînă la începutul secolului al XIII-lea (cînd acest fenomen își terminase acțiunea în maghiară), iar căderea lui *H-* inițial³⁴⁰ este obișnuită în graiurile olteneste.

Probabil întemeiat pe faptul că în maghiară *hamar* este adverb, Ioan Pătruț consideră că această temă „nu se poate utiliza cu referire la cursul unei ape”; de aceea d-se încearcă o nouă etimologie a *Humorului* (vechi: *Homor*) din Bucovina, de la un n. pers. **Homor* < *Homa* + suf. antroponimic

³³⁴ I. Conea, I. Donat, *Contribution à l'étude de la toponymie péchelégue-comane de la Plaine Roumaine du Bas-Danube*, în vol. *Contributions onomastiques*, București, 1958, p. 154—160. Giudațul amestec este pus pe seama nesiguranței generaie care ăz domni în domeniul toponomastice, unde „este foarte greu să dobîndești certitudini” (p. 160). Ideea determinării zonei de ocupație turanică pe baza „masei toponomastice” îi aparține lui I. Donat, cf. *Așezări omenești*, p. 89.

³³⁵ Gheorghe Bolocan și Radu Sp. Popescu, *Toponimia*, în „Analele Universității din Craiova”, I, 1976, p. 328—329.

³³⁶ Vezi HEM, I, 338—339, 1000—1001 (unde îl compară cu gr. *ἀμαρτωλ* „a curge”, celt. *amar* „albă a unui riu”), II, addenda, VIII—IX. Neverosimiliă este ipoteza lui Constantin Diculescu, după care hidronimul ar menține o combinație v. germ. (gepidică) *hamar* „piatră; ciocan” + **wadi* „apă” (*Die Gepiden*, Leipzig, 1922, p. 96—97).

³³⁷ Primul la noi care a susținut aceasta a fost D. Dan, *Din toponimia românească*, în „Convorbiri literare”, XXX, 1896, vol. II, p. 332—334, care a utilizat cercelările lui Pesty Frigyes. Ulterior etimologia a fost acceptată de N. Drăganu (*Românii*, p. 274 nota 2), G. Ivănescu (*Istoria limbii române*, p. 745).

³³⁸ Pentru care vezi Kniezsa István, *op. cit.*, p. 33. Nejustificată semantic este asociația cu magh. *homorá* „cencav” făcută de Gustav Weigand (*Ursprung*, p. 74), Otto Liebhart (*op. cit.*, p. 34) și Walther Scheiner (*op. cit.*, I, p. 63).

³³⁹ Emil Petrovici, *Studii*, p. 154 și nota 12, 156—157. Finala *-a* reprezintă un element de acomodare.

³⁴⁰ Prima atestare a hidronimului este în forma *Hamaradia*, la 1566 (cf. DIR, B, XVI, III, p. 218).

-or³⁴¹. Nu putem trece însă peste „coincidența” că toponimele românești avînd această temă sînt hidronime³⁴²: *Hamaradia* (afluent al Oltului în Transilvania, 35 km), *Homorodul* (afluent al Oltului în Transilvania, 56,7 km), *Homorod* (în bazinul mijlociu al Someșului, 55 km), *Amaradia* (afluent al Jiului superior, 39 km), *Amaradia* (afluent al Jiului mijlociu, 105 km), *Humorul* (afluent al Moldovei superioare, 26 km), *Humorul* (afluent al Bistriței la Ciocănești). Pe de altă parte, în ipoteza că am fi în prezența unor hidronime personale, ar trebui să existe *cît de cît* o corespondență între frecvența în toponimie a unui nume de persoană (slav) și atestarea lui documentară ca atare. Or, antroponimul nu este atestat nici în onomastica noastră și nici în cea slavă (care se presupune că l-ar fi generat). Aceste considerente, la care se adaugă și cel al dimensiunii respectabile a unor ape, ne fac să respingem ideea că numele lor ar fi hidronime personale slave sau românești. Între funcția adverbială a unui apelativ și cea adjectivală nu există o incompatibilitate în denominația toponimică: o *apă repede* este o „apă care curge repede”, la noi și aiurea, sintagma adjectivală rezultă prin reducerea unei propoziții și menține subiacent determinatul verbal.

Iosif Bălan încercase să derive hidronimul oltean de la un scr. *omara* „brădet” cu suf. colective *-ad* și *-ija*; regăsim ideea la I.-A. Candrea, care, convins de caracterul slav comun al bazei **homor-* „pădure de conifere”, recurge la ea pentru a explica toponime din toate provinciile românești (*Amaradia* din Oltenia, *Homorul* din Bucovina, *Homorogul* din Bihor, *Harmadia* din Banat — a cărei primă atestare este în forma *Homoragya* — etc.)³⁴³. Apelativul *omar(a)* „molid; pădurice” există însă numai în estul Serbiei, descinzînd din *molika* „molid” (de origine „ilirotracică”) ³⁴⁴, așa încît el nu poate fi invocat decît pentru toponime din Banat și, cu unele rezerve³⁴⁵, din Oltenia. Admitem că de la un colectiv **omarad* „molidiș” s-ar fi putut forma un nou colectiv, **Omaradija* „regiune de molidișuri”, dar el nu putea desemna în nici un caz o apă curgătoare; judecînd după materialul prezentat de către Petar Skok, termenii în *-ad-ija* se aplicau fie colectivităților umane (*Srbadija* „sîrbime”, *prostadija* „prostime”), fie zonelor geografice, așadar în funcție coronimică (*Šumadija* = „regiunea pădurilor”) ³⁴⁶. Un hidronim s-ar fi putut forma numai cu suf. *-ja*: **Omaradija* „apa molidișului”, numai că în acest caz *d+j>đ* (**Amaradija*), cum s-a întîmplat în numele unei localități dispărute din

³⁴¹ Ioan Pătruț, *Nume de persoane*, p. 16 și 116. Pentru alte ipoteze — nesatisfăcătoare sub aspect formal și semantic —, vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 60 și nota 1.

³⁴² Este drept că Ioan Pătruț își limitează analiza la numele aflentului Moldovel, dar noi nu credem posibil ca el să fie rupt dintr-o serie hidronimică doar pentru motivul că nu este sufixat. Pentru noi situația este similară cu *Bistra/Bistrița*, *Suha/Sușița*, *Racoș/Răcășdia* ș.a.m.d.

³⁴³ Iosif Bălan, *Numiri de localități*, Caransebeș, 1898, p. 19; I.-A. Candrea, *op. cit.*, p. 76—78. Ipoteza originii sîrbești este susținută mai apoi de către I. Conea, *Dacă topicile cu sufixul -(a)dia din sud-vestul țării noastre sînt de origine slavă sau maghiară*, în „Buletinul Institutului de Cercetări Geografice din R.P.R.”, 1950.

³⁴⁴ Cf. Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, II, p. 555.

³⁴⁵ După Emil Petrovici, toponimia slavă a Olteniei are un caracter bulgăresc (*Studii*, p. 181); noi am zice *preponderent* bulgăresc, pentru că o analiză amănunțită ar putea semnala și elemente sîrbești, apărute probabil ca urmare a colonizărilor. Astfel, noi credem că are dreptate I.-A. Candrea să explice prin sîrbă hidronimele *Omorna* (el reface un feminin de la **omoran*), *Homoriciul* și *Omoricea* (de la un **omorič*), cf. *op. cit.*, p. 77.

³⁴⁶ Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, I, p. 8 și 712.

sud-vestul Olteniei, citat de Emil Petrovici, *Sagëvecü, Sagjavic*, cf. sl. com. **sadjavü*³⁴⁷.

Chiar dacă nu explică toate toponimele în *-adia*, ipoteza origini maghiare este, în cazul de față, singura satisfăcătoare sub aspect fonetic și semantic. Cit privește presupusa dificultate de ordin istoric, ea este mai mică dacă avem în vedere ansamblul toponimelor maghiare din zonă, fie avînd acest sufix compus, „păstrat mai cu persistență în regiunea olteană“ și în Banatul apropiat³⁴⁸, fie altele precum *Gilortul*³⁴⁹. Ele dovedesc că stăpînirea maghiară asupra unei părți a Olteniei era o realitate la începutul veacului al XIII-lea și nu o simplă „veleită de stăpînire prin extinderea banatului de Severin“, cum s-a apreciat într-un comentariu sceptic al diplomei ioanișilor³⁵⁰.

Din analiza modalităților concrete de aplicare a principiului „masei toponimice“ reiese că el nu dă o imagine veridică a stratificării numelor de locuri, ci transferă pur și simplu în trecutul îndepărtat situația actuală. De aceea, „masa“ toponimelor românești nu poate dovedi continuitatea noastră înainte de secolele al X-lea — al XII-lea (cum bine observase M. Gaster), după cum nici „masa“ toponimelor franceze, de pildă, nu probează continuitatea poporului francez în perioada veche a istoriei sale. Problema stratificării nu poate fi rezolvată prin procentaje globale, ci printr-un efort de diferențiere a toponimelor după criteriul valoric.

3. [*Teoria importanței sociogeografice*] — Între numele de loc și obiectul (socio)geografic denumit se stabilesc două tipuri de raporturi : unul *referențial*, *constitutiv*, care dă *natura* semnului lingvistic, și altul *calitativ*, care îi fixează *valoarea* după gradul de importanță a obiectului față de alte obiecte (socio)geografice înconjurătoare. Este evident că, pentru o colectivitate umană, peisajul geografic reprezintă o realitate diferențiată sub aspectul importanței sociogeografice a componentelor, iar acest fapt se reflectă nemijlocit asupra valorii numelor corespunzătoare. *Cu cit obiectul este mai important cu alit numele său are o valoare mai mare, este mai stabil în timp și, prin urmare, are șanse de a fi mai vechi.* Toponimele cu valoare maximă au fost numite *majore* sau *macrotoponime*, iar cele cu valoare minimă — *minore* sau *microtoponime*³⁵¹.

³⁴⁷ Emil Petrovici, *Studii*, p. 185. Sub acest aspect, *Cripădia* (*Crevedia*) și *Cernădia* nu sînt „evident slave“ (O. Densusianu, *Recenzie*, în GrS, I, 1923—1924, p. 351 nota 4 și I-A. Candrea, *op. cit.*, p. 100) decît prin temă, pentru că absența palatalizării lui *-d-* ne dovedește că sufixul nu a fost slav, ci numele au fost maghiarizate.

³⁴⁸ HEM, I, 338—339 (care citează hidronimele *Ciocadia* și *Arpadia* din bazinul Gilortului, pe lângă altele de același fel din Banat).

³⁴⁹ Pentru acesta, vezi explicația convingătoare dată de N. Drăganu (*România*, p. 275 nota), de la un n. pers. de origine germ. *Giroll*, pe care-l întîlnim în multe toponime ungurești vechi. Vechimea acestui hidronim este confirmată de redarea prin *g* a magh. *gy*, care se constată numai în vechile împrumuturi românești din ungurește (cf. Ion Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în DR, X, 1943, p. 307—308). Aceste hidronime, luate împreună, infirmă impresia că „nu există toponime de origine maghiară [...] la sud de Carpații Meridionali (statul ungar n-a cucerit niciodată aceste părți [...] ale Țării Românești)“ (G. Ivănescu, *La toponymie*, p. 20).

³⁵⁰ B. Cîmpina și Șt. Pascu, în *Istoria României*, II, București, 1962, p. 144. Fără îndoială, stăpînirea maghiară n-a însemnat și o colonizare efectivă a Olteniei nordice : în condițiile existenței unei populații românești mai rare, pentru impunerea unor nume erau suficiente cîteva așezări întărite.

³⁵¹ Primul care folosește termenii *micro-* și *macrotoponimie* este Petar Skok (*La linguistique de Ferdinand de Saussure*, p. 127).

R rezistența în timp a toponimelor majore se explică prin aceea că sînt cunoscute de un mare număr de oameni, avantaj care le asigură persistența chiar în condițiile unor mișcări demografice importante. (Desigur, avem în vedere cunoașterea toponimelor la nivel popular, *organică*, — așa cum este cunoașterea numelui unui râu de către riverani — iar nu pe cea la nivelul normei, *artificială*, — din auzite sau din citite —, pe care o constatăm în ultimele secole ca urmare a difuzării cunoștințelor cu mijloace moderne de mass media.) Așa se explică de ce între numele din această categorie și limba folosită de vorbitori se creează decalaje temporale mai mult sau mai puțin importante (de secole sau chiar de milenii) care nu există în cazul toponimelor minore. Primele sînt, de obicei, lexeme fără semnificație pentru vorbitori, „moarte, netraducibile“, pe cînd celelalte sînt cuvinte, „vii, traducibile“³⁵², care mai circulă fie în zona respectivă, fie în alte graiuri ale limbii. Formal, toponimele majore ni se prezintă astăzi ca elemente simple, în timp ce toponimele minore pot fi constituite și din perifraze, sintagme sau compuse încă analizabile; tipologic, primele sînt preponderent descriptive (îndeosebi hidronimele, pentru că dimensiunile mari ale cursurilor de apă pot fi cu greu asociate cu nume de persoană), pe cînd celelalte sînt preponderent personale.

Întrucît ponderea toponimiei majore în ansamblul unei limbi este cu mult mai mică decît cea a toponimiei minore, perspectiva diacronică deschisă de teoria importanței sociogeografice este exact opusă celei subsecvente teoriei „masei toponimice“: *cu cît masa numelor avînd aceeași origine este mai mică, cu atît cîmpoentele ei sînt mai vechi (și invers)*.

Punctul de plecare al acestei teorii îl constituie rezultatele studiilor etimologice asupra hidronimiei europene. Referindu-se la partea austriacă a bazinului Dunării, W. Steinhauser constată că numele cele mai vechi, celtice, le au confluenții săi, afluenții mai importanți au nume slave, iar râurile mai mici au nume noi, germane³⁵³. În Italia, „numele celor mai mari cursuri de apă, ale văilor sînt în mare parte etrusce“³⁵⁴. Marea majoritate a hidronimelor din zona Alpiilor de Coastă s-au format în „limba dialectală“, în timp ce „numele râurilor celor mai importante s-au fixat din timpuri imemorabile, unele avînd rădăcini celtice sau preceltice“³⁵⁵. După Marcel Baudot, stratul cel mai conservator al toponimiei Normandiei îl constituie hidronimia, și „în particular numele râurilor celor mai importante prin lungimea cursului și debitul lor“, care „par să trimită la epocile preistorice și să se exprime adesea prin termeni împrumutați din limbi preindo-europene“³⁵⁶. „Cu cît un râu este mai scurt, susține lingvistul francez, cu atît mai puțin numele său își poate menține forma primitivă; aceeași situație pentru numele topografice (*lieux-dits*), care se reînnoiesc frecvent și din care majoritatea nu datează dinaintea secolului al XVI-lea sau al XVII-lea“³⁵⁷. În Franța, observă A. Dauzat, „toate for-

³⁵² *Ibidem*, p. 131.

³⁵³ W. Steinhauser, *Flussnamen und Volkstum in der deutschen Ostmark*, în vol. *Premier Congrès*, p. 181—187.

³⁵⁴ Carlo Battisti, *Per la Raccolta toponomastica regionale*, Florența 1927, p. 2.

³⁵⁵ Camille Blanchard, *Les noms des cours d'eau des Alpes Cottiennes*, în vol. *Troisième Congrès*, II, p. 335.

³⁵⁶ Marcel Baudot, *Stratigraphie hydronymique de la Normandie*, în vol. *Proceedings of the ninth International Congress of Onomastic Sciences*, Louvain, 1969, p. 147.

³⁵⁷ *Idem*, *Éléments de reconstitution des hydronymes disparus*, în vol. *VI Internationaler Kongress für Namenforschung*, II, München, 1961, p. 121. Considerăm nefondată supoziția lui

mașiile, începând cu epoca latină, desemnează cursuri de apă din ce în ce mai mici. Cele mai importante își primiseră denumirile mai dinainte. Dimpotrivă, piraiele sînt susceptibile să-și schimbe mai ușor numele, pentru că ele nu sînt cunoscute decît de grupuri mici de oameni, opunînd astfel o rezistență mai mică la inovații decît ansamblul populațiilor riverane și depinzînd de un rîu mare³⁵⁸. Nu numai numele marilor fluvii europene (*Arar, Liger, Sequana, Matoes* etc.), sau ale lanțurilor de munți (*Alpi, Pirinei, Apenini, Dinara* etc.), ci și cel al marilor insule (*Melita, Coreyra, Curicum* etc.) sînt, după Petar Skok, de origine preindo-europeană; la polul opus se situează cursuri mici de apă, ale căror nume, ca și ale topograficelor, sînt luate din „dialectul” respectiv³⁵⁹. Vladimir Georgiev constată că nomenclatura marilor rîuri de pe teritoriul Bulgariei este cea mai conservatoare, de unde și importanța sa deosebită pentru istoria popoarelor vechi³⁶⁰.

În știința românească, distincția valorică a toponimelor este folosită de timpuriu, în manieră intuitivă, pentru a apăra teza continuității românilor în Dacia. „Cît se atinge de hidrografie — susținea B. P. Hasdeu — afară de *Dimbovița* și *Ialomița*, unde au domnit în realitate slavii în curs de mai mulți secolii, nu s-a slavizat în Dacia nici un *fluviu*, nici o *apă mare*, ci numai *rîuri de a doua mînă*, numai *rîulele* și *păraie* [s.a.]”³⁶¹. În cercetarea istorică a toponimiei românești, A. D. Xenopol pleca în primul rînd de la numele de ape, pentru că apele „străbat o întindere mai mare de țară și indică deci așezări mai însemnate de poporație, care cuprindeau aproape tot lungul curgerii lor”; numele „slavone” au învins acolo unde „cea mai mare întindere a cursului rîurilor” a fost de la început ocupată de slavi³⁶². „Cînd un popor ocupă o țară”, observă foarte just Xenopol, el „ie posesiune de țara lui mai întîi într-un chip generic, înainte de a o ocupa cu de amăruntul, de a o împărți în părțile, de a stabili în ea proprietatea individuală, care este de obicei contimpurană cu întemeierea orașelor și a satelor”³⁶³; „ar fi deci în firea lucrurilor — continuă istoricul nostru — că, dacă ungerii și nemții ar fi fost cei dinții locuitori ai Daciei, să se găsească măcar numele celor mai însemnați munți și celor mai mari ape de obîrșie ungurească sau germană. Le găsim dinpotrivă românești sau dace”³⁶⁴. Deși analizele sale etimologice sînt mai mult decît discutabile³⁶⁵,

H. Hardenberg (*Sur l'antiquité des lieux-dits néerlandais*, în vol. *Troisième Congrès*, II, p. 156 — 157), după care absența totală din documente și hărți a microtoponimelor înainte de secolul al XII-lea nu ar dovedi că formarea lor este tardivă, ci s-ar explica printr-o dorință de selectivitate a notarilor. Cf. și Ch. Bruneau, *Limites des dialectes wallon, champenois et lorrain en Ardennes*, Paris, 1913, p. 96 nota 1: „Nu trebuie să ne mai iluzionăm asupra vechimii topograficelor (lieux-dits). Topograficele își schimbă ușor numele”.

³⁵⁸ Albert Dauzat, *Les Noms de lieux. Origine et évolution*, Paris, 1947, p. 203.

³⁵⁹ Pierre Skok, *Des lois toponomastiques*, în vol. *Quatrième Congrès International de Sciences Onomastiques*, Uppsala, 1954, p. 495. Aceasta ar fi o „lege toponomastică”, dar nu în sensul strict al termenului, ci mai degrabă în cel de „ipoteză de lucru” în cercetările toponimice (*ibidem*, p. 495, nota 1).

³⁶⁰ Vladimir Georgiev, *Die europäische Makrohydryonomie und die Frage nach der Urheimat der Indoeuropäer*, în vol. *Proceedings of the eighth International Congress of Onomastic Sciences*, Haga, 1966, p. 188.

³⁶¹ B. P. Hasdeu, *Istoria critică*, I, p. 281.

³⁶² A. D. Xenopol, *Istoria românilor*, II, p. 56.

³⁶³ Idem, *Teoria lui Rösler*, p. 210.

³⁶⁴ *Ibidem*, p. 211.

³⁶⁵ B. P. Hasdeu observa cu privire la Xenopol: „Domnia sa nu e nici o fărîmă de lingvist, și chiar fuge de lingvistică, iară cînd cîntează a se apropia de ea comite erori nemaipomenite”

este cu totul remarcabilă încercarea lui Xenopol de a stabili un sistem unitar de corelații între valorile toponimelor și straturile lingvistice : „Îndeobște se poate observa o regulă destul de statornică în împărțirea numirilor geografice ; anume munții cei înalți și râurile cele mari poartă mai toate nume românești ; piscurile secundare precum și apele de a doua mână sînt de asemenea în mare parte românești. Munții și apele nu poartă numiri ungurești decît în apropierea cîmpului sau, din cauze particulare, în ținuturi locuite de secui. Orașele poartă în cea mai mare parte nume streine ; satele sînt aproape pe jumătate cu nume românești, pe jumătatea cu nume streine. Cît despre numele slavone, ele sînt amestecate mai de aproape cu acele românești. Cîteva piscuri înalte, multe mai mici și numeroase riuri de a doua mână poartă numiri slavone“³⁶⁶. Și în altă parte, o concluzie care s-a impus : „Elementele principale ale oricărei regiuni geografice, munții și râurile sale [mari], poartă nume ce țin prin obârșia lor de poporul românesc. Osatura [toponimică a] țării este românească“³⁶⁷.

Continuîndu-l pe Xenopol, N. Iorga deosebește și el „numele de munți și ape, de-o parte, și cele de localități, de alta“. Apele cele mai mari (*Dunărea*, *Prutul*, *Siretul*, *Someșul*, *Mureșul*) „și-au păstrat vechile lor nume“, în timp ce afluenții principali (*Moldova*, *Bisrița*, *Putna*, *Prahova*) sau riurile mai mici (*Cerna*) au nume slave ; oronimia are o configurație compozită, pe cînd numele de localități sînt în mai mare parte „slavone“³⁶⁸. Geograful Ion Conea, a cărui pregătire lingvistică era cu totul deficitară, avea impresia că „numirile topice privitoare la morfologia unităților mari din munții noștri, ca și a multora dintre virfurile înalte, sînt în bună măsură străine, pe cîtă vreme — lucru foarte interesant — nomenclatura mărunță a muntelui mișună de numiri românești“³⁶⁹. Într-un studiu privind numele de locuri din Ținutul Secuilor, un alt geograf, Sabin Opreanu, susține cu destul teamei că toponimele minore (cum sînt cele maghiare din această zonă) „nu sînt însă o dovadă indiscutabilă de întietate. Sînt însă o dovadă de preponderență numerică a elementului care le-a dat“ ; într-o mapă toponimică, „numirile apelor mari se păstrează cu tenacitate“, apoi cele de munți care „sînt întotdeauna o dovadă foarte puternică de vechimea și pînă la un anumit grad întietatea elementului etnic care le-a botezat“³⁷⁰.

Teoria importanței sociogeografice a toponimelor numără printre adeptii săi și cîțiva lingviști români de seamă. Raportul invers proporțional dintre cantitatea numelor de aceeași origine și vechimea lor este intuit foarte bine de Th. Capidan : „[...] În domeniul numelor locale trebuie făcut deosebire între formele românești care s-ar fi putut naște în trecutul apropiat și între

(*Dare de seamă*, în AAR (Adm.), VII, 1884—1885, p. 182). Aprecieri la fel de severe privind valoarea părții lingvistice a studiilor lui A. D. Xenopol au făcut Ovid Densusianu (*Istoria limbii române*, I, București, 1961, p. 191) și Alexandru Philippide (*op. cit.*, I, p. 733).

³⁶⁶ A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler*, p. 212.

³⁶⁷ *Ibidem*, p. 209.

³⁶⁸ N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, I, p. 156—158.

³⁶⁹ Ion Conea, *Între toponimie și geografie*, în BSG, XLVII, 1929, p. 341.

³⁷⁰ Sabin Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din Ținutul Săcutilor*, în „Lucrările Institutului de Geografie din Cluj“, II, 1926, p. 1—2. În altă parte, autorul arată că „săcuii n-au botezat nici o apă mai de seamă în ținutul zis al lor, dimpotrivă, vedem că cea mai importantă, *Feiernycul*, a fost botezat de români“ (p. 25) ; este vechiul rom. *Alba* (înregistrat ca atare la 1868 de Orbán Balász), tradus prin *Fehér* și *Nicá* „Mică“, reluat în forma : *nyikó*. Rîul respectiv are 33 km.

acelea care poartă pecetea antichității. Numai cele din urmă prezintă o valoare pentru deducțiile noastre istorice. *Ele sînt foarte rare* [s.n.]³⁷¹. Și după Iorgu Iordan valoarea toponimelor pentru studiile etnologice este diferită. El crede că „se poate stabili o adevărată ierarhie, după natura materială a locului denumit. Cele mai vechi, ca fiind mai rezistente, sînt numele masivelor muntoase și ale apelor mari, cunoscute [...] de toate popoarele prin teritoriile cărora își întind ramificațiile. Tot așa trebuie considerate ca avînd o vechime și, deci, o importanță mai mare, în comparație, de pildă, cu ale așezărilor umane, numele cîmpilor și, în general, acelea ale accidentelor solului”³⁷².

Delimitarea valorică a toponimelor românești este utilizată și de Emil Petrovici în multe din studiile sale. Combătînd teoria succesiunii de straturi toponimice slave în Moldova (cel mai vechi — bulgar, cel mai nou — ucrainean), susținută de Iorgu Iordan, el recurgea la acest criteriu pentru a respinge etimologia din bulgară a hidronimului *Cernul*: teoretic posibilă, ea este greu de admis pentru că „numele unor cursuri de apă atît de mici nu se conservă de obicei mult timp”³⁷³. Argumentul, pe deplin convingător, este extins apoi la întreaga toponimie slavă a provinciei: „În cazul că s-ar fi păstrat toponimice «slave vechi» de tip slav meridional în Moldova, acestea ar trebui să constituie toponimia majoră a provinciei; numele de rîuri și numele orașelor — toponimicele care sînt cele mai vechi în orice regiune — ar trebui să prezinte particularități slave de sud. Dar hidronimicele de origine slavă [...] nu prezintă trăsături fonetice slave de sud, ci unele dintre ele au un aspect net slav de est”³⁷⁴. Emil Petrovici era convins că originea românească a toponimiei minore nu poate constitui un argument pentru continuitatea românilor; singura dovadă concludentă ar fi furnizată de numele marilor cursuri de apă, care sînt „cele mai vechi toponimice ale unei regiuni”³⁷⁵. Or, hidronimia noastră majoră nu reflectă evoluția formelor antice pe terenul limbii române (cum au crezut unii istorici și lingviști), ci prezintă caracteristici fonetice ale filierei slave, spre deosebire de hidronimia minoră, care include „foarte multe nume românești”³⁷⁶. De aici concluzia că „nici la nord și nici la sud de Dunăre nu există o toponimie veche românească”³⁷⁷. Deși mai puține decît cele românești, toponimele maghiare din Moldova — între care și hidronime — desemnează obiective (socio)geografice importante, ceea ce înseamnă că, aici, ungerii „s-au fixat înaintea românilor”³⁷⁸.

După cum se poate observa, aplicarea *stricto sensu* a teoriei de care ne ocupăm pare să contravină tezei continuității poporului român nu numai pe teritoriul său actual, dar și în sudul Dunării, unde aproape întreaga toponimie

³⁷¹ Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*. Discurs de recepție la Academia Română, București, 1936, p. 56. Cf. idem, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 15: „Între numele de locuri, importante sînt cele care prezintă o tradiție autohtonă, în sensul că ele reprezintă continuarea pînă astăzi a unor nume mai vechi. Dar acestea sînt rare chiar și la popoarele care au o tradiție istorică, și cu atît mai rare la populațiile lipsite de această tradiție, cum este cazul macedoromânilor”.

³⁷² Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, p. 3.

³⁷³ Emil Petrovici, *Toponimice slave de est*, I, p. 58.

³⁷⁴ *Ibidem*, p. 59.

³⁷⁵ Idem, *Studii*, p. 243 și *Dezbaterile*, p. 14.

³⁷⁶ Idem, în *Dezbaterile*, p. 8.

³⁷⁷ *Ibidem*, p. 11.

³⁷⁸ *Ibidem*, p. 24.

românească are un caracter minor³⁷⁹. De aceea, teoria a fost contestată în ultimul timp de către lingviștii noștri, care au preferat să uzeze de „cheia“ descoperită de George Giuglea, cu atât mai mult cu cât ea putea „dovedi“ continuitatea noastră oriunde există actualmente români — și aceasta fără eforturi analitice deosebite. În plan teoretic, opoziția s-a manifestat prin încercări de minimalizare a importanței istorice a toponimiei majore și de supraestimare în acest sens a valorii microtoponimiei.

3.1. Astfel, O. Vințeler și M. Oros critică metoda selectivă de studiere a nomenclaturii topice, care „neglijează faptul că toponimele reprezintă un sistem“ (sistemul ar fi „toponimia unei regiuni în totalitatea ei“) ³⁸⁰. Micro- și macrotoponimele formează un „tot unitar“ și, în consecință, „nu este posibilă“ deosebirea lor, pentru că ea „nu există în realitatea obiectivă“ ³⁸¹. Este drept că toponimia unei zone reprezintă un ansamblu *parțial structurat*, însă ea este departe de a alcătui un „tot unitar“, cum consideră autorii. Sistemul toponimic nu înseamnă simpla contiguitate a denumirilor, după cum nici sistemul lexical nu se reduce la coprezența unor cuvinte în frază. Dar înseși structurile existente nu reprezintă o realitate pancronică, ci se realizează progresiv de-a lungul timpului datorită unor procese structurale continue (diferențierea și polarizarea). Perspectiva sincronică, urmărind modalitățile de organizare, de integrare în ansamble a numelor, nu se poate substitui celei diacronice, pentru că din întregul de astăzi doar „osatura“ este veche.

Deși recunoaște că toponimele majore sînt „cele mai vechi“, Mircea Homorodean neagă posibilitatea stabilirii unei „limite precise“ între cele două categorii, cită vreme „nu rare sînt cazurile cînd unul și același toponim face parte, în același timp, din toponimia majoră și din cea minoră“ (de ex. *București, Iași, Galați*, ca nume de orașe și de sate) ³⁸². Limita este variabilă alît în spațiu („unul și același nume poate fi socotit, într-un fel, ca toponim minor dacă îl raportăm la toponimia unui județ sau a întregii țări, sau ca toponim major dacă îl raportăm la toponimia unei așezări“), cit și în timp, pentru că toponimele majore își pot pierde valoarea, iar cele minore și-o pot spori (de ex. numele vechi al *Bistriței* ardelenice era *Repedele*, care apoi a desemnat doar un afluent al cursului superior, „după cum a arătat G. Kisch“) ³⁸³. Concluzia sa este că „atît ca structură, cit și ca valoare nu există diferențieri tranșante între toponimia considerată majoră și cea minoră“ ³⁸⁴. O. Vințeler și M. Oros ne încredințează și ei că „de foarte multe ori [sic !] microtoponimele pot deveni macrotoponime și invers“ (de ex. hidronimul *Bistrița* din Moldova „a devenit cunoscut în teatla țara“ datorită hidrocentralei construite aici) ³⁸⁵. Ei nu admit că toponimele minore au un „caracter schimbător“, pentru că multe din ele „rămîn neschimbate secole de-a rîndul“ și consideră că „mărimea și importanța diferitelor obiective geografice sînt destul de relative“ (unui bucureștean, de pildă, „*Feleacul* nu-i sugerează nimic“) ³⁸⁶.

³⁷⁹ *Ibidem*, p. 9-10; idem, *Studii*, p. 242.

³⁸⁰ O. Vințeler și M. Oros, *Observații privind delimitarea microtoponimiei de macrotoponimie*, în CL, XIV, 1969, p. 109.

³⁸¹ *Ibidem*, p. 110.

³⁸² Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei*, p. 20-21.

³⁸³ *Ibidem*, p. 22-23.

³⁸⁴ *Ibidem*, p. 23.

³⁸⁵ Vințeler — Oros, *op. cit.*, p. 110.

³⁸⁶ *Ibidem*, p. 111.

Cît timp *București* (orașul) și *București* (satul) denumesc obiecte socio-geografice diferite, nu poate fi vorba, însă, de „același toponim“, ci de omonime : semnul toponimic nu este doar un ansamblu sonor, ci include un raport referențial, care este condiția însăși a funcționării sale. Prin urmare, este imposibil de admis că „unul și același“ nume ar putea aparține simultan toponimiei majore și celei minore. Variabilitatea în spațiu a limitei dintre cele două categorii nu este o stare de fapt, ci o impresie rezultată din amestecul perspectivelor de apreciere. Ca și fondul lexical principal, care se stabilește nu plecînd de la graiuri, ci de la ansamblul limbii române, toponimia majoră *propriu-zisă* (sau *absolută*) se delimitează prin raportarea la întregul teritoriu românesc (pentru perioada modernă), sau la provinciile istorice românești (pentru perioada anterioară unirii)³⁸⁷. După cum fiecare grai oferă un fond principal de cuvinte suplimentar, necunoscut altor graiuri, tot astfel fiecare microzonă geografică are și un fond propriu de toponime majore (*zonale* sau *relative*), ignorate în spațiul geografic înconjurător. Nu natura unui toponim variază, ci nivelul nostru de apreciere ; or, am putea vorbi de o variabilitate obiectivă numai dacă toponimul și-ar schimba natura în condițiile menținerii perspectivei analitice.

Fără îndoială că, în diacronie, se poate constata o variabilitate a valorii toponimelor, îndeosebi a numelor de localități, care depind de curba creșterii sau descreșterii prestigiului așezărilor respective. În cazul hidronimelor, însă, schimbările (extensii sau restricții ale desemnatului) se produc cu mult mai rar, așa încît ele se pot considera neglijabile. Cu totul neverosimilă este ipoteza lui G. Kisch, după care *Bistrița* (afluentul Șieului) s-ar fi numit înainte *Repedea* : mai întii, restricția se face de la numele apei la cel al cursului său superior (sau inferior), iar nu la cel al unui afluent ; în al doilea rînd, răspîndirea excepțională a hidronimelor formate de la tema *bystryj* în Carpați³⁸⁸ face nesemnificativă coprezența denumirilor *Bistrița — Repedea*, care reflectă fiecare o caracteristică frecventă a apelor de munte. Cît privește *Bistrița* din Moldova, ea nu a devenit, ci a fost dintotdeauna un hidronim major, binecunoscut în întreaga provincie istorică. Oricum, schimbările care afectează valoarea unui toponim de-a lungul timpului, reprezentînd o realitate diacronică, nu se pot invoca pentru a nega o delimitare prin excelență sincronică, ce servește, de fapt, ca bază de apreciere a schimbărilor înseși. Cercetînd documentele, ne convingem, într-adevăr, că multe toponime minore au o remarcabilă rezistență în timp ; dar această calitate se manifestă numai în condiții istorice favorabile. Cînd are loc o suprapunere de straturi lingvistice, rămîn din ele foarte puține³⁸⁹, iar cînd populația se deplasează, nu mai rămîn decît toponimele majore absolute. Rezistența unor toponime minore românești în perioa-

³⁸⁷ Anchetele noastre din Moldova relevă faptul că toponimia majoră propriu-zisă (la nivelul provinciei istorice) este bine cunoscută de vorbitori indiferent de unde sînt (hidronimele cele mai importante, numele principalelor orașe și ale munților mai înalți).

³⁸⁸ Marian Jurkowski găsește numai în Carpații nordici 50 de hidronime formate de la această temă (*Aus der Hydronymie der polnischen Karpaten*, în vol. *X Internationaler Kongress*, II, p. 492).

³⁸⁹ Pentru menținerea de toponime majore zonale românești după suprapunerea unui strat toponimic ucrainean, vezi Ioan Loblac, *Interacțiuni româno-rușele în toponimia văii rîului Moldovița (județul Suceava)*, în vol. *Lucrările simpozionului de toponimie*, p. 165 și *passim*; E. Janitsek și Șt. Vișovan, *Stratul vechi românesc al toponimiei din Rona de Sus (jud. Maraureș)*, în CL, XIV, 1969, p. 101—103 și *passim*.

da de stabilitate creată prin apariția statelor feudale nu se confirmă în perioada marilor invazii care au devastat spațiul nord-dunărean.

De la punerea pe același plan a toponimiei majore și a celei minore și pînă la inversarea raportului valoric dintre ele nu este decît un pas, pe care îl și face Vasile Ioniță : „În timp ce microtoponimia se află mai aproape de limba vorbită și nu este supusă transformărilor determinate de măsurile arbitrare ale administrațiilor, găsindu-se undeva, la periferie și conservindu-se mai bine, toponimia majoră, mai ales numele așezărilor, a suferit, din diferite cauze, de-a lungul vremii, schimbări numeroase”³⁹⁰. Atitudinea sa este determinată de situația din Banat, unde există „o nepotrivire frapantă între caracterul și originea numelor (oficiale) de așezări și toponimia minoră (populară) din hotarele lor”³⁹¹. Discordanța a fost sesizată și de alți cercetători, cu referire la Transilvania, care au interpretat-o plecînd de la o sugestie a lui W. Meyer-Lübke, în sensul anteriorității populației care a creat contextul microtoponimic³⁹². În sfîrșit, Vasile Ioniță este convins că nu numai rîurile mari, dar și micile cursuri de apă pot avea nume foarte vechi³⁹³.

Punctul de vedere al lui Vasile Ioniță se bazează pe o dublă eroare : reducerea toponimiei majore la categoria numelor de localități și înglobarea numelor de localități „naturale” în seria celor impuse de autorități. Or, dacă oiconimele sînt susceptibile de a fi malformate de-a lungul timpului, această vulnerabilitate se constată mai rar la alle categorii, cum este cea a hidronimelor majore ; iar dacă unele nume de așezări sînt creații artificiale, nu înseamnă că toate ar fi în aceeași situație. Dimpotrivă, în marea lor majoritate numele de localități sînt mai vechi decît toponimele minore din zona lor³⁹⁴ — și aceasta nu numai în Moldova și în Muntenia, unde denominația a avut în evul mediu, cu puține excepții, un caracter „natural”, dar și în Transilvania. Un criteriu de determinare a naturii unui nume de localitate străin poate fi acela al existenței în zonă a altor toponime importante de aceeași origine : dacă el este efectiv izolat față de toponimia zonei, atunci fie că a fost dat de locuitorii străini din vecinătate, fie că a fost implantat de către oficialități ; iar dacă el nu este unic, atunci este cu siguranță „natural”.

Necesitatea inversării raportului dintre cele două categorii este susținută în termeni categorici și de către Gh. Bolocan și Radu Sp. Popescu³⁹⁵. După autori, termenii entopici „participă la crearea unui microsistem cu caractere locale, care se stabilește în decurs de secole și care poate fi schimbat numai dacă populația care le-a creat este înlocuită cu altă populație”. Vechimea acestui microsistem ar fi dată, pe de o parte de utilizarea „unui fond lexical cu circulație mare în limba română”, iar pe de alta de atestarea timpurie a unor toponime „compuse”, de tipul *Coada Seciului* în veacul al XVI-lea, care presupune existența mai dinainte a unui toponim *Seciul* : „atestarea cuvîn-

³⁹⁰ Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 23.

³⁹¹ *Ibidem*, p. 24.

³⁹² Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 151 ; George Giuglea, *Cuvinte românești*, p. 327 ; E. Petrovici, *Toponimie ungurească*, p. 113—115 ; Șt. Pascu, *Cuvînt înainte* la vol. *Studii de onomastică*, Cluj-Napoca, 1976, p. III ; V. Frățilă, *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei*, în LR, XIX, 1970, p. 238 ; Radu Sp. Popescu, *Mărturii toponimice privind istoria Transilvaniei*, în LR, XXII, 1973, p. 310—311.

³⁹³ Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 37 nota 57.

³⁹⁴ Cf. Petar Skok, *Des lois toponomastiques*, p. 495.

³⁹⁵ Gheorghe Bolocan și Radu Sp. Popescu, *op. cit.*, p. 330.

telor care participă la astfel de denumiri poate fi împinsă cu câteva secole în urmă". Referindu-se la asemenea toponime, autorii susțin că, „tratate în ansamblu, importanța lor depășește cu mult pe aceea a așa-ziselor toponime majore, acele unicate de care s-au folosit în trecut mulți cercetători pentru a construi teorii pe care istoria științei noastre le trece acum printre eșecuri“.

Nu știm la ce teorii se referă autorii, dar a susține că nume precum *Coadă Seciului* ar fi mai vechi decât, să zicem, un hidronim major ca *Ialomița* nu ni se pare a fi o temelie sigură pe care s-ar putea înălța succesele „științei noastre“, chiar dacă i-am mai acorda toponimului *Seciul* vreo două-trei secole de existență solitară. Între constituirea unui microsistem lexical și cea a unui microsistem toponimic nu poate exista un raport de determinare temporală, pentru că vechimea termenilor entopici nu se confundă cu cea a toponimelor corespunzătoare. Când locuitorii unui sat își părăseau vatra veche — fenomen frecvent în evul mediu — atunci ei puteau crea în altă parte în scurt timp un nou microsistem toponimic apelînd la lexicul entopic binecunoscut. Nici crearea structurilor toponimice nu durează „secole“ cît timp principiile structurării sînt cunoscute : dacă o poiană va fi numită, de pildă, *Seciul*, o serie de obiective geografice apropiate îi vor împrumuta numele (*Muntele Seciului*, *Pîrîul Seciului* etc.). Este evident că termenul vechi din aceste sintagme este *Seciul*, dar a crede că între el și numele pîrîului există un mare decalaj temporal înseamnă a admite că în tot acest timp pîrîul nu a avut nume. Prin urmare, *dacă constituirea de cîmpuri lexicale sau de structuri toponimice abstracte sînt procese de durată, manifestarea acestora într-o nomenclatură concretă se face mai mult sau mai puțin spontan.*

3.2. Supoziția că și rîurile mai mici pot avea nume vechi, pe care o aflăm deja la A. D. Xenopol³⁹⁶, reapare în toponomastica europeană contemporană ca o reacție împotriva aplicării prea stricte a principiului importanței în cercetările de tip stratigrafic. Citînd opinia prof. Scherer, G. Devoto apreciază că acest principiu ar fi contrazis de existența, pe de o parte, a unor „nume de fluvii, în general minore“, de origine preindo-europeană, iar pe de altă parte a numelor indo-europene date unor fluvii dintre cele mai mari (*Dunărea*, *Rînul* etc.) ; nu rîurile mici, ci dimpotrivă, marile fluvii sînt cele care își schimbă numele mai des³⁹⁷. După Jordan Zaimov, zona Peninsulei Balcanice ar contrazice situația constatată în hidronimia Europei centrale, unde nomenclatura antică a marilor fluvii se păstrează cel mai bine; aici, din contră, au dispărut *Ἰστρος* (înlocuit de *Dunav*), *Ἐβρος* (înlocuit cu *Marica*), *Ἀξιός* (înlocuit de *Vardar*)³⁹⁸. Yves Edouard Boeglin susține că metoda clasificării rîurilor după mărime este „inutilizabilă“ în hidronimia sîrbă, pentru că un hidronim major antic se poate păstra și ca nume al unui afluent din cursul superior al unui rîu, „al unui pîrîiaș fără nici o importanță sau chiar al unui izvor“³⁹⁹.

³⁹⁶ A.D. Xenopol, *Teoria lui Rösler*, p. 190 : „Nu numai cursurile de apă de oarecare însemnătate au păstrat vechiul lor nume [preslav] ; dar chiar câteva din cele cu totul mici, atît în volum cît și în lungime, niște pârăie a căror maluri erau locuite de la izvor pînă la gura lor de aceeași poporație“.

³⁹⁷ Giacomo Devoto, *Mediteranei, Paleoeuropei, Indoeuropei nei riflessi toponomastici*, în *VII Congresso internazionale di scienze onomastiche*, I, p. 400.

³⁹⁸ Jordan Zaimov, *Stratigraphie ethnique dans l'hydronymie des Balkans*, în vol. *X. Internationaler Kongress*, II, p. 506.

³⁹⁹ Yves Edouard Boeglin, *Les noms de rivières de la Serbie et de Monténégro*, în vol. *Proceedings of the eight International Congress*, p. 48—49.

În ce ne privește, considerăm că obiecțiile aduse principiului valoric nu sînt convingătoare. Este drept că limitele informației noastre asupra limbilor vechi reduc considerabil mijloacele lingvisticii de a controla etimologiile, astfel încît totul capătă aparența posibilului; dar pentru a accepta ideea că și cursurile mici de apă pot avea nume de origine preindo-europeană, ar mai trebui să admitem probabilitatea unei continuități de populație pe spații geografice foarte reduse, din paleolitic și pînă astăzi — ceea ce, din punct de vedere istoric, este cu totul neverosimil. *Cu cît o ipoteză toponimică împinge etimologia în epoci mai îndepărtate, cu atît indicele ei de posibilitate lingvistică este mai mare, în timp ce indicele de probabilitate istorică se micșorează.* Reconstrucțiile toponimice preindo-europene reușesc cu greu să se sustragă tentațiilor de a asocia omofonele; de aceea ele li se par unor lingviști indo-europeniști „complet lipsite de bază”⁴⁰⁰. Avertismentul lui Petar Skok vizează în mod expres tentative de acest gen: „În chestiunile de toponimie mediteraneană, ca și în oricare altele, trebuie să ne păzim de ononimele fortuite”... „Apropierea prea mecanică, pe baza doar a constatării identității pretinselor elemente formative sau rădăcinilor, fără cercetarea tuturor particularităților privind toponimul în chestiune și fără a ne îngriji de transmiterea lui de către autori și nici de familia pe care ar putea-o avea, o astfel de apropiere nu-i de natură să explice omofonia și nici să documenteze concordanța”⁴⁰¹. După părerea noastră, *ideea menținerii în toponimia minoră (sau relativ minoră) a elementelor lexicale preindo-europene se poate admite numai dacă este susținută de constatarea circulației unor baze lexicale de origine străveche; dar în acest caz nu mai este vorba de un conservatism toponimic, ci doar de unul lexical.* Este probabil că ceea ce a dus la impresia arhaicității sporite a numelor de ape mici în raport cu fluviile a fost tocmai confundarea perspectivei toponimice cu cea lexicală.

Pe de altă parte, nu se poate ignora împrejurarea că și pentru numele marilor fluvii, cum este *Dunărea*, s-au propus etimologii preindo-europene, care nu sînt lipsite de argumente⁴⁰². Dispariția hidronimului *Istros* nu este relevantă cît timp concurentul său antic, *Danuvius*, a reușit să se mențină (sinonimia s-a tranșat încă din antichitate în favoarea celui de al doilea nume). *Ebros* nu a dispărut cu totul, ci s-a limitat doar la desemnarea cursului superior al *Maricei*, care, și ea, continuă un nume vechi: *Μηρισός*, *Μόριζος* (în secolul al XIII-lea: *Mărisō*)⁴⁰³. Dacă vechiul *Axios* s-a pierdut, cauza este

⁴⁰⁰ Vl. Georgiev, *Intervenție*, în „Onomastica” (Paris), II, 1948, nr. 1, p. 28.

⁴⁰¹ Petar Skok, *Des lois toponomastiques*, p. 501 și 504. Și V. Bertoldi atrage atenția asupra necesității de a evita „omonimiile fortuite, factor meru turbulent în acest gen de studii”; „simplele apropieri aproximative, spune el, nu sînt de nici o utilitate [...] căci, în general, [...] ceea ce se distigă în extensie se pierde în profunzime și soliditate”. Și în continuare: „este neîndoielnic faptul că a încerca să apropii tipuri preistorice după o bază care nu este nici contiguitatea geografică, nici transparența semantică, nici concordanța morfologică înseamnă a tătona în gol în căutare de zdrențe de limbă inutile”. Și concluzia sa: „însis o dată mai mult asupra caracterului inevitabil problematic al oricărei cercetări de acest gen” (= de toponimie preindo-europeană), care „nu poate ajunge aproape niciodată la o certitudine absolută” (*Problèmes de substrat. Essai de méthodologie dans le domaine préhistorique de la toponymie et du vocabulaire*, în BSLP, XXXIII, 1931, p. 94, 116, 172, 175).

⁴⁰² Vezi G. Ivănescu, *Origine pré-indo-européenne des noms du Danube*, în vol. *Contributions onomastiques*, p. 132 și *passim*.

⁴⁰³ Cf. Vladimir Georgiev, *Balgarska etimologija i onomastika*, Sofia, 1960, p. 26–27.

tot substituîrea lui printr-un nume antic, iliric sau paeonic, Βαρδάρης, avînd probabil aceeași semnificație („riul negru“), care se aplica, la fel ca *Danubius*, cursului mijlociu al râului, în timp ce hidronimul grec desemna, ca și *Istros*, cursul inferior⁴⁰³. Prin urmare, nici unul dintre exemplele lui Jordan Zaimov nu dovedește că în Balcani nu ar fi rezistat hidronimele majore antice, la fel ca în restul Europei: s-au putut pierde doar nume date de greci, nu și cele date de populațiile autohtone.

Cu totul nefondată este ipoteza lui Y. E. Boeglin privind păstrarea hidronimelor majore vechi ca nume de riulețe și pîriiașe. Astfel, după el, numele antic al Moravei, *Margus*, s-ar fi menținut în toponimul *Mărdželat* și în numele unui pîriiaș, *Marevska*⁴⁰⁵; or, primul nu este decît n. pers. rom. *Mărgelal*⁴⁰⁶, iar al doilea, evident, tot un toponim personal (vezi infra, p. 431). Hidronimul *Sitnica* (împreună cu limnonimul *Sitno*) este privit ca o posibilă adaptare a unui nume antic, datorită discordanței dintre aspectului râului (mare și domol) și semnificația numelui (ser. *sitnica* „fleac, bagatelă“)⁴⁰⁷; or, etimologia trebuie să aibă în vedere nu sensul actual al apelativului slav, ci pe cel vechi al bazei *sit-a* „papură, rogoz“, bine reprezentată în întreaga toponimie slavă⁴⁰⁸. Într-un alt articol, Y. E. Boeglin își transformă ipoteza în criteriu analitic diacronic: „De fiecare dată cînd în lista pîraielor și afluenților unui rîu se va releva un nume sigur neslav, putem presupune că el evocă, mai mult sau mai puțin, numele vechi al râului“⁴⁰⁹. Surprinzător, însă, nici unul din exemplele date (p. 60—67) nu depășește stadiul supoziției pure, însoțindu-se cit de cit cu vreun argument oarecare: de ce, de pildă, numele vechi al râului *Porēčka* trebuia să fi fost *Tanda* sau (?!) *Tarinja* — așa cum se cheamă doi dintre afluenții săi secundari? Transferul de nume de la un curs de apă la altul iese din sfera proceselor structurale cunoscute în hidronimie, neputînd fi interpretat ca o extensie sau o restricție a desemnatului (acest fenomen se întîlnește însă frecvent în cazul numelor de localități).

Urmărind studiile de toponimie balcanică din ultima vreme, sîntem șocați de încercările tot mai insistente de a explica prin substratul preslav o serie întregă de toponime minore din Bulgaria și din Serbia, fără a epuiza în prealabil posibilitățile oferite de română și chiar de limbile slave. Aceste supoziții sînt, totodată, lipsite de orice bază documentară, nu numai sub raportul atestărilor istorice, ci și sub acela al informațiilor de ordin etnografic, mai necesare aici ca oriunde. Se creează impresia că slavii s-au suprapus în mod pașnic peste o populație tracică, paeonică sau ilirică, de la care au preluat apoi denumirile celor mai mărunte detalii topografice, reușind să le păstreze pînă astăzi. În realitate, Peninsula a fost literalmente „măturată“ de invazii succesive, începînd cu goții și terminînd cu turcii, care, dacă n-au reușit s-o golească total de populație, i-au împrăștiat-o însă neconținut în cele patru vînturi. De aceea este aproape de neconceput ca să se fi menținut „oaze“ de

⁴⁰⁴ Cf. Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 34—35; Vladimir Georgiev, *Albanisch, Dakisch-Mysisch und Rumänisch*, în LB, II, 1960, p. 5.

⁴⁰⁵ Y. E. Boeglin, *Les noms de rivières*, p. 50. Asociația *Margus — Marevska* este respinsă de către Gottfried Schramm, *op. cit.*, p. 297.

⁴⁰⁶ Cf. Emil Petrovici, *Studii*, p. 143.

⁴⁰⁷ Y. E. Boeglin, *Les noms de rivières*, p. 55.

⁴⁰⁸ Vladimir Smilauer, *Handbuch*, p. 161.

⁴⁰⁹ Yves Edouard Boeglin, *De l'importance en hydronymie balkanique de l'étude du bassin supérieur de certaines rivières* în LB, VIII, 1964, p. 62.

continuitate în perimetre de câțiva km², cum rezultă din explicațiile propuse pentru o întreagă serie de microtoponime.

Astfel, după M. Pavlović, numele localităților *Žabari* și *Žabljak* din Serbia nu se pot deriva de la scr. *žaba* „broască“, ci trebuie apropiate de un celtic **gab-*/*geb-*, iar oronimul *Komar* nu poate fi același cu omofonul său sirb, care este un nume de insectă, ci este tot de origine celtică (cf. fr. *Colmar* < lat. *collis* „deal“ + gal. *mar* „mare“); în sfârșit, oronimul *Radan* nu poate fi decât o metateză slavă a unei baze **ard-* (aceeași din fr. *Ardennes*, *Ardèche* < **žel*, cf. *argile*)⁴¹⁰. Oiconimele se pot însă foarte bine explica de la n. pers. (rom.) *Jeaba*, *Jabul* cu suf. *-ari* (primul), mai ales dacă avem în vedere că la formarea acestui sat au participat și români⁴¹¹, și cu sufix slav (al doilea). *Komar* poate presupune, după părerea noastră, un rom. *culmar* (DA), *culm(o)a-re* „culme de munte“⁴¹². Cît privește ultimul oronim, nimic nu se opune pentru a-l considera personal (slav sau românesc), iar nu o metateză de felul celei înfîlțite în toponimia balcanică majoră.

K. Popov crede că poate găsi în toponimia din bazinul superior al râului Mesta urme ale limbii tracilor (bessilor) romanizați păstrate de bulgarii care s-au suprapus peste ei⁴¹³. Dar nici oronimul *Fánus* (comparat cu lat. *fanum*, gr. *φάνος* „făclie“) și nici numele cîmpului *Ferúnica* (derivat din lat. **Ferum-ica*, lat. *ferrum*) nu pot fi atît de vechi⁴¹⁴, pentru că *f-* ar fi dat *p-* în bulgară. Numele

⁴¹⁰ M. Pavlović, *Les pseudoslavismes*, în *Actes du XIe Congrès International des Sciences onomastiques*, II, p. 116.

⁴¹¹ Vezi Dragoș Moldovanu, *Sufixul -ARI (pl. lui -AR) în toponimia românească — Origine, funcționalitate, dinamică* —, în *ALIL*, XXVIII, 1979–1980, p. 63.

⁴¹² Termen general în Vrancea, cum rezultă din anchetele Gabrielei Macovei. Vl. Șmilauer amestecă între derivatele de la tema *komar* „înțar“ toponime personale (*Komarevo*, *Komarov* etc.) și descriptive de la o altă temă, *komarnik* (*op. cit.*, p. 92). Pentru rom. *-u-* > scr. *-o-*, cf. numele sîtului *Vatoljevići* < *vătul'* (= vătui „iepure“), n. fam. *Koroleja* probabil < *Curul*, (*Cur lai* ?), *Longova Rupa* < *Rîpa Lungă* (iar nu *Rîpa Lungului*, cum crede S. Dragomir), *Koronatje* < *Curunal* (toate după Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 55, 56, 59, 158), *Kormata*, *Kormatura* < *curmata*, *curmătura* (Petar Skok, *Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache*, p. 552), *konastra* < *culastră*, *kortelka* < *scurteică*, *kornen* < *a curma* (Dorin Gămulescu, *Influențe românești în limbile slave de sud. I. Sîrbocroata*, București, 1983, p. 22, 36, 37, 38). Pentru utilizarea entopicului în funcție toponimică absolută, cf. și oronimele scr. *Kulma* și *Kulme*, care nu prezintă însă vocalizarea lui *-l-* (la Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 178, 179).

⁴¹³ K. Popov, *Starinnye meslnye nazvanija razlogskogo rajona*, în *Actes du XIe Congrès International des Sciences onomastiques*, II, p. 167.

⁴¹⁴ *Ibidem*, p. 169 și 172. Primul pare a fi rom. *Finos* „cu fin“ (pentru rom. *-os* > bg. *-us* cf. oronimul *Petrus*, la nord de Dupnica, < rom. *Petros*, cum l-a explicat Gustav Weigand, ap. Silviu Dragomir *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 14; pentru rom. *i* + nazală > sl. *a* + nazală, cf. toponimul bg. *Manzul* < *Minzul*, la I. Moise, *Neskol'ko bolgarskih toponimičeskikh nazvanij rumynskogo proishoždenija*, în *Actes du XIe Congrès International des Sciences onomastiques*, II, p. 59, scr. *blanda* < *blindă*, *kandovam* < *a cinla*, *kanjo* < *cîine*, *panje* < *plîne*, *branzar* < *brînzar*, *brandaša* < *brîndușă*, toponimele *Kampul* < *Cîmpul*, *Stanie* < *Sîine*. la Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 37, 65, 68, 82, 91, 169, 198), iar al doilea rom. *Părîmiță*, n. pers. sau poate „bucată mică de loc“; pentru rom. *mi* > sl. *ni*, cf. bg. *aranija*, *haranija*, scr. *oranjia* < *arâmie* (Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 26); pentru rom. *ă* > sl. *e*, cf. bg. *petura* < *pătură* (D. Scheludko, *op. cit.*, p. 287), *Păpeza* < *Pupăza*, *Keremizijte* < *Cărămizi* (H. Mihăescu, *Recenzie*, în *RESE*, I, 1963, p. 201), *Spetura* < *Spărlura*, *Kraku Reu* < *Cracul Rău* (Dorina Gămulescu, *op. cit.*, p. 219), scr. *Lepleria* < *Lăptăria* (Mil. Pavlović, *Une isophone serbe conditionnée par le substrat protoroumain*, în *Omaggio Roselli*, p. 678), *Berbătovo* < *Bărbaț* (Petar Skok, *Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements*, p. 551), *Megara* < *Măgura*, *Ketenişte* < *Cătuniște* (Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 56, 68), *Merul*, *Merulići*, *Merulja* < *Mărul* (iar nu din arom. sau megl. *merul*, cum credea Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 15, 160, 178); pentru

riulețului *Palatik* trebuie apropiat de reflexele balcanice mai noi ale ngr. *παλάτι* (bg., rom. *palat*), iar nu de lat. *palatum*, gr. *παλλάτιον*, oronimul *Albutin* exclusiv de r. pers. rom. *Albotin* (*Albutin*), nu și de lat. *albus*⁴¹⁵. Toponimul *Nébuș* pare să fie o formație negativă de la bg. *buša* „a distruge, a dărâma, a nărui, a strica“ (dialectal)⁴¹⁶, fără legătură cu lat. *nebula*, gr. *νέφος*, care nu sînt compatibile cu terminația *-uș*⁴¹⁷.

Fără rezultat pozitiv rămîn și eforturile lui Jordan Zaimov de a găsi în Bulgaria toponime minore de origine tracică: hidronimele *Alda*, *Aldica* se explică mai ușor din n. pers. rom. *Aldea* (cu *-ea* > bg. *-a*, ca în rom. *dreaptă* > bg. *draptăno*), bg. *Aldo*, decît prin tracicul *ald*⁴¹⁸; *Marec*, *Mareș*, *Mareška reka*, *Mareșnica*, *Marișnica* de la n. pers. rom. *Mare*, *-eș* (*-iș*) cu sufixele bg. *-ec*, *-ji*, *-ka*, *-nica*, decît de la tema tracică **mar-* (din *Marisos*)⁴¹⁹; *Marale* de la *amăreală* (cf. mgl. *mar* „amar“) decît de la aceeași temă cu sufixul tracic *-al*⁴²⁰; *Arneia* de la *arinēi* „arini tineri“ cu suf. *-ja* decît de la un tracic **Αρνη* și *Arnici* (de lingă Vetren), al cărui plural nu poate fi lămurit de autor, de la *harnici*⁴²¹, cu rom. *ê* > bg. *ci* (cf. *supra*, p. 409). În sfîrșit, *Bregăliște* pare a fi mai degrabă un colectiv mgl. **Bregăliște* < *bre(a)gul*, articulat, „suiș, deal“⁴²²

rom. *i* > sl. u, cf. bg. *Turle*, *Turlata* < *Tirla*, iar nu din *turlă*, cum crede N. P. Kovačev (*op. cit.*, p. 224), mai ales că desemnează munți cu pășune, precum și toponimele din seria *Rupkite*, *Rupăa*, *Rupci*, *Rupite*, *Rupinata*, care au la bază nu un bg. *ropă* „groapă“ < i.-e. **rou*, cum crede K. Popov (*op. cit.*, p. 172), și nici nu mențin toponime antice, cum consideră Gottfried Schramm (*op. cit.*, p. 338, cu referire la *Rupa*, *Rupci*, *Rupska gora*, *Ropka*), ci reiau un rom. *Rîpa*, *Rîpi(le)*/*Rîpki(le)*, *Rîpēi(le)*, dovadă și scr. *Longova Rupa*, deja citată, apoi scr. *runza* < *brinză*, n. pers. *Furtula* < *Firtul* (atestat de N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 272) iar nu din *furtul*, cum crede Silviu Dragomir, n. pers. *Burzani* < *Bîrsan*, nu din *Bîrzan*, cum îl explică același istoric (pentru rom. *-s-* > scr. *-z-*, cf. n. pers. scr. *Burazerontîci* < *Bura sera*), *Funtura* < *Fîntira* (toate la Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 39, 50, 60, 158), *fuca* < *fiță*, oronimul *Krupa* < *Āirpa* „piatră, stîncă“ (la Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 47 și 177, care însă pune în relație oronimul cu neologismul din fr. *erupă*, necunoscînd apelativul rom., pe care îl semnaleză în Banat în funcție toponimică Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 230).

⁴¹⁵ K. Popov, *op. cit.*, p. 171.

⁴¹⁶ *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 95. Ne mai putem gândi la un rom. *năbuș*, postverbal de la *a năbusi*, cu sensul lui *năboi* „revărsare de ape“ < *a năboi*. Un toponim *Buș* este explicat de Jordan Zaimov de la *buh-ji* „al bufniței“ (*Bălgarski geografski imena*, p. 80), dar în cazul nostru nu s-ar putea motiva folosirea prefixului *ne-*.

⁴¹⁷ K. Popov, *op. cit.*, p. 171. Despre acest „sufix“, el crede că s-a adăugat prin analogie cu nume de sate precum *Draguș*, *Negușevo*...

⁴¹⁸ Jordan Zaimov, *Quelques particularités des noms thraces en Bulgarie*, în LB, VI, 1963, p. 81–82.

⁴¹⁹ *Ibidem*, p. 83. Cf. și numele cîmpului *Marușica* de lingă riul Rîla, care se numea mai înainte *Maroșnica* și *Mareșnica* (Jane Biljarski, *Identification de certaines noms de la charte de Rila d'Ivan Šišman*, în „*Studia Balcanica*“, I, 1970, p. 121), de la n. pers. *Mareș/Maruș*. Dorin Gămulescu (*op. cit.*, p. 184) crede că hidronimul *Marec* este rom. *mărci*, dar acest adjectiv este nepotrivit în hidronimie; după părerea noastră, este posibil ca în acest caz (ca și în altele din seria citată, în care se include și *Mareșka*) să fie vorba de o sintagmă *Riul Mare*, redusă la determinant ca în altele adaptări slave și prevăzută cu un sufix slav, pentru că suffixarea este unul din cele mai tipice procedee slave de adaptare a toponimelor străine.

⁴²⁰ Jordan Zaimov, *Quelques particularités*, p. 83.

⁴²¹ *Ibidem*, p. 82. Pentru căderea lui *h-* în împrumuturile bulgărești din română, cf. *otar* < *hotar*, *rana* < *hrană* citate de M. Mladenov (*Influența românească asupra graului bulgar din Novo Selo, raionul Vidin, R. P. Bulgaria*, în RSI, XIV, 1967, p. 88).

⁴²² Cf. Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III, București, f.a. p. 44. Toponimul este localizat într-o zonă relativ apropiată celei ocupate actualmente de către meglenoromâni. Apelativul pare să fi fost mai răspîndit odinioară la românii sud-dunăreni, de vreme ce îl găsim toponimizat în Serbia: *Brgule*, *Brgulice* (ap. Silviu Dragomir, *Vlahii și morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic*, Cluj, 1924, p. 165).

(deci : „loc cu multe suișuri sau dealuri“, „loc costos“), decît descendentul unui tracic **Bargal*⁴²³.

Pondera cea mai mare o au etimologiile tracice (moesice, paeonice) și ilirice în monografia lui Ivan Duridanov despre hidronimia din bazinul Vardarului. Nu numai râurile mari, dar și pârâșele și torenții cu curs temporar au, după lingvistul bulgar, nume străvechi, în timp ce apele în care acestea se varsă au, de cele mai multe ori, nume slave. Dacă etimologiile sale ar fi certe, ar trebui să credem că slavii n-au găsit „băstinași“ pe văile marilor râuri, ci numai ici și colo în creierul munților. Deși dovedește o mare erudiție în domeniul comparatisticii indo-europene, cercetarea sa este vulnerabilă prin faptul că refuză explicațiile mai simple care se pot da hidronimelor minore, cedînd în fața tentației de a le încadra în serii ale hidronimiei europene vechi ori de cîte ori primele se apropie formal de celelalte. Întrucît monografia lingvistului bulgar este invocată de lingviștii noștri în sprijinul încercărilor proprii de a descoperi toponime minore de origine dacică⁴²⁴, considerăm necesar să-i consacram o analiză amănunțită.

O primă serie de hidronime sau pseudohidronime considerate „preslave“ de către Ivan Duridanov se pot explica mai convingător, după părerea noastră, ca formații de la bazele atroponimice. Duridanov crede că denumirea mai veche a pîrîului Peșter sau Vlaška reka trebuie să fi fost *Vešija* < i.-e. **q̥ešijā* < **q̥es* „umed“, pentru că lângă el se află un sat *Vešje*, al cărui nume nu poate avea decît semnificația hidronimică a rus. *Vessja*, lit. *Vėša*⁴²⁵. Același oiconim este pus în legătură de către Jordan Zaimov cu v. bg. *viši* + suf. *-je* „al satului“⁴²⁶, dar Duridanov întrevede și exclude această posibilitate, argumentînd că, în acest caz, ar fi trebuit să rezulte o formă **Vesē* (*selo*). Orice dificultate dispăre, însă, dacă ne gândim la n. pers. *Vešo*⁴²⁷, cu același sufix („al lui *Vešo*“), cf. oiconimul bulgăresc *Botuše*, de la n. pers. *Botuš*⁴²⁸. Prin urmare, acest afluent de 11 km al Vardarului nu are un nume antic, în pofida izbitoarei asemănări dintre oiconim și hidronimele citate.

După numele unui orașel, *Zletovo*, și râul apropiat (căruiua i se mai zice Bistrica și Golema reka), lung de 48 km, afluent al Bregalniceii, s-a chemat *Zletovska reka*, *Zletovštica*, *Zletovđica*, *Zletova*. Denumirea localității s-ar putea explica de la un n. pers. slav **Zleta*, afirmă Ivan Duridanov, numai că în acest caz ar fi fost de așteptat un derivat în *-ino*, iar nu în *-ovo*; de aceea,

⁴²³ Jordan Zaimov, *Quelques particularités*, p. 82. Asemănarea cu *Bargolevica*, afluent al Ibrului, în antichitate *Bargus*, care denumea inițial râul Čepinska, iar acum cracul său drept, este deci întâmplătoare. Despre *Derkeveca*, Zaimov însuși spune că se poate explica și de la n. pers. atestat în zonă *Derkev* (*ibidem*).

⁴²⁴ Vezi, de pildă, Vasile Ionită, *op. cit.*, p. 37 nota 57 : „Dar nu numai râurile și fluviile, ci chiar și cursurile de apă mai mici — mai ales în ținuturile conservatoare, cum este cea mai mare parte a Banatului —, pot să aibă nume foarte vechi, cum a dovedit convingător I. Duridanov într-un studiu monografic despre hidronimia râului [sic] Vardar“. Dimpotrivă, I. I. Russu (*Limba traco-dacilor*³, București, 1967, p. 177 nota 2) se arată foarte sceptic în privința reconstrucțiilor lingviștilor bulgari, care „pe cît par de 'corecte' din punct de vedere formal (fonetic), pe atît sînt de absurde din punct de vedere semantic și social-istoric“ — dar asemenea afirmații depreciative nu pot ține locul unei demonstrații.

⁴²⁵ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 114.

⁴²⁶ Jordan Zaimov, *Balgarski geografski imena*, p. 82.

⁴²⁷ Menționat de Stefan Ilcev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bulgarite*, Sofia, 1969, p. 109.

⁴²⁸ Jordan Zaimov, *Balgarski geografski imena*, p. 77.

el refăce o formă slavă *Zlĕl-ava, adaptată după un presupus hidronim tracic *Zlent-us, de la rădăcina i.-e. *g^hlend(h)- „a străluci” (pentru care citează o amplă serie de cuvinte din diverse limbi indo-europene)⁴²⁹. Adjectivele în -ovo de la antroponime cu tema în -l- sînt totuși posibile, dovadă numele satului din Epir, *Letovo*, pe care Jordan Zaimov îl consideră pe bună dreptate personal și îl compară cu bg. *Letovica*, ceh. *Letovy*⁴³⁰. Un afluent al Crnei, de 30 km, este Reka sau *Raečka reka*, de la numele satului *Raec* pe lângă care curge. Lingvistul bulgar își dă seama că oicoinimul este lesne de explicat din **Rajevec* < n. pers. *Rajo* (hipocoristic de la o temă personală **Rad-*), dar consideră că, sub aspect semantic, este mai potrivită o altă interpretare, de la **Raviči* < preslavul **Rav-a* < **Roya* < i.-e. **reu-* (urmează o serie întinsă de cuvinte cu semnificație hidronimică din diverse limbi)⁴³¹. Plecînd de la forme, este limpede însă că cel denumit mai întîi a fost satul, iar etimologia numelui său este cît se poate de evidentă dacă ținem seama de alt hidronim, *Radobil* sau *Radobilska reka*, menționat ca sinonim cu primul (sau, după Duridanov, ca nume al unui afluent), care păstrează baza antroponimică din care s-a dezvoltat hipocoristicul.

Ivan Duridanov susține că numele unui obscur afluent al Bregalnicei, *Dramĕa* (6 km), care curge pe lângă satul *Dramĕe*, ar fi preslav, descinzînd dintr-o bază i.-e. **drem-* „a alerga” (>**Dramĕi*, cu trecerea lui ĕ la ě ca în *olĕi* > *olĕi* „al tatălui”)⁴³²; cum sufixul -ĕe este frecvent în derivate antroponimice, nu ne îndoim că are dreptate Jordan Zaimov să explice acest nume de la un n. pers. *Dramĕo* cu suf. posesive -*je*, -*ja*⁴³³. *Zrza*, afluent de 10 km al riului *Stroška*, pe malul căruia se află satul *Zrze*, „este un nume dificil, sigur neslav”, după autor: deși sînt atestate din secolul al XIII-lea în Dubrovnik n. pers. *Zrīzi* și n. fam. *Zrīzōi*, el consideră că hidronimul descinde în mod independent dintr-un i.-e. **g^{er}-g²*⁴³⁴. Exemplul ne edifică în privința nestăpînitei pasiuni a lingvistului bulgar pentru reconstrucții de baze arhaice, care îl face să treacă peste limitele impuse de documentația istorică și de regulile obișnuite de formare a hidronimelor minore: n. pers. *Zrīzi* > *Zrīzi-je* (*selo*), *Zrīzi-ja* (*reka*).

Pe lângă satul *Algunja* trece pîriiașul de 5 km *Algunștica*, afluent al Pîinjei. Ivan Duridanov crede că *Algunja* este, de fapt, vechiul nume al apei, pe care îl derivă dintr-un daco-mesic **Alg-on* < i.-e. **Olg-on* < i.-e. **ol-g-* „a fi nămolos, a se împuși” și-l compară cu hidronimele lit. *Algā*, *Alg-uvā*, *Alg-upys* și cu toponimul *Algae* din Etruria⁴³⁵. Ținînd seama de faptul că hărțile etnografice de la finele secolului trecut, cum este cea a lui I. Nenițescu, înregistrează în această zonă prezența românilor țărăpâni, credem că toponimul se poate considera o formație românească slavizată: *al* este articolul

⁴²⁹ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 184–185.

⁴³⁰ Jordan Zaimov, *Anciens noms bulgares dans la partie sud de la Péninsule Balkanique*, în vol. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques*, VI, p. 403. N. pers. este *Leto*.

⁴³¹ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 260–261.

⁴³² *Ibidem*, p. 169.

⁴³³ Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 104.

⁴³⁴ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 213. Aceste n. pers. au fost, se pare, folosite și de către vlahi, dovadă articularea lor în toponimele sîrbești *Zrzule* și *Zrīzalski* (cităte de Silviu Dragomir. *Vlahii și morlații*, p. 104–105).

⁴³⁵ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 131.

posesiv, iar *Gunja, Guna (Guno, Gunjo)*⁴³⁶ n. pers. (cf. hidronimul *Algrec*⁴³⁷ „al Grecului“, cu elipsa termenului entopic, avînd o structură identică). Autorul crede că numele unui afluent de 17 km al râului Treska, *Oča (reka)* sau *Crna voda*, trebuie raportat la seria formată din hidronimele lit. *Akis, Akys, Akija, Akëlë*, let. *Ace*, v. prus. *Akicz*, rus. *Očesa, Ačesa*, la vechiul oraș macedonean *’Aξσατ*, la dacicul *’Aci-dava*, care toate ar descinde din **Akis*, al cărui sens este reconstituit prin compararea cu lit. *akà* „gaură în gheață“, „izvorul fîntinii“, let. *aka* „fîntină săpată“, scr. *oko* „loc adînc în apă, cu izvor din pămînt“ etc.⁴³⁸ Greutatea etimologiei este dată de marea asemănare a formelor, dar nu avem nici un indiciu că ea este dublată de o asemănare a înțelesului: cît timp, de pildă, nu știm ce sens avea *Acidava*, invocarea acestui nume pentru a dovedi antichitatea hidronimului *Oča* nu poate avea o vâloare probantă. Pe de altă parte, nimic nu se opune considerării hidronimului ca derivat personal, cu suf. *-ja*, de la o bază *Oč-*<*Olč-*, cf. *Olčev, Očev* etc. sau *Oke*⁴³⁹, fie ca descriptiv de la bg. *oko* „ochi (de apă), izvor“ (cf. bg. *Okoto*, scr. *Očič*, slov. *Očik* etc. citate de Vl. Smilauer)⁴⁴⁰. Slav trebuie să fie și hidronimul *Oka*, desemnînd un afluent de 6 km al pîriului *Zletovska*, pe care Ivan Duridanov îl crede preslav din **Akas*⁴⁴¹, neglijînd relația cu termenul geografic slav. Nici numele satului *Otlja*, de lîngă pîriul de 15 km *Reka* (sau *Olljanska reka*, *Vukovec, Korobinska* nu reprezintă vechiul nume al apei, cum afirmă Ivan Duridanov, care-l explică dintr-un v. bg. **Otlā*<preslavul **Atulas*<i.-e. **Aduljā*<*ad(u)-* „curentul apei“⁴⁴², ci este mai degrabă un derivat în *-ja* de la n. pers. **(H)olto*<*(H)oto* (cf. *Draglo, Radlo* etc.), cum propune Jordan Zaimov⁴⁴³.

Tot dimensiunea cursului de apă (5 km) este impedimentul principal împotriva considerării hidronimului *Ortica* (afluent al *Lepenecului*) ca latinesc slavizat, <*(h)ortu(s)*⁴⁴⁴, iar nu ca derivat de la un n. pers. *Orto, Ort-ov*⁴⁴⁵, a derivării hidronimului *Indica* (afluent al *Vardarului* de 11,5 km) de la un antic **Ind-ā (-us)*<i.-e. **ind-*<**oid-* „puternic, repede; picătura“ (cf. balt. *Indus*, germ. *Indo*, fr. *Ain*)⁴⁴⁶, și nu de la un *Indo, Ind-ov*⁴⁴⁷. Lîngă râul *Lepenec* (72,2 km, afluent al *Vardarului*), în apropiere de Kosovo, se află un loc zis *Obica*, al cărui nume nu se poate deriva din sl. *oha, obě* „amîndoi“, ci repre-

⁴³⁶ Primul este un nume de vlah în hrîsovolul sîrbesc de la 1284 (Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 155), celelalte sînt menționate de Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 145. *Guna* este apelativ în aromână, însemnînd „blană“ — de unde n. fam. *Gunari* și toponimele *Gunari* (Ioan Caragianni, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, II, București, 1941, p. 41, 226, 278).

⁴³⁷ Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 46.

⁴³⁸ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 73.

⁴³⁹ Cf. Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 378 și Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 136.

⁴⁴⁰ Vl. Smilauer, *op. cit.*, p. 131. Referindu-se la rom. *Ocea*, pe care-l compară cu acest *Oča reka*, Jordan Zaimov ezită și el între cele două posibilități (*Bălgarski geografski imena*, p. 139).

⁴⁴¹ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 188.

⁴⁴² *Ibidem*, p. 138–139.

⁴⁴³ Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 138.

⁴⁴⁴ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 83.

⁴⁴⁵ Atestate la Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 369.

⁴⁴⁶ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 273–274.

⁴⁴⁷ Atestat la Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 222. Pentru derivatele în *-ica* de la n. pers., vezi hidronimele *Turanica*<n. pers. **Turani*, *Ribarica*<n. pers. *Rybar* „pescar“ *Srbnica*<n. pers. *Srbîn*, *Pardovica*<n. pers. *Pardo* (după Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 143, 227–228, 265, 274).

zintă, după Ivan Duridanov, forma veche a hidronimului, un (daco-) mesic **Abā* sau **Abus* < i.-e. **ab-* „apă, riu“, cf. gal. *Abona*, lit. *Abela*, let. *Abava*, pol. (de origine baltică) *Obawa*⁴⁴⁸. Noi credem că acest topografic nu are nici o legătură genetică cu hidronimul, ci este un derivat cu suf. *-ica* de la n. pers. *Hobo*, *Hob-čo*, *Hob-ov*, citate de către Stefan Ilčev⁴⁴⁹, cu pierderea lui *H-* inițial. Este semnificativ faptul că multe ape de dimensiune mică nici măcar nu au nume (fenomen consemnat cu grijă de către autor); or, acest lucru indică tocmai o populare relativ târzie și insuficientă a zonei în cauză. Complet lipsită de simțul realității este etimologia hidronimelor *Germanaska reka* (5 km, afluent al râului Kozij dol) și **Germanŭ* (da fapt, Mala reka, 20 km, afluent al râului Pčinja, al cărui nume este refăcut de autor plecând de la numele unui sat riveran, *German*), de la un tracic **Germanas* < i.-e. **gūhermo-* „cald, fierbinte“, care s-ar regăsi în toponimele tracice Γερμανία, Γερμάη, Γερμανός⁴⁵⁰. Ambele cursuri de apă izvorăsc din muntele *German*, de o parte și de alta a sa, ceea ce înseamnă că numele lor sînt polarizări de la oronim; or, dacă nu cumva muntele va fi fiind un vulcan, ca să i se poate zice că-i „fierbinte“, este firesc să-i explicăm numele de la n. pers. *German*, *-a*, înregistrat de Stefan Ilčev⁴⁵¹. Aceeași bază indo-europeană, preslavă, o are, după autor, numele satului *Germol* (*Germo*), situat pe pîrul Brza voda, afluent de 15 km al râului Bistrica (Tetovska), reprezentînd, după părerea sa, numele vechi al acestui pîriu, care ar descinde dintr-un **Germ-ol-us*⁴⁵². Fiind vorba tot de o zonă de penetrație aromânească, noi vedem în finala toponimului articolul *-ul* (redat prin *-ol*, *-o* în bulgărește)⁴⁵³, care ne indică un supranume, probabil *G'ermu* (*l*) „viermele“.

O a doua serie de toponime presupuse antice se poate interpreta mai convingător, după părerea noastră, dacă se corelează cu apelative folosite de populațiile neslave din zonă. Un afluent al râului Kriva Lakavica, de 12 km, *Drin* sau *Derin dere*, are nume iliric (< **Drinus*) după Ivan Duridanov, fiind asemănător ca formă cu *Drina* (afluentul Savei, vechi: Δρεϊνός), alb. *Drin* (vechi: *Drinus*); forma *Derin* ar fi o turcizare, prin apropiere de tc. *derin* „adînc“⁴⁵⁴. Această „turcizare“ nu poate explica însă coincidența semnificației hidronimului turcesc (*Derin dere* = Valea Adîncă) cu cel slav care îl dublează (*Dlaboka reka*, *Dălboka reka*, *Duboka reka*, *Dlabok dol* = Rîul Adînc, Valea Adîncă); este vorba, deci, de un calc a cărui direcție nu o putem stabili, iar nu de o atracție paronimică. Ținînd seama de faptul că în aceeași regiune se mai află hidronime turcești slavizate (și invers), este mai simplu de presupus că *Drin* este o acomodare bulgărească a hidronimului turcesc. După părerea

⁴⁴⁸ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 76.

⁴⁴⁹ Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 521.

⁴⁵⁰ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 127–128, 129–130.

⁴⁵¹ Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 131. Preslav consideră acest oronim și Gottfried Schramm, *op. cit.*, p. 245.

⁴⁵² Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 51.

⁴⁵³ Cf. bg. *Kapola*, *Kapolskija Vrah* < rom. *Capul* (Jordan Zaimov, *Grăcki i romanski elementi v pirdopskata toponimija*, p. 173), *Čungol* < rom. *Ciungul*, *Pisko* < rom. *Piscul* (Ion Moise, *Toponimice bulgărești de origine română*, în vol. *Studii și comunicări*, Pitești, 1972, p. 247), scr. *Šerbolovac* (hidronim) < rom. *Șerbul* (Petar Sok, *Neue Beiträge zur Kunde des romanischen Elements*, p. 553), *Mutolova*, *Mutolovi* (sate) < rom. *Mutul*, *Zidol* < rom. *Zidul* (Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 53 și 56).

⁴⁵⁴ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 199, 289. Ipoteza sa este acceptată de către Gottfried Schramm, *op. cit.*, p. 237.

autorului, numele satului *Neboiani*, situat pe Bela reka (15 km, confluent al râului Măsalnica), ar fi un patronim format de la numele preslav al pîriului; <i.-e. **neh-*, **neh-* „umed; apă”, coradical cu hidronimele v. prus. *Nabe*; let. *Naba*, *Nabes upe*, sp. *Negva*, germ. *Nibel* etc. etc. Rezolvată chestiunea bazei, pentru evoluție se prezintă următoarele variante: 1. **Nebul-us* > v. bg. **Nebŭlŭ* > maced. dial. **Nebol* > **Neboljane* > **Nebol'ane* > (cu *l' > i* sub influență românească, cf. bg. *poljuna* > rom. *poiană*) *Nebojane*; 2. **Nebŭl-us* > v. bg. **Nebol-ŭ* > **Nebol'ane* > (tot cu evoluție rom.) *Nebojane*; 3. **Neb-ajus*, **Neb-aja* > v. bg. **Neboj* sau **Neboja* > *Nebojane*⁴⁵⁵. Faptul că autorul însuși admite un intermediar românesc în presupusa evoluție a temei hidronimice ne face să căutăm în limba noastră și baza, care poate fi *năboi* „apă revărsată din matca unui riu”: *năboiani* ar însemna deci „cei peste care se revărsă riul” (pentru rom. -ă- > bg. -e-, vezi *supra*, nota 414). Originea apelativului nostru nu a fost încă stabilită: DLR îl compară cu ser. *năboj*, dar la aceasta se opune și sensul („bătătură; zid din pământ bătut”) și aria întinsă a corespondentului său (care include Moldova și Muntenia). Un *naboj* există și în bulgărește („loc unflat, tumefiat pe picior”, „furcă de fier”), dar decalajul semantic este prea mare pentru a presupune o relație directă. Noi credem că *năboi* este un reflex independent al unui v. sl. (v. bg.) **naboj*, derivat regresiv din v. bg. *bili* „a izbi, a bate”, cu un sens care a trebuit să existe în slava veche, dar care nu s-a menținut în limbile slave moderne: „puhoi care izbește, distruge (ieșind din matcă)”. Formal posibilă este și derivarea de la un n. pers. *Nebol-*, cf. *Neboliev* menționat de Ștefan Ilčev, cu suf. personal *-(i)ani* și evoluția românească a lui *-lj*⁴⁵⁶.

Un afluent de 31 km al Vardarului, numit de turci Kodža dere, de slavi Lesnica (**Lešnica*), poartă și denumirea unui sat riveran, *Kupa* (care pe la 1900 avea vreo 600 de locuitori, meglenoromâni), care, după Ivan Duridanov, nu se poate explica de la bg. *kupa* „mulțime, grămadă”, ci presupune, ca și hidronimul croat *Kupa* (afluent al Savei), numit în antichitate *Colapis*, o formă veche **Klpa*⁴⁵⁷. După Th. Capidan, la originea numelui de sat românesc stă sl. *kupā* „deal”⁴⁵⁸, dar aceasta nu se poate admite, pentru că sensul avut în vedere se întâlnește numai în sorabă⁴⁵⁹. După părerea noastră, caracterul în bună parte românesc al toponimiei zonei, reflectat și în numele unor afluenți ai râului respectiv (*Urma Lupu*, *Valea Raci*, *Izvor*, *Valē di Leca*, *Kalatsi* — ultimul, „neclar” pentru Ivan Duridanov, este o grecizare a mgl. *colaji* „colaci”, desemnând probabil un pîriu cu cotituri, sau cotiturile cursului principal în punctul de confluență, cf. *Pîriul Colăcului*, afluent al Moldovei superioare), ne indică drept etimon mgl. *cupā* „baniță”, „vas pentru muls”⁴⁶⁰. În aceeași regiune, odinioară intens populată de meglenoromâni, curge pîriul Ljunnica (22 km, afluent al Vardarului, numit și Lomnica, Sehovska reka,

⁴⁵⁵ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 179–180.

⁴⁵⁶ Ștefan Ilčev, *op. cit.*, p. 355. Pentru trecerea lui *l + j* la *i* în elementele slave ale dialectelor sud-dunărene, cf. Alexandru Philippide, *Originea românilor*, II, p. 111.

⁴⁵⁷ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 279. În gruparea toponimelor slave cu această temă, Vl. Šmilauer are în vedere tocmai sensurile „grămadă”, „mulțime, adunare” „stog” (*op. cit.*, p. 104–105).

⁴⁵⁸ Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 65.

⁴⁵⁹ Cf. Berneker, *op. cit.*, p. 646.

⁴⁶⁰ Cf. Th. Capidan, *Meglenoromâni*, III, p. 87. Este deci un termen geografic metaforic.

Ro), pe lângă un lanț de dealuri numit *Korana*. Acest oronim este comparat cu hidronimul *Korana* din Panonia (atestat din secolul al XIII-lea), care fusese explicat prin iliră, iar pe baza acestei identități formale se reconstituie o bază i.-e. *(s)ker- „a întoarce, a îndoi”⁴⁶¹. Dar nici *Korana* nu este la origine un hidronim, pentru că meglenii numesc acest loc *Corúna* și *Curúna*⁴⁶², așadar „corona montis”. Tot o deformare slavă a etimonului românesc este și hidronimul *Ro*, explicat de autor de la rom. *rouă*⁴⁶³, pentru că numele autentic este *Roul Urei* „Riul lui Urea”⁴⁶⁴.

Pe coasta de est a muntelui Sudugrob se află satul *Trakanje*, pe lângă care curge un afluent de 12 km al pârului Kočanska reka, anume *Trakanska reka*. Ivan Duridanov crede că numele originar al pâruișului a fost **Trakana*, după care s-a format oiconimul, iar de la acesta un derivat hidronimic care a subplântat cu timpul hidronimul primar. Numele este apropiat de hidronimul macedonean *Trakana* sau *Trakanja* (*Trakajnja*) și considerat un urmaș al traciului **Trakana* < i.-e. **Trokānā* < **trek-* „a trage, a alerga”, ca și lit. *Trāk-upis*, *Trakēlis*, let. *Trak-upe* sau orașul *Traxaxa* din nordul Chersonesului tauric⁴⁶⁵. Procesul de substituție a hidronimului vechi printr-un derivat secundar de la numele satului are un caracter accidental, astfel încât este preferabilă o explicație independentă a oiconimului de la arom. *troacă* „cuvată [sic !] mare care servește de fremântat pine și de dat hrană la porci”⁴⁶⁶ (așadar *trocani* „cei ce stau într-o depresiune de formă unei troace”). Credem că derivarea s-a făcut pe teren slav de la un toponim rom. *Troaca*, pe care îl puteau percepe ca *Traka* atât grecii (cf. n. pers. arom. *Troacă*, în gr. *Τροάα*)⁴⁶⁷, cât și bulgarii, datorită pronunțării ca o a acestui diftong la firșeroți⁴⁶⁸. Pâruișul se află în apropierea orașului Kočani, unde la sfârșitul secolului trecut existau vreo 2 500 de firșeroți, pe lângă vreo 460 „așezați prin munții vecini și ocupați cu păstoria și industriile ce țin de ea”, sau formând sate proprii precum Orizari, Vinica etc.⁴⁶⁹.

Ivan Duridanov crede că numele satului *Kokre*, situat pe un afluent de 20 km al Crnei, *Lisička reka* (sau *Kokrenska reka*, *Kalenska reka*), este cel care a păstrat vechiul hidronim, un prelav **Kukra* sau **Kukros* „(riu) întortocheat, încovoiat” < i.-e. **keuk-* : **kuk-*, cf. celt. *Kocher*, nume de

⁴⁶¹ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 277.

⁴⁶² Cf. Th. Capidan, *Meglenoromânii*, III, p. 78 ; idem, *Toponymie macédo-roumanie*, p. 66 (alte oronime românești din zonă : *Tsitati*, *Štur*). În Ljumnica se varsă două piraie cu nume românești : *Valjamari* și *Barba* (Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 277). Forma slavă cu-a este o acomodare a rom. -oa- sau -o-, cf. scr. *váklest* < rom. *oaches* (Dorin Gămulescu, *op. cit.*, p. 87). Pentru *Korana* din Serbia, vezi supra nota 41.

⁴⁶³ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 277.

⁴⁶⁴ Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumanie*, p. 101.

⁴⁶⁵ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 181–182.

⁴⁶⁶ I. Caragiani, *op. cit.*, I, p. 174. Această atestare, rămasă necunoscută dictionarelor dialectului aromân, dar provenită dintr-o sursă de toată încrederea, ar putea pune sub semnul îndoielii etimologia săsească a cuvântului din dacoromână (unde este răspândit pe întregul teritoriu). Cf. și toponimul scr. *Trokajev Do*, pus în legătură cu *troc* de Silviu Dragomir (*Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, p. 60) și n. fam. bg. *Trokanov*, derivat de la rom. *troc* ar de Stefan Ilčev (*op. cit.*, p. 494).

⁴⁶⁷ I. Caragiani, *op. cit.*, I, p. 175.

⁴⁶⁸ Cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 272.

⁴⁶⁹ Ioan Nenițescu, *De la românii din Turcia europeană. Studiu etnic și statistic asupra armînilor*, București, 1895, p. 45, 50–51.

apă⁴⁷⁰. Existența sinonimelor ne arată însă că pîriul, ca atîtea alte cursuri de apă minore, și-a luat numele de la cel al satelor pe lângă care curge (*Lisiče, Kokre, Kalen), fără ca vreunul dintre acestea să aibă timp să se impună față de celelalte, eliminîndu-le. Situația se întîlnește frecvent în hidronimia Vardarului și pledează, indiscutabil, pentru caracterul ei relativ recent. De aceea noi credem că oiconimul se pretează la o etimologie independentă, și anume de la alb. *kokrra* (pl. lui *kokërr* „boabă; fruct“)⁴⁷¹, așadar „fructe“: **Kokrr-je selo* „satul fructelor“. Hidronimul *Vešala*, desemnînd un afluent de 5,5 km al râului Bistrica (Tetovska), care curge pe lângă satul albanez *Vešala*, nu se poate explica prin slavă, observă Ivan Duridanov, care reconstituie o formă preslavă **Vesala* (**Vesalus*) <i.-e. **ues-* „umed, ud“, pe care o compară cu rus. *Vessija* (de origine baltică), germ *Wesel*, lit. *Vėselė*⁴⁷². Evoluția lui -s- la -š- s-ar datora unei etimologii populare, prin asocierea cu alb. *veshje* „vest-mînt“ sau *vesh* „strugure“. În realitate, hidronimul este o polarizare de la numele satului, care se clarifică integral prin alb. *veshël, -ia* „fertil, roditor“⁴⁷³. O situație asemănătoare este cea a satului *Setole*, aflat pe un afluent de 12 km al Vardarului, Poroj sau Stara reka, al cărui nume reprezintă pentru Ivan Duridanov un hidronim preslav **Se(i)t-al-* (-ul-) sau **Sait-al-* (-ul-) <i.-e. **sěi-* : *sõi-* „loc adînc în rîu“, comparabil cu hidronimele v. prus. *Seyle*, lit.

Šielas (lac), *Sietuvā*, *Siētuvos*, cu numele antic al orașului dalmat Σετοβία și cu cel al satului grec *Setoma*⁴⁷⁴. Faptul că apa se numește *Poroj* (care nu este neapărat un hidronim bulgăresc din *poroj* de origine albaneză, cum susține autorul, ci poate fi și o acomodare fonetică slavă a hidronimului albanez *Përroi*), ne sugerează tot un etimon albanez, *sjetulla* „scobitura subțioarei; boltă (la pivniță etc.)“⁴⁷⁵, reprezentînd probabil o extensie în sens geografic.

În sfîrșit, o ultimă serie de hidronime se pot explica de la teme slave, fie atestate în bulgară, fie care se pot reface pe baza atestărilor din alte limbi slave. Astfel, pentru *Neretina* (afluent de 9 km al Lepenecului), Ivan Duridanov preferă să reconstituie o formă „daco-mesică“⁴⁷⁶ decît să încerce să afle una în bulgară, în concordanță cu seria lexicală din limbile slave de est (cum am făcut noi, *supra*, p. 412—413), mai ales că și în bulgară este cuvîntul *neret* „virșă“. Un afluent de 20 km al râului Eleška se numește *Neretska reka*, după numele satului *Nereti*, situat pe malul său. După părerea noastră, oiconimul se poate explica de la un v. bg. **Neretij* „(loc) adîncit“; dimpotrivă Ivan Duridanov crede că *Neret(i)* nu poate fi decît vechiul nume al pîriului (<**Neret-us*), după care s-a chemat la fel (decî, fără obișnuitul sufix posesiv) și satul, apoi pîriul și-a schimbat numele după cel al satului⁴⁷⁷ — ceea ce este puțin verosimil nu numai ca etimologie, ci și ca proces. *Nerav*, numele unui alt sat, situat pe malul râului *Neravska* (9 km, afluent al râului *Kozij dol*), ar fi și el o moștenire a unui „(daco-) mesic sau tragic **Ner-av-us*“⁴⁷⁸,

⁴⁷⁰ Ivan Duridanov, *Die Hydronimie*, p. 250—251.

⁴⁷¹ *Fjalor*, I, *Gjuhës shqipe*, Tirana, 1954, p. 221.

⁴⁷² Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 49—50.

⁴⁷³ *Fjalor*, I, p. 605.

⁴⁷⁴ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 51—52.

⁴⁷⁵ *Fjalor*, I, 495 și 503 (*squetulla*).

⁴⁷⁶ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 81.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, p. 237.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, p. 128.

prin același proces contorsionat, iar nu un v. bg. **Neravij* — cum credem noi, în concordanță cu seria amplă a adjectivelor bulgărești în *-av-ij*. De observat că interpretarea lui Ivan Duridanov nu este acceptată nici de către Jürgen Udolph, care adună toate hidronimele și entopicele slave (între care și *po-nor* din limbile slave de sud) cunoscute, sub o bază **nor-/*ner*, al cărei sens ar fi cel de „groapă în apă, bulboană”⁴⁷⁹. Noi nu credem că acest înțeles a fost stabilit corect, pentru că, pe de o parte, există toponime formate de la baza respectivă care nu sînt hidronime (cum este cazul celor citate de către Duridanov) și termeni geografici care nu au o semnificație hidronimică (*ponor* „surpătură pe coasta unui deal, ca rezultat al unei alunecări de teren” < sf. **po-norū* „prăpastie” etc.), iar pe de altă parte este mai greu de crezut că un curs de apă mai întins și-ar putea lua numele de la bulboana dintr-o porțiune a sa; de aceea, noi am preferat să refacem o semnificație mai generală, „loc adîncit” (cu sau fără apă).

Tot așa, sînt considerate preslave de către lingvistul bulgar „hidronimele” *Morava*¹ (care, de fapt, desemnează exclusiv un munte, dar autorul, convins că numele nu se putea aplica inițial decît unui curs de apă, îl extinde arbitrar asupra unui afluent de 9 km al Vardarului, fără nume), *Morava*² (care nici ea nu denumește o apă, ci un sat pe pîrful de 13 km Beloviška reka, afluent al Vardarului) și *Morač* (care se aplică în realitate unui deal de lîngă un pîrîias fără nume, de 6 km, care se varsă în Iberlajskája reka), cărora li se refac etimonuri arhaice în virtutea consonanței lor cu hidronimele majore *Morava*⁴⁸⁰, respingîndu-se fără vreun argument serios apropiere de slovac. *morava*, rus., sloven, *murava*, bg. *morava/murava* etc. „loc umed acoperit cu iarbă, pajiște”. Dimpotrivă, Jürgen Udolph grupează asemenea toponime sub o bază slavă **morav*⁴⁸¹. Ivan Duridanov recunoaște că *Sira*, numele unui afluent de 24 km al râului Blato, se poate explica prin slavă, de la un v. bg. *syrū* „ud”, dar nu exclude nici ipoteza unei origini preslave, care și ea „se poate imagina”⁴⁸². Astfel de etimologii se pot imagina, însă, pentru orice nume, dar nu se pot și admite decît dacă ele se prezintă ca singurele posibilități de interpretare; or, dimensiunea redusă a cursurilor de apă este un impediment mai serios decît se crede în fața acestor ipoteze, mai ales că numele sînt atestate pentru prima dată în surse moderne. De aceea și pentru sinonimul Sirei, *Beravica*, pe care lingvistul bulgar îl derivă fără ezitare de la un brigic **Berava* <i.e. **bher-* „strălucitor” și-l compară cu hidronimele lit. *Bėrė*, *Berėle*, *Berupė* etc.⁴⁸³, noi preferăm tot o etimologie slavă: adj. **beravij* < v. bg. *birati* „a strînge, a aduna, a îngrămădi”, deci „care îngrămădește (aluviuni, argestru)”.

Autorul crede că un afluent de 3 km al Vardarului, al cărui nume îl stabilește după cel al satului riveran, *Strimnica*, ar menține, ca și *Struma*, tema hidronimului tracic *Strūmōn* (cu *-ū->sl. -y-*, în timp ce al doilea a fost apropiat prin etimologie populară de bg. *struja*)⁴⁸⁴; aceeași etimologie i se dă

⁴⁷⁹ Jürgen Udolph, *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven*, Heidelberg, 1979, p. 374–378. Am consultat această lucrare după ce redactasem partea privind etimologia *Nărujei*, așa încît nu am luat în discuție acolo explicația autorului, care în privința refacerii bazei slave coincide cu a noastră.

⁴⁸⁰ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 37–38, 55, 266.

⁴⁸¹ Jürgen Udolph, *op. cit.*, p. 219–224.

⁴⁸² Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 218.

⁴⁸³ *Ibidem* p. 219.

⁴⁸⁴ *Ibidem*, p. 46–47.

și altui „hidronim“ *Strimnica*, desemnând de fapt un sat situat pe un afluent fără nume al Vardarului, de 11 km, foarte aproape de primul⁴⁸⁵, unui *Strima* (numele unui sat albanez de pe pîriul Reka, de 15 km, afluent al râului Opajaska, considerat formă veche a hidronimului)⁴⁸⁶, în sfîrșit, unui *Struma* (afluent de 7 km al râului Kruševička), al cărui nume n-ar putea proveni din sl. com. **strumy* „riu, torent“, pentru că urmașii acestuia nu sînt atestați în limbile slave de sud, ci numai în cele de est și de vest⁴⁸⁷. Menținerea de patru ori a aceleiași nume antic în bazinul unui riu de 370 km (mai mic decît Ialomița noastră, care are 414 km) ar fi trebuit să-i dea de gîndit lingvistului bulgar, pentru că este un caz fără precedent⁴⁸⁸: *frecvența unei denumiri în spații geografice reduse este un indiciu sigur al originii sale mai noi*⁴⁸⁹. Simptomatic este și faptul că, pentru el, moștenirea de către bulgari a unor microtoponime tracițe este mai ușor de admis decît refacerea unei baze lexicale bulgărești în concordanță cu lexicul menținut de alte limbi slave — punct de vedere paradoxal, în flagrantă contradicție cu orientarea mai nouă a slavisticii⁴⁹⁰. Ținînd seama de aceste observații, considerăm că numai *Struma* din Bulgaria descinde dintr-un hidronim antic (atestat, de altfel, în timp ce toate toponimele menționate de către Ivan Duridanov trebuie explicate prin slavă, cu alții mai mult cu cit desemnează piraie (sau localități situate pe piraie) fără însemnătate. Așadar, *Struma* din Serbia trebuie încadrat în grupa hidronimelor slave dezvoltate de la baza **strumy*, *-ene*, tratată monografic de către Jürgen Udolph⁴⁹¹, în timp ce *Strima* și *Strimnica* pot fi raportate la **strimī* „repede“, **strimin-ica* „cu repezișuri“ (cf. bg. *stremīna* „curgere năvalnică“, ucr. *strem'ja* „idem“, rus. *stremja* „curgere“ etc.)⁴⁹², cu închiderea lui *-e*- la *-i*- datorată fie unei populații aloglote, fie chiar uncea bulgărești⁴⁹³.

Ivan Duridanov consideră — de astădată pe drept cuvînt — că oiconimul *Selina*, care denumește un sat de lingă rîul de 37 km. Stara reka (sau Paleo Potamo, Voštaranska reka, Voštarna, Brod reka), este de fapt un hidronim, dar nu credem că este preslav, chiar dacă numele este atestat în surse bizantine din secolul al XI-lea și poate fi, teoretic, derivat dintr-un *i. -e. *šē(i)-*, cf. lit. *siet-unà* „loc adînc în riu, hulboană“, limnonimul lit. *Sietas*, hidronimele v. prus. *Seyle*, let. *Sit-ina*⁴⁹⁴. Hidronimul ni se pare mai ușor de apropiat de bg. *séteno* „repede, tulbure“⁴⁹⁵ > *Set-ina*. Un alt nume „învădat neslav“ este cel al cătunului *Očipolje* sau *Očepolje*, *Očipalja*, situat lingă pîriul

⁴⁸⁵ *Ibidem*, p. 55–56.

⁴⁸⁶ *Ibidem*, p. 138.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, p. 265.

⁴⁸⁸ Avem în vedere, firește, precedente demonstrate științifice.

⁴⁸⁹ Vezi și cazul hidronimelor românești *Ibru*, discutate mai sus, p. 409–410.

⁴⁹⁰ După Jordan Zaimov, de pildă, toponimia slavă din Grecia păstrează „arhaisme care nu se pot explica decît cu ajutorul vocabularului și onomasticii altor limbi slave“ (*Anciens noms*, p. 391).

⁴⁹¹ Jürgen Udolph, *op. cit.*, p. 272–275. Vezi și Vl. Šmilauer, *op. cit.*, p. 172.

⁴⁹² Cf. M. Vasmer, *Etimologičeskij slovar'*, III, p. 775.

⁴⁹³ Cf. Jordan Zaimov, *Intervention*, în vol. *Actes du premier Congrès International des études balkaniques*, VI, p. 93 (cu exemple din toponimia greacă de origine slavă: *Τριπόβρα* < **Cerovo*, *Βρεστοβον* < **Brestovo*). Închiderea lui *-é-* accentuat la *-i-* se constată și în graiurile bulgărești; vezi, de pildă, Săbka Obr. Karavasileva. *Dălga glasna i v govora na sela Vărbica, Prestlansko*, în *Bălgarska dialektologija*, IV, Sofia, 1968, p. 243–252.

⁴⁹⁴ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 239–240.

⁴⁹⁵ *Rečnik nad redki, ostareli i dialektni dumi v literaturnata ni ot XIX i XX vėk*, Sofia, 1974, p. 452.

de 10 km, afluent al Bregalnicei, *Očipoljska* sau *Očepoljska reka* (sinonim: *Selnicka reka*, de la oiconimul *Selnik*), a cărui formă mai veche ar fi *Očipal-ska reka*. Ultima, care se abate de la obișnuita transcriere cu *-o-* dată de celelalte izvoare⁴⁹⁶, îi sugerează lui Ivan Duridanov un compus tracic **Aki-pal-a*, din care prima parte este comparată cu lit. *akas* „gaură făcută în gheață”, let. *aka* „izvor”, *acis* „locuri adânci în apă”, iar a doua cu lat. *palus*, lit. *pālios*, let. *palas* „mlaștină”; sensul acestui indoelnic compus ar fi acela de „mlaștină cu izvoare din pământ”⁴⁹⁷. Cît privește evoluția fonetică, el crede că a fost determinată de o etimologie populară, prin apropierea de un sl. **Oviče pol'e* (comparat cu actualul *Ovče pole*, o regiune situată tot pe râul Bregalnica la nord-vest de Štip)⁴⁹⁸. Caracterul accidental al circuitului toponimic ne determină, și de această dată, să îndepărtăm ipoteza autorului privind sensul hidronimic originar al numelui de sat, și să vedem în acesta din urmă o creație bulgărească cu *oči (oče)* „foarte” de la o temă verbală *pal-* „ars, pirlit” (cf. *očiavad, očevaden, očevadnica, očivestno, očegaren* etc.)⁴⁹⁹, așadar **oči-pal-ja* „arsă în întregime”.

Despre *Timok*, un pîriu de 7 km, afluent al râului Povištica, Ivan Duridanov susține că ar fi izonim cu afluentul Dunării, descinzînd dintr-un tracic **Timakos* <i. -e. **tem-* „întunecat”⁵⁰⁰. Lîngă pîriu se află și un munte *Timok*, al cărui nume, după autor, ar fi o polarizare de la cel al pîriului. Pentru a-l explica, putem recurge însă la baza slavă comună **tym-* „mlaștină”⁵⁰¹ (de unde sl. bis. vechi *timěno* „noroi”), cu sufixul arhaic *-ok* avînd o valoare comparativă sau intensivă (cf. bg. *dālbók*, scr. *dubok* „adînc” din *dālbina, dubina* „adîncime”)⁵⁰². Un afluent de 10 km al râului Blasnica, care curge pe lîngă satul *Klinovo* (în veacul al XVII-lea: *Knino*), s-ar fi numit, după Ivan Duridanov, **Knina* (<ilir. **Tinina (-us)* <i. -e. **ten-*, cf. toponimul erpat *Knina*, explicat în același fel de către G. Meyer⁵⁰³). Această bază ar putea fi foarte bine și slavă (și nu neapărat hidronimică): bg. *tinja* „mîl, noroi”, v. bg. *tyňū* „împrejmuire, gard”, cu suf. *-ina*.

Pe lîngă satele *Gradešnica* și *Staravina* curge un afluent de 24 km al Crnei, numit *Gradešnica, Gradecka reka, Gradeška reka, Staravinska reka*. Lingvistul bulgar crede că numele satului este o turcizare (**Astaravina*) după un mai vechi **Stravina*, reprezentînd numele inițial al râului, pe care îl core-

⁴⁹⁶ Ea apare într-o lucrare din 1963 a geografului T. Kondev, dar se sprijină pe cîteva atestări ale numelui satului în forma *Očipalja*.

⁴⁹⁷ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 167–168.

⁴⁹⁸ *Ibidem*, p. 168.

⁴⁹⁹ *Rečnik nad redki*, p. 329. Pentru reflexele toponimice slave ale verbului *paliti*, vezi VI. Šmilauer, *op. cit.*, p. 139.

⁵⁰⁰ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 152. Convîns de ingenioasele asociații ale lingvistului bulgar, Gottfried Schramm crede că în acest caz nu ar fi vorba de un toponim băștinaș, ci de transplantarea numelui unei ape mai mari dintr-un ținut mai îndepărtat (*op. cit.*, p. 381–382). În ce ne privește, noi nu cunoaștem nici un exemplu cert care să probeze ipoteza transplantului hidronimic, iar afirmația autorului, precum că acest lucru se întîmplă adesea la slavii balcanici, întemeiată pe analizele lui Ivan Duridanov și ale altor lingviști bulgari, nu este în măsură să ne înfrîngă scepticismul.

⁵⁰¹ Jürgen Udolph, *op. cit.*, p. 453.

⁵⁰² Vezi Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, I, p. 450. Suf. *-ok* are și valoare diminutivală. Este mai greu de crezut că acest sufix ar putea da naștere unui derivat antroponimic, deși baza este bine reprezentată în bulgărește: *Timo, Timen, Timon, Timov, Timoš, Timčo* (Stefan Ilčev, *op. cit.*, p. 140).

⁵⁰³ Ivan Duridanov, *Die Hydronymie*, p. 257–258.

lează cu v. prus. *Strowange*, pol. *Strawa, Strawka*, panonicul antic *Straviana*, care toate ar deriva din i. -e. **sreu-* „a curge”⁵⁰⁴. Cât timp hidronimul este secundar față de oiconim, supoziția că acesta din urmă ar fi numele inițial al apei nu poate fi argumentată⁵⁰⁵. Toponimul are toate aparențele unui compus, a cărui primă parte este bg. *stara* „veche”, iar cea de a doua *vina* = *vinina* (*loza*) „viță de vie” (cf. toponimele scr. *Vinopolje, Vina gora, Vini vrh*, explicate de la același adjectiv de către Petar Skok⁵⁰⁶, cu elipsa determinantului. Un alt oiconim presupus a fi numele vechi al cursului de apă este *Vejce* sau *Vejice*, care desemnează un sat situat pe pârâul de 9 km *Vejička reka* sau *Vejkovska reka*, afluent al Bistriceii Tetovska. După ce respinge cu succes încercările de a deriva numele de la un bg. *viši* „sat”, Ivan Duridanov se oprește la o temă preslavă **Vīa* „(rîu) incovoiat, cu cotituri”⁵⁰⁷. Nu există însă nici un impediment pentru a deriva numele satului din bg. *vej* „colibă acoperită cu crengi” (cf. toponimele *Véjut* în Meglen, *Vejkata, Vejnik* etc.)⁵⁰⁸, cu suf. *-ice* (*selo*) „satul colibelor”.

Alte două nume de sate, *Opae* (situat pe râul de 33 km *Opajska reka* sau *Lipkova reka*, *Lipovka*, *Lipova*, *Lipkovska reka*) și *Opila* (care se află pe pârâiașul de 8 km *Ödrenska reka*, afluent al râului *Kriva*), îi oferă prilejul de a regăsi încă un radical indo-european, **ap-* „apă, rîu”, menținut prin intermediul unui „daco-mesic sau tracice” **Apaja*, respectiv **Apila*, comparate cu hidronimele pol. *Opawa*, germ. *Oppau*, sau cu anticele *Apilas*⁵⁰⁹. Tot „relicte” tracice ar fi, după autor, hidronimele *Opila* din Macedonia și *Opave*

⁵⁰⁴ *Ibidem*, p. 247–248.

⁵⁰⁵ Circuitul toponimic de tipul **Reka* („Pârâul”) → oiconimul *Rečani* („Pirăuani”) → hidronimul *Rečanska reka* („Pârâul Pirăuanilor”), menționat de către Ivan Duridanov (*Die Hydroonymie*, p. 63), are un caracter excepțional, astfel încât nu poate fi invocat în reconstrucții etimologice decât atunci când semnificația bazei oiconimului nu poate fi decât hidronimică (așa cum este ea în exemplul dat). Reluind integral analizele făcute de Ivan Duridanov, constatăm că el îi acordă circuitului toponimic statutul de lege și, în consecință, forțează permanent interpretarea numelor de localități, din care extrage o mare cantitate de pseudohidronime, deși ele se pot explica foarte bine printr-o caracteristică a locului de lângă apă. De exemplu, în structurile *Kičevska reka* < *Kičevo* < **kyěl* „cocoasă”, apelativul poate desemna și un deal, nu numai un „rîu incovoiat” (p. 61–63); în *Slaneštica* < *Slansko* < *slan* „sare” (p. 67–68) și în *Slatinska reka* < *Slatina* < *slatina* „sărătură” (p. 69), în *Drežnička* < *Drežnica* < *drjezga* „pădure” (p. 94) și în *Lesnička* < **Lesnica* < *lēs* „idem” (p. 128) este mai probabil că satele s-au numit direct de la locurile din preajma lor. Fără o cercetare a toponimiei minore și fără o cunoaștere a caracteristicilor geografice ale zonelor riverane nu putem reconstitui o rețea hidronimică, mai ales atunci când procesele structurale presupuse nu au un caracter „natural”. Astfel, autorul reface un hidronim **Furka* din perechea *Furkanska reka* < *Furka*, numele satului (p. 275), numai că aici nu este vorba de „furca apelor”, cum își imaginează el, ci de numele unui loc unde se întilnesc drumurile (Th. Capidan, *Toponymie macédo-roumaine*, p. 76). Cine ne poate incredința că oiconimul *Dubočca* < *globokŭ* „adînc” reflectă caracteristicile pârâului *Dubočička reka* de lângă sat (p. 147),

iar nu ale locului unde se află satul? Vezi, de pildă, satele românești *Adîncata* (Botoșani), situat „în infundătura unui hîrtop”, lângă pârâul Valea Mare, *Adîncata* (Dolj, Prahova), situate pe coaste lângă riurile Amaradia și Prahova, *Hulboca* de lângă Iași, care se află „în o infundătura de dealuri de-a dreapta râului Bahluiul”, *Valea Adîncă* de lângă Iași, care și-a luat numele nu de la pârâiașul care o străbate, ci de la poziția sa în adîncitura formată de dealurile Galata și Nucului (am folosit informații din *Marele Dicționar geografic al României*).

⁵⁰⁶ Petar Skok, *Iz slovenačke toponomastike*, p. 53 nota 9. Cf. și *Staré vinice* „vile vechi”, cartier slovac menționat de Octavian Mindruț, Aurel Ardelean și Elena Grămescu, *op. cit.*, p. 239.

⁵⁰⁷ Ivan Duridanov, *Die Hydroonymie*, p. 50.

⁵⁰⁸ După *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, p. 129.

⁵⁰⁹ Ivan Duridanov, *Die Hydroonymie*, p. 136 și 148–149.

din Serbia⁵¹⁰. Și de această dată logica procesului toponimic ne obligă să vedem în numele satelor oiconime pure și să le raportăm la un v.bg. *opajati* „a adăpa“ (de unde, probabil, și derivatul *opajec*, rom. *opaiet*), bg. *opiĵa* „idem“, unde *o-* este un formant verbal cu funcție iterativă; sensul derivatului post-verbal va fi fost acela de „adăpătoare“. Ne oprim aici cu analiza acestui volum, asupra căruia ne-am putut forma o opinie deși nu am epuizat întinsa serie de hidronime minore „arhaice“ pe care ni le relevă autorul⁵¹¹.

Ivan Duridanov își aplică metoda de reconstrucție a bazelor toponimice preslave și în alte studii consacrate numelor de locuri minore din Bulgaria. Într-o lucrare publicată în volumul dedicat academicianului Dečev, el susține că *Balša*, sat situat pe un pîriu fără nume, la 15 km de Sofia, ar reprezenta numele vechi al pîriului, un tracic **Bal-issa* < i. -e. **bhel-* „a străluci, alb“, cu trecerea lui *s* > *š* ca în *Navissus* > *Nišava*; el știe de existența formațiilor onomastice românești în *-ša*, dar crede că procedeul nu se poate utiliza la denumirea cursurilor de apă și, ceva mai mult, el nu este uzual în bulgară⁵¹². Nimic nu ne poate dovedi, însă, că numele șatului va fi fost același cu al pîriului; apoi, dacă procedeul nu este bulgăresc, nu înseamnă că el n-ar putea explica toponime din Bulgaria (cum, de altfel, constată autorul însuși în analizele următoare); în sfîrșit, derivarea este frecventă și în hidronimia românească, dar nu de la o bază lexicală cu suf. *-ša*, cum crede Ivan Duridanov (care derivă *Capșa* din *cap*, *Comșa* din *coamă* etc.), ci de la una antroponimică în *-š*, *Balš*, cu suf. *-(j)a* (cf. hidronimele rom. *Miclăușa*, *Dragoșa*, *Dămăcușa*, toate în bazinul superior al Moldovei, de la n. pers. *Miclăuș*, *Dragoș*, *Dămăcuș*).

Tot aici, Ivan Duridanov derivă numele satelor bulgărești *Nèvlja* (formal identic cu *Gorna Nèvlja* din Jugoslavia, sloven. *Nevlje* lângă riul *Nevljica*, hidronimele rus. *Nevlja*, *Nevelj* etc.) și *Nevša*, considerate hidronime, dintr-o temă tracică dezvoltată din i. -e. *(*s*)*nāu-* „a curge“ cu suf. *-lia* și, respectiv, dintr-un tracic **Nevisa*⁵¹³. Noi credem că primul este derivat de la o temă slavă *nevl-* (cf. v. bg. *nevlajemū* „liniștit“) ⁵¹⁴ cu suf. *-ja*, iar cel de al doilea a fost explicat cu mult mai bine de către Jordan Zaimov, pe baza informațiilor istorice, ca o formă evoluată (atestată la 1676) dintr-un mai vechi *Nèguš* (la 1573 *Nāguša*, la 1622 *Neguša*), cu trecerea lui *g* (*ĝ*) la *w* caracteristică mediului lingvistic turcesc⁵¹⁵. Numele unei văi mlaștinoase din zona Strumei, *Mraka*, este considerat tot tracic de către lingvistul bulgar, care-l derivă din i. -e. **merk-* „mlaștină“, de unde și rus. *Mereča*, pol. *Mrocza*, v. sorab. *Mezu-mroka*, croat. *Mraki*, trac. *Margus*⁵¹⁶. Această bază este apreciată însă pe bună dreptate ca fiind slavă comună de către Max Vasmer în

⁵¹⁰ *Ibidem*, p. 136.

⁵¹¹ Astfel *Ogulka* sau *Meteževska reka*, afluent de 8 km al pîriului *Lesniča*, ar proveni dintr-un antic **Augulis*, comparat cu lit. *Augūlis* < *āguti* „a crește, a se face mai mare“, printr-o evoluție similară cu a hidronimului sl. *Ogosta* < lat. *Augusta* (*Die Hydronymie*, p. 128–129). În realitate, *o* slav nu provine din diftongul *au*, ci din *a*: riul se numea în latina populară *Agusta* (cf. Vladimir Georgiev, *Bălgarska etimologija i onomastika*, p. 37), cf. rom. *agust* „august“; un diftong ar fi dat în bg. *a* (vezi *supra*, p. 387).

⁵¹² Ivan Duridanov, *Kām etimologijata na njakoi starini mesni nazvanija*, în vol. *Izledvanija v čest na akad. D. Dečev*, p. 161–162.

⁵¹³ *Ibidem*, p. 153–155.

⁵¹⁴ Fr. Miklosich, *Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862–1865, p. 421.

⁵¹⁵ Jordan Zaimov, *Bălgarski geografski imena*, p. 132.

⁵¹⁶ Ivan Duridanov, *Kām etimologijata*, p. 159–161.

discuția pe care o face în legătură cu rus. *mereča*, ucr. *morokvá* „Iac“, pe care le compară cu hidronimul bg. *Morož* și cu o serie de apelative baltice⁵¹⁷.

Analiza amănunțită pe care am consacrat-o încercărilor unor lingviști de a descoperi toponime minore antice în sudul Dunării ne-a condus spre constatarea că această categorie a onomasticii vechi nu s-a putut menține în perioada invaziilor nici în Balcani, după cum nu s-a menținut nici la noi. *Ideea continuității pe spații geografice mici, a așezărilor rurale, este o iluzie pe care studiul toponimiei o infirmă în mod categoric. Toponimia minoră nu poate fi invocată în nici un fel ca argument pentru continuitatea unei populații din vremuri străvechi, fie că o privim izolat, fie că o considerăm ca „masă“.* Dar dacă eforturile de reabilitare valorică a toponimiei minore nu reușesc să construiască o argumentare convingătoare, nici în plan teoretic și nici sub aspectul exemplificărilor, cu toate acestea problema este departe de a se putea considera rezolvată, cît timp încercările de delimitare a celor două categorii n-au depășit încă nivelul generalităților. Fixarea unei limite concrete pare o operație extrem de dificilă, comparată cu încercarea de a stabili granița dintre zi și noapte⁵¹⁸.

LA STRATIFICATION GÉNÉTIQUE DE LA TOPONYMIE ROUMAINE ET LE PROBLÈME DE LA CONTINUITÉ DES ROUMAINS (I)

RÉSUMÉ

L'auteur précise dès le début les objectifs fondamentaux de la recherche diachronique concernant les noms de lieu : établir la succession des couches d'origine différente (= la stratification génétique) et la succession des types dénominatifs au cadre d'un système linguistique unique (= la stratification typologique). La première partie de l'étude fait un examen critique des opinions concernant la stratification génétique de la toponymie roumaine et de leurs implications d'ordre historique.

Conformément à la théorie de la répartition zonale des toponymes roumains et étrangers (soutenue par B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, Dimitrie Onciul, N. Iorga, S. Mehedintși, Victor Tufescu, Romulus Vuia, G. Weigand, Th. Capidan, Ernst Gamillscheg, I. A. Candrea, G. Giuglea, E. Petrovici et d'autres), le caractère roumain de l'oronymie pourrait prouver le fait que la population roumaine aurait résisté pendant des siècles dans la zone montagneuse de la Dacie, isolée des peuplades envahissantes, après quoi elle serait descendue dans la plaine et aurait assimilé les Slaves, les Coumans, etc. L'auteur démontre que cette théorie se trouve infirmée, dans ses aspects toponymiques, par les faits suivants: a) la présence de l'oronymie slave et hongroise dans les Carpates, à côté de l'oronymie roumaine; b) l'inexistence, dans les zones montagneuses, de toponymes roumains assurément pre-slaves. L'auteur est d'avis que la thèse de la continuité des Roumains dans les montagnes, nonconfirmée par les recherches archéologiques, historiques ou par l'analyse de la toponymie, doit être définitivement abandonnée. Une variante de la théorie citée, soutenue par B. P. Hasdeu, Ilie Bărbulescu et surtout par Ion Donat avance l'idée que les Roumains auraient vécu séparés des Slaves dans la zone sous-carpatique de l'Olténie, là où les noms de villages ont une dominance roumaine nette. Cette hypothèse se trouve infirmée par la présence dans la zone nommée de l'hydronymie slave qui a sans doute précédé, dans le temps, la création des noms de villages.

La théorie de la „masse toponymique“ (à laquelle ont adhéré M. Gaster, G. Giuglea, Mircea Ilomirodean, Ilie Dan, Vasile Ioniță et d'autres) ne tient pas compte de la différenciation des noms suivant le degré d'importance des objets (socio-) géographiques dénommés (toponymes „majeurs“ ou „mineurs“); elle considère la nomenclature comme un ensemble unitaire incluant des „masses“ différentes de noms ayant la même origine; plus la „masse“ est grande, plus l'ancienneté et la stabilité de l'élément ethnique correspondant est considérable. En refusant cette théorie, l'auteur prouve qu'il n'y a pas un rapport de détermination entre la „masse toponymique“

⁵¹⁷ Max Vasmer, *op. cit.*, II, 602 — 603.

⁵¹⁸ Cf. V. A. Nikonov, *Vvedenie v toponimiku*, Moscova, 1965, p. 47.

et l'ancienneté d'une population, vu que les noms de lieu qui composent cette „masse“ ont des âges différents. L'opération visant à établir la chronologie ne peut éviter la séparation (à l'intérieur d'un ensemble toponymique unitaire au point de vue étymologique) entre les noms anciens et ceux forgés aux derniers siècles, plus nombreux sans doute. Les tentatives de donner une étymologie preslave à des toponymes mineurs du territoire de la Roumanie sont, par la suite, repoussées point par point pour conclure que le principe de la „masse toponymique“, fondé exclusivement sur de tels toponymes, n'est pas en mesure d'offrir une image véridique de la stratification des noms de lieux; il ne fait que transférer simplement la situation actuelle dans le passé éloigné.

La troisième théorie examinée est celle de l'importance socio-géographique. Entre les noms de lieux et l'objet (socio-) géographique dénommé on établit deux types de rapports: l'un *référentiel*, *constitutif*, qui donne la *nature* du signe linguistique, et l'autre *qualitatif*, qui fixe sa *valeur* conformément au degré d'importance de l'objet (de la perspective de la collectivité humaine) vis-à-vis d'autres objets (socio-) géographiques environnants. Plus l'objet est important, plus son nom possède une plus grande valeur, est plus stable dans le temps et, par conséquent, a des chances d'être plus ancien. Vu que le poids de la toponymie majeure dans l'ensemble d'une langue est beaucoup plus réduit que celui de la toponymie mineure, la perspective diachronique ouverte par la théorie de l'importance socio-géographique est complètement opposée à celle qui s'ensuit de la théorie de la „masse toponymique“: plus la masse des noms ayant une même origine est réduite, plus ses composants peuvent être considérés anciens (et inversement). En optant pour cette dernière perspective, l'auteur combat les essais de minimaliser l'importance historique de la toponymie majeure et de surestimer la valeur de la microtoponymie. Il procède à une analyse détaillée des étymologies preslaves données par certains linguistes étrangers (J. Zaimov, Y. E. Boeglin, M. Pavlović, K. Popov et surtout I. Duridanov), qui essaient d'acréditer l'idée qu'au Sud du Danube de nombreux toponymes mineurs auraient été gardés; l'on démontre que, dans leur ensemble, ces toponymes sont des créations tardives. La conclusion de l'étude est que la toponymie mineure antique n'a été gardée pendant les invasions ni dans les Balkans ni au Nord du Danube. L'idée de la continuité sur des espaces géographiques réduits n'est qu'une illusion qu'une recherche toponymique rigoureuse infirme de façon catégorique. Par conséquent, soit qu'on considère la toponymie mineure isolément, soit qu'on la considère en tant que „masse“, l'on ne saurait invoquer cette toponymie comme argument en faveur de la continuité de la population à des époques anciennes.

La seconde partie de cette étude concernera la délimitation de la toponymie majeure de la toponymie mineure, pour le domaine roumain, et l'analyse étymologique de la première catégorie avec l'interprétation historique des résultats obtenus.

Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor
Iași, Str. Codrescu, nr. 2